

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

TEISĖS FAKULTETAS

TEISĖS FILOSOFIJOS IR ISTORIJOS KATEDRA

SIMONA LUKOŠEVIČIŪTĖ

**VALSTYBĖS GARANTUOJAMOS TEISINĖS PAGALBOS
SOCIALINIS VEIKSMINGUMAS**

Magistro studijų baigiamasis darbas

Darbo vadovas

Prof. dr. Vytautas Šlapkauskas

VILNIUS, 2014

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

TEISĖS FAKULTETAS

TEISĖS FILOSOFIJOS IR ISTORIJOS KATEDRA

**VALSTYBĖS GARANTUOJAMOS TEISINĖS PAGALBOS
SOCIALINIS VEIKSMINGUMAS**

Teisės ir valdymo magistro studijų baigiamasis darbas

Studijų programa 621M90022

Darbo vadovas

Prof. dr. Vytautas Šlapkauskas

2014 04

Recenzentas

Atliko

TVmis1-01 gr. studentė

Simona Lukoševičiūtė

2014 04

2014 04 10

VILNIUS, 2014

TURINYS

IVADAS	5
1. VALSTYBĖS GARANTUOJAMOS TEISINĖS PAGALBOS SOCIALINIO VEIKSMINGUMO SAMPRATA	7
1.1. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos samprata ir ypatumai	7
1.2. Teisės veiksmingumo samprata	26
1.3. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos socialinio veiksmingumo svarba	32
2. VALSTYBĖS GARANTUOJAMOS TEISINĖS PAGALBOS TEIKIMO TEISINIS REGLAMENTAVIMAS.....	36
2.1. Bendras valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimo reglamentavimas	36
2.2. Pirminės teisinės pagalbos teisinis reglamentavimas	38
2.3. Antrinės teisinės pagalbos teisinis reglamentavimas.....	41
2.3.1. Sprendimų dėl antrinės teisinės pagalbos teikimo priėmimas	42
2.3.2. Antrinės teisinės pagalbos koordinavimas baudžiamosiose bylose.....	46
2.3.3. Turto ir pajamų lygių nustatymas	48
2.3.4. Advokatų, teikiančių antrinę teisinę pagalbą, paskyrimas.....	52
2.3.5. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos išlaidų apmokėjimas	55
2.4. Valstybės užtikrinamas taikinamasis tarpininkavimas	60
2.5. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimas tarptautiniuose ginčuose	62
3. VALSTYBĖS GARANTUOJAMOS TEISINĖS PAGALBOS TEIKIMO TEISINĖS IR SOCIALINĖS PROBLEMOS	64
3.1. Empirinis tyrimas valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimo teisinėms ir socialinėms problemoms identifikuoti	64
3.1.1. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos organizavimo ir teikimo situacija ir pagrindinės problemos Kauno veiklos teritorijoje	75
3.3.2. Antrinės teisinės pagalbos koordinavimo baudžiamosiose bylose, kai gynėjo dalyvavimas yra būtinas, situacija ir pagrindinės problemos Kauno veiklos teritorijoje	90
3.2. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktika bylose dėl valstybės garantuojamos teisinės pagalbos.....	97
IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS.....	104
LITERATŪRA	109
ANOTACIJA.....	118
ANNOTATION	118
SANTRAUKA	119
SUMMARY	120

LENTELĖS

1 lent. <i>Asmenys, turintys teisę gauti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą</i>	12
2 lent. <i>Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos valdymo institucijų funkcijos</i>	19
3 lent. <i>Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teisinio reglamentavimo raida</i>	37
4 lent. <i>Pirmojo pajamų lygio dydžiai</i>	49
5 lent. <i>Antrojo pajamų lygio dydžiai</i>	49
6 lent. <i>Nuolat antrinę pagalbą teikiančių advokatų darbo krūvis (2012 m.)</i>	73
7 lent. <i>Pirminės teisinės pagalbos teikimo statistika (2013 m.)</i>	76
8 lent. <i>Visuomenės informavimas apie valstybės garantuojamą teisinę pagalbą (2013 m.)</i>	79
9 lent. <i>Specialistų užpildytų prašymų dėl antrinės teisinės pagalbos statistika (2013 m.)</i>	80
10 lent. <i>Prašymai išmokėti užmokestį už suteiktą antrinę teisinę pagalbą (2012 m.)</i>	87
11 lent. <i>Advokato paskyrimo būtinuoju gynėju byloje pagrindas</i>	93

PAVEIKSLAI

1 pav. <i>Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų veiklos teritorijos</i>	18
2 pav. <i>Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistemos dalyviai</i>	20
3 pav. <i>Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistema Lietuvoje</i>	35
4 pav. <i>Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų funkcijos</i>	43
6 pav. <i>Asmenų, kuriems atsisakyta teikti pirminę teisinę pagalbą, skaičius (2008–2012 m.)</i>	66
7 pav. <i>Pagrindiniai klausimai, kuriais buvo suteikta pirminė teisinė pagalba</i>	66
8 pav. <i>Taikos sutarčių skaičiaus pokytis (2005–2012 m.)</i>	67
9 pav. <i>Lėšų pirminei teisei pagalbai pasiskirstymas (2008–2012 m.)</i>	68
10 pav. <i>Gautų anketų apie pirminę teisinę pagalbą pasiskirstymas pagal tarnybas (2012 m.)</i>	68
11 pav. <i>Pirminę teisinę pagalbą gavusiųjų vidutinės mėnesio pajamos</i>	69
12 pav. <i>Informavimo apie pirminę teisinę pagalbą šaltinių įtaka</i>	69
13 pav. <i>Prašymų suteikti antrinę teisinę pagalbą skaičius Lietuvoje (2008–2012 m.)</i>	70
14 pav. <i>Pagrindiniai klausimai, kuriais buvo suteikta antrinė teisinė pagalba (2012 m.)</i>	70
15 pav. <i>Antrinė teisine pagalba pasinaudojusių asmenų skaičius (2008–2012 m.)</i>	71
16 pav. <i>Sprendimų dėl antrinės teisinės pagalbos teikimo pasiskirstymas (2012 m.)</i>	71
17 pav. <i>Advokato vidutinių vienos bylos kainų palyginimas (2012 m.)</i>	73
18 pav. <i>Asmenų, kuriems suteikta pirminė teisinė pagalba, skaičius (2011–2013 m.)</i>	75
19 pav. <i>Pirminės teisinės pagalbos pobūdis (2013 m.)</i>	77
20 pav. <i>Priežastys, dėl kurių siekta gauti pirminę teisinę pagalbą (2013 m.)</i>	78
21 pav. <i>Prašymų dėl ATP ir priimtų sprendimų skaičius (2010–2013 m.)</i>	83
22 pav. <i>Sprendimų pasiskirstymas pagal bylų kategoriją (2012–2013 m.)</i>	85
23 pav. <i>Būtiniojo gynėjo dalyvavimo baudžiamajame procese dažnumas (2012 m.)</i>	90
24 pav. <i>Antrinės teisinės pagalbos poreikis, kai advokato dalyvavimas baudž. procese būtinas</i>	91

ĮVADAS

Darbo aktualumas. Tema apie valstybės garantuojamos teisinės pagalbos socialinį veiksmingumą aktuali dėl keleto priežasčių. *Visų pirma*, siekiant šalyje užtikrinti veiksmingą teisingumą, svarbu sudaryti sąlygas kiekvienam asmeniui turėti galimybę būti atstovaujama. Ypač tai aktualu asmenims, neturintiems pakankamai savų išteklių, todėl valstybės garantuojama teisinė pagalba tampa viena iš socialinės politikos priemonių. *Antra*, pastarojo laikmečio sudėtinga ekonominė situacija šalyje nulėmė vis didėjančių teisinės pagalbos poreikį: dėl augančio nusikalstamumo daugėja asmenų, kuriems būtina valstybės garantuojama pagalba, skaičius. Svarbu tai, kad dėl gana nestabilios ekonominės ir finansinės padėties šalyje gali nukentėti ir valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimo kokybė ir apimtys, specialistų kvalifikacija ir tobulinimasis, padidėti socialinė atskirtis.

Atsižvelgiant į temos aktualumą, kyla **mokslinė problema**: ar valstybės garantuojama teisinė pagalba yra socialiai veiksminga? Tyrimas aktualus ne tik teoriniu, bet ir praktiniu aspektu.

Tyrimo objektas – valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teisinis reguliavimas ir teisinė praktika.

Tyrimo tikslas – atskleisti valstybės garantuojamos teisinės pagalbos socialinį veiksmingumą. Atsižvelgiant į tyrimo tikslą, atitinkamai iškelti tokie **tyrimo uždaviniai**:

- 1) *išnagrinėti* valstybės garantuojamos teisinės pagalbos socialinio veiksmingumo sampratą;
- 2) *išanalizuoti* norminę bazę, reglamentuojančią valstybės garantuojamą teisinę pagalbą;
- 3) išanalizavus statistinius duomenis apie pirminės ir antrinės teisinės pagalbos organizavimą ir teikimą, taip pat teismų praktiką, *identifikuoti* pagrindines problemas ir sunkumus, su kuriais susiduriama siekiant gauti ar gaunant valstybės garantuojamą teisinę pagalbą.

Hipotezė. Valstybės garantuojama teisinė pagalba yra menkai prieinama, todėl tai riboja jos socialinį veiksmingumą.

Temos ištirtumo laipsnis. Nors valstybės garantuojamos teisinės pagalbos prieinamumo ir kokybiško teikimo klausimas pastaraisiais metais vis dažniau analizuojamas, atliekami įvairaus pobūdžio tyrimai, kuriais siekiama nustatyti tobulintinas valstybės garantuojamos teisinės pagalbos organizavimo ir teikimo sritis, tačiau nebuvo aptikta jokių panašaus pobūdžio tiriamųjų darbų, kuriuose būtų nagrinėjamas valstybės garantuojamos teisinės pagalbos socialinio veiksmingumo klausimas. Rašant šį darbą, buvo remtasi šiais moksliniais darbais: I. Montvydienė, „Valstybės garantuojama teisinė pagalba civilinėse bylose“ (daktaro disertacija, 2010), „Pacta de quata litis, kaip alternatyva valstybės garantuojamai teisinei pagalbai užtikrinti civilinėse bylose“ (2008), „Asmens turtinės padėties kriterijus suteikiant valstybės garantuojamą teisinę pagalbą civilinio

proceso tvarka nagrinėjamosiose bylose“ (2007), V. Šlapkauskas, „Pasitikėjimas – teisės socialinio veiksmingumo veiksnys“ (2002), „Teisės socialinio veiksmingumo sampratos tyrimas“ (2002), R. Šimašius, „Teisėkūra ir teisės socialinis veiksmingumas“ (2004) ir kt.

Darbo metodai. Rašant šį darbą, kompleksiškaiai taikomi pagrindiniai mokslinių tyrinėjimų metodai. Dokumentų analizės ir deskriptyvinis metodai taikyti nagrinėjant teorinę literatūrą, straipsnius, ataskaitas ir kitą tiriamąją medžiagą. Analitinis metodas taikytas analizuojant bylas, susijusias su valstybės garantuojamos teisine pagalba. Lyginamieji kiekybinės ir kokybinės analizės metodai taikyti analizuojant statistinius duomenis apie pirminės ir antrinės teisinės pagalbos organizavimą ir teikimą.

Darbo struktūra. Darbą sudaro trys dalys:

1) *Pirmoje, teorinėje darbo dalyje* pateikiama įvairių literatūros šaltinių analizė atskleidžia valstybės garantuojamos teisinės pagalbos ir socialinio veiksmingumo sampratas. Teoriniu požiūriu aptariama valstybės garantuojamos teisinės pagalbos svarba ją gaunantiems asmenims.

2) *Antroje darbo dalyje*, siekiant nustatyti valstybės garantuojamos teisinės pagalbos socialinį veiksmingumą, analizuojama teisinė bazė, reglamentuojanti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą.

3) *Trečioje darbo dalyje*, siekiant įvertinti valstybės garantuojamos teisinės pagalbos socialinį veiksmingumą, atliekami du tyrimai:

a) Tam, kad empirinis tyrimas būtų kuo efektyvesnis ir naudingesnis, pirmiausia atliekama tiek visų Lietuvos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų, tiek konkrečiai Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos pateiktų statistinių 2010–2013 m. duomenų apie pirminės ir antrinės teisinės pagalbos organizavimą ir teikimą analizė, rodanti bendrą situaciją, valstybės garantuojamos teisinės pagalbos organizavimo ir teikimo tendencijas bei kylančias problemas šalyje.

b) Siekiant įvertinti konkrečiose situacijose kylančias, su valstybės garantuojama teisine pagalba susijusias problemas ir sunkumus bei jų sprendimo būdus, analizuojama Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktika, aptariami ypatumai.

1. VALSTYBĖS GARANTUOJAMOS TEISINĖS PAGALBOS SOCIALINIO VEIKSMINGUMO SAMPRATA

Šiame darbe siekiama išanalizuoti valstybės garantuojamos teisinės pagalbos socialinį veiksmingumą. Pirmoje darbo dalyje analizuojama įvairi teorinė literatūra, siekiama atskleisti valstybės garantuojamos teisinės pagalbos socialinio veiksmingumo sampratą ir pagrindinius bruožus Lietuvoje, apibrėžti pagrindines sąvokas, taip pat trumpai aptarti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą kitose Europos šalyse, pagrįsti valstybės garantuojamos teisinės pagalbos socialinio veiksmingumo įtaką Lietuvos kaip teisinės valstybės vystymuisi.

1.1. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos samprata ir ypatumai

Visuomenės gyvenime vykstantys socialiniai ir ekonominiai pokyčiai tiek Lietuvoje, tiek pasaulyje, daro įtaką ir teisės į teisminę gynybą realizavimui. Dėl sunkios turtinės padėties daliai visuomenės narių teisminė pažeistų teisių gynyba tampa sunkiai prieinama ar visai nebe prieinama. Tik sudarius kiekvienam visuomenės nariui galimybę veiksmingai ginti savo teises ir teisėtus interesus, bus užtikrintas teisės viršenybės principas¹.

Teisingumo, nešališkumo principai pabrėžia visiems vienodą teisę į lygias pamatines teises ir laisves ir nurodo, kad socialinė ir ekonominė nelygybė turi būti siejama ne tik su padėtimis ir pareigybėmis, bet ir naudinga nepalankiausioje padėtyje esantiems visuomenės nariams². Tai reiškia, kad įstatymų leidyboje atsispindi vienas iš socialinio teisingumo uždavinių – gėrybės turi būti paskirstytos taip, kad tie, kurių būklė nepalankiausia ar blogiausia, turėtų galimybę pasinaudoti tomis teisėmis ir laisvėmis, kurios vienodai teikiamos visiems, ir tokiu būdu būti visaverčiais visuomenės nariais. Teisiniu požiūriu, kaip ir socialiniu ar ekonominiu, iš dalies galima remtis teiginiais, kad pirminės lygybės situacijoje – visuomenei skirstant bendrus išteklius – visuomenės narys turi teisę į tokią dalį, kuri atitinka jo motyvuotą gyvenimo būdo pasirinkimą, bei teisę disponuoti tokia gerove, kurią asmuo yra įgijęs teisėtais būdais. Taigi, tuomet, kai yra gerinamos asmenų, atsidūrusių blogiausioje padėtyje sąlygos, turi būti atsižvelgta į tai, kiek tokią padėtį nulėmė objektyvios priežastys. Tai reiškia, kad tenkinami turi būti objektyvūs žmonių poreikiai³.

Vienas iš svarbiausių ir stabiliausių žmogaus teisių garantų, suteikiančių galimybę asmenims tinkamai ginti pažeistas ar ginčijamas savo teises ir įstatymų saugomus interesus, yra galimybė pasinaudoti valstybės sukurta teisių gynimo užtikrinimo priemone – valstybės garantuojama teisine pagalba.

¹ Montvydienė, I. Asmens turtinės padėties kriterijus suteikiant valstybės garantuojamą teisinę pagalbą civilinio proceso tvarka nagrinėjamosiose bylose // *Jurisprudencija: mokslo darbai*. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007, Nr. 5(59), p. 64–70. – ISSN 1392–6195.

² Rawls, J. *Politinis liberalizmas*. – Vilnius: Eugrimas, 2002. – 445 p. – ISBN 9955-501-09-X.

³ Bieliauskienė, J. Socialinio teisingumo principų sistema šiuolaikinėje vakarų teisės tradicijoje // *Socialinių mokslų studijos*, 2009, Nr. 2(2), p. 199–135. – ISSN 2029-2236.

1.1.1. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sąvoka

Valstybės garantuojama teisinė pagalba – tai valstybės garantuojama, visiškai ar iš dalies iš valstybės biudžeto finansuojama teisinė pagalba asmenims, dėl savo turtinės padėties negalintiems tinkamai apginti pažeistų teisių ir įstatymų saugomų interesų⁴. Tai yra viena iš žmogaus teisių įgyvendinimo, taip pat viena iš konstitucinės teisės kreiptis į teismą garantijų, kurią numato tiek nacionaliniai teisės aktai, tiek tarptautiniai dokumentai, įtvirtinantys teisę kreiptis į teismą, teisę į tinkamą teismo procesą, šalių lygiateisiškumą. Valstybės garantuojama teisinė pagalba – suinteresuotų šalių organizuotomis pastangomis teikiama teisinė pagalba nepasiturintiems asmenims, kuriems ji būtina gerovei ir išlikimui visuomenėje užtikrinti⁵.

Valstybė įsipareigoja rūpintis tais asmenimis, kurie dėl sunkių ekonominių aplinkybių ir finansinių prižasčių negali naudotis teisinėmis paslaugomis (pavyzdžiui, pasisamdyti advokatą), todėl turi kur kas mažesnes galimybes kreiptis į teismą ar laimėti bylą nei tie asmenys, kurie už teisinės paslaugas susimokėti turi užtekinai išteklių⁶. Kitaip tariant, valstybės garantuojama teisinė pagalba – tai socialinės politikos priemonė, padedanti užtikrinti žmogaus teises bei įpareigojanti tinkamai veikti ginčus nagrinėjančias institucijas, teismus ir ikiteisminio tyrimo institucijas, nepriklausomai nuo asmens turtinės ar socialinės padėties.

Apibendrintai galima teigti, kad viena iš svarbiausių valstybės garantuojamos teisinės pagalbos paskirčių – suteikti asmeniui, kurio teisės ir teisėti interesai buvo pažeisti, galimybę nepriklausomai nuo jo turimų pajamų lygiateisiškai dalyvauti teisiniame procese kartu su kitomis proceso šalimis.

1.1.2. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimo būdai

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sąvoka apima tris teisinės pagalbos teikimo būdus⁷: a) pirminės teisinės pagalbos teikimą; b) antrinės teisinės pagalbos teikimą; c) valstybės užtikrinamą neteisminį taikinamąjį tarpininkavimą.

Pirminė teisinė pagalba – tai teisinė pagalba, kurios paskirtis yra minimaliomis sąnaudomis padėti asmeniui tinkamai įvertinti ir teisiškai identifikuoti problemą ir jos mastą, užkirsti kelią sunkesnėms ar sudėtingesnėms pasekmėms.

Pirminė teisinė apima informacijos, teisinių konsultacijų teikimą bei dokumentų, skirtų valstybės ir savivaldybių institucijoms, išskyrus procesinius dokumentus, rengimą įstatymo

⁴ Laužikas, E., Mikelėnas, V., Nekrošius, V. *Civilinio proceso teisė: vadovėlis*. – Vilnius: Justitia, 2003. – 199 p. – ISBN 9986-567-91-2.

⁵ Mittal, R. *Legal aid: Catalyst for Social Change*. – Satyam Law International, 2013. – 251 p. – ISBN 8192120422.

⁶ Laužikas, E., Mikelėnas, V., Nekrošius, V. *Civilinio proceso teisė: vadovėlis*. – Vilnius: Justitia, 2003. – 199 p. – ISBN 9986-567-91-2.

⁷ Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas (aktuali redakcija 2014 m. sausio 1 d.). *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 30-827.

nustatyta tvarka. Taip pat gali būti teikiami patarimai dėl ginčų sprendimo ne teismo tvarka, veiksmai dėl taikaus ginčo išsprendimo ir taikos sutarties rengimas⁸. Pirminė teisinė pagalba teikiama ne ilgiau kaip vieną valandą, išskyrus atvejus, kai pirminės teisinės pagalbos teikimo laikas pratęsiamas savivaldybės vykdomosios institucijos sprendimu.

Pirminės teisinės pagalbos teikimas yra valstybinė funkcija, perduota savivaldybėms, kurios institucijos organizuoja ir teikia pirminę teisinę pagalbą, moka už ją, jei tokią pagalbą teikia advokatai, jų profesinės bendrijos ar viešosios įstaigos⁹. Ši teisinė pagalba yra suteikiama iš karto, kai asmuo kreipiasi, išimtiniais atvejais – ne vėliau kaip per 5 darbo dienas nuo kreipimosi.

Teikiant pirminę teisinę pagalbą iš pateiktų aplinkybių gali paaiškėti, kad reikės antrinės teisinės pagalbos. Tokiu atveju pirminės teisinės pagalbos teikėjas padeda surašyti arba surašo prašymą dėl antrinės teisinės pagalbos, tiesa, prie štai informuodamas apie kitą valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimo būdą – ginčo sprendimą taikinamojo tarpininkavimo būdu. Taigi galima teigti, kad pirminė teisinė pagalba yra tarsi filtras antrinei, iš dalies sumažinantis teisinės pagalbos administravimo kaštus.

Antrinė teisinė pagalba – tai teisinė pagalba, teikiama tais atvejais, kai asmeniui būtina teisminė gynyba ir kitomis priemonėmis teisiškai identifikuota problema negali būti išspręsta. Pagrindinės veiklos – dokumentų rengimas, gynyba ir atstovavimas bylose, įskaitant vykdymo procesą, taip pat atstovavimas išankstinio ginčo sprendimams ne teisme atveju bei atlyginimas išlaidų, susijusių su civilinio ar administracinio proceso tvarka išnagrinėtomis bylomis bei civilinio ieškinio nagrinėjimu baudžiamosiose bylose. Antrinę teisinę pagalbą teikia advokatai, su kuriais Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos yra sudariusios sutartis¹⁰.

Esminė antrinės teisinės pagalbos teikimo sąlyga ta, kad teikiama yra tik įvertinus, ar asmuo turi teisę gauti antrinę valstybės garantuojamą teisinę pagalbą, t. y. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba, prieš priimdama sprendimą, vertina ne tik įstatyme nustatytas sąlygas antrinei teisinei pagalbai gauti, bet ir tikrina, ar nėra kitų nustatytų pagrindų, dėl kurių teisinė pagalba negali būti teikiama.

Pastebėtina, kad iš Konstitucijos kylanti asmens teisė gauti teisinę pagalbą gal būti traktuojama kaip procesinio pobūdžio asmens teisės į tinkamą, kitaip – teisingą, teisinį procesą, garantija¹¹. Antrinė teisinė pagalba teikiama tokių kategorijų bylose¹²:

⁸ Ten pat.

⁹ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2008 metų veiklos ataskaita. Parengė Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga. – URL: <http://www.vaikoteises.lt/media/file/2011patigalutine.pdf> [žiūrėta 2013 m. lapkričio 25 d.]

¹⁰ Pranešimas VIR. Privatiems advokatams atostogas apmoka valstybė. Valstybinio audito ataskaita „Valstybės garantuojama antrinė teisinė pagalba“. 2009 m. spalio 1 d. – URL: www3.lrs.lt/docs2/TWTSGQRY.DOC [žiūrėta 2013 m. lapkričio 25 d.]

¹¹ Abramavičius, A. Teisė į teisminę gynybą Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo jurisprudencijoje // Jurisprudencija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009, Nr. 3(117), p. 21–40. – ISSN 1392–6195.

a) civilinėse bylose, t. y. su prievolių teise susiję ginčai, ginčai dėl darbo santykių (pavyzdžiui, dėl gražinimo į darbą ir atleidimo iš darbo formuluotės pakeitimo, dėl darbo užmokesčio ir kitų su darbo santykiais susijusių išmokų išieškojimo, dėl darbuotojo darbdaviui padarytos žalos atlyginimo, dėl žalos, padarytos darbuotojo sveikatos sužalojimu ar gyvybės atėmimu), iš turtinių ir asmeninių šeimos teisinių santykių kylantys ginčai (pavyzdžiui, dėl santuokos nutraukimo ar separacijos pripažinimo, dėl tėvystės ar motinystės nustatymo ar nuginčijimo, dėl tėvų valdžios apribojimo, dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, dėl vaiko globos nustatymo (panaikinimo), dėl vaikams išlaikymo priteisimo), dėl nuosavybės teisinių santykių kylantys ginčai (pavyzdžiui, vindikacinis ieškinys, negatorinis ieškinys, ieškinys dėl turto padalijimo ar atidalinimo ir kt.), iš paveldėjimo teisinių santykių kylantys ginčai (pavyzdžiui, dėl testamentu ar paveldėjimo teisės ginčijimo), ypatingos teisenos bylos (pavyzdžiui, dėl įvaikinimo, globos ir rūpybos, dėl antstolių ir notarų veiksmų apskundimo, dėl civilinės būklės aktų registravimo, pakeitimo, papildymo);

b) administracinėse bylose, t. y. bylose dėl valstybės garantuojamos teisinės pagalbos suteikimo ar nesuteikimo, dėl valstybinio administravimo subjektų priimtų teisės aktų ar veiksmų teisėtumo, dėl savivaldybių administravimo subjektų atsisakymo atlikti jų kompetencijai priskirtus veiksmus teisėtumo ir pagrįstumo, dėl turtinės ir neturtinės (moralinės) žalos atlyginimo, dėl mokesčių, kitų privalomų mokėjimų ar rinkliavų sumokėjimo, gražinimo ar išieškojimo, dėl tarnybinių ginčų, kai viena ginčo šalis yra valstybės ar savivaldybės tarnautojas, dėl nutarimo administracinio teisės pažeidimo byloje apskundimo ir kt.);

c) baudžiamosiose bylose, t. y. bylose dėl nusikaltimų, padarytų žmogaus sveikatai ir gyvybei, laisvei ir seksualinio apsisprendimo laisvei, žmogaus garbei ir orumui, vaikui ir šeimai, privataus gyvenimo neliečiamumui, socialinėms teisėms, nuosavybei, turtiniams interesams, aplinkai ir žmonių sveikatai, transporto eismo saugumui, viešai tvarkai, finansų sistemai, valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams, valdymo tvarkai, teisingumui, nusikaltimai, susiję su disponavimu ginklais, šaudmenimis, sprogmenimis, narkotinėmis ar psichotropinėmis, nuodingosiomis medžiagomis ir kt.

Neteisminis taikinamasis tarpininkavimas (mediacija) – tai skatintina, į konfliktuojančių šalių interesus nukreipta ginčų sprendimo procedūra, kurios metu nešališkas taikinimo tarpininkas ar tarpininkai padeda šalims priimti abi puses tenkinantį sprendimą ir tokiu būtu taikiai išspręsti iškilusį ginčą. Galima teigti, kad taikinamasis tarpininkavimas yra tam tikra konstruktyvaus dialogo forma vadovaujant mediatoriams, kuriuos, kaip taikinamojo tarpininkavimo paslaugų teikėjus, konkurso būdu atrenka Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos¹³.

¹² Civilinių, administracinių, baudžiamųjų bylų klasifikatoriai, patvirtinti Kauno valstybinės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos direktorės 2013 m. kovo 26 dienos įsakymu Nr. 0–3–(1.4).– URL: <http://kaunas.teisinepagalba.lt/lt/tm/informacijos-rinkmenos> [žiūrėta 2014 m. kovo 2 d.]

¹³ Lietuvos Respublikos taikinamojo tarpininkavimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 87-3462.

Antrinę teisinę pagalbą teikiantis advokatas, įvertinęs ginčo aplinkybes, Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybai pateikia siūlymą ir šalių sutikimus ginčą spręsti taikinamojo tarpininkavimo būdu. Tuo metu, kai yra vykdomas taikinamasis tarpininkavimas, sprendžiamam ginčui arba jo daliai antrinė teisinė pagalba neteikiama. Taikinamasis tarpininkavimas baigiasi šalims susitarus dėl ginčo dalyko ir pasirašius taikos sutartį. Jei dėl ginčo dalyko yra nesutariama ir taikos sutartis nepasirašoma, šalys turi teisę ginčą perduoti spręsti teismui. Svarbu tai, kad teikiant valstybės garantuojamą teisinę pagalbą, tame pačiame ginče taikinamasis tarpininkavimas gali būti inicijuotas tik vieną kartą.

Aptariant taikomo taikinamojo tarpininkavimo neteisminių pobūdį, atkreiptinas dėmesys, kad teisminė ir neteisminė mediacijos skiriasi pagrindiniais požymiais: jei teisminė mediacija vyksta teisėjui parengiamajame teismo posėdyje pasiūlius taikiu būdu išspręsti ginčą bei konfliktuojančioms šalims su šiuo pasiūlymu sutikus, byla perduodama teismo mediatoriui nagrinėti teisminės mediacijos būtu, tai neteisminė mediacija, priešingai, vyksta ginčo šalims dar nepateikus dokumentų teismui, t. y. dar nesikreipus į teismą. Be to, jei teisminė mediacija yra orientuota į ginčo šalių teises ir pareigas, t. y. mediatoriai labiau rūpinasi ginčo šalių teisėmis ir pareigomis, tai neteisminė mediacija orientuojasi į ginčo šalių poreikius ir interesus¹⁴.

Pažymėtina, kad ginčo šalys, objektyviai, konfidencialiai ir palyginti nebrangiai savarankiškai išsprendusios tarpusavio ginčus, yra dažniau linkusios laikytis ir savanoriškai vykdyti susitarimus, pasiektus mediacijos procedūra negu teismo sprendimu, ir dėl to labiau nei teismo sprendimą ar teismo procesą vertina savo pasiektą susitarimą¹⁵. Tai viena pagrindinių priežasčių, dėl ko mediacijos idėja yra skatinama ir teikiant valstybės garantuojamą teisinę pagalbą.

Apibendrinant valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimo būdus – pirminę ir antrinę teisinę pagalbą, neteisminį taikinamąjį tarpininkavimą – galima teigti, kad toks jų skirstymas yra pagrįstas atsižvelgiant į skirtingą jų paskirtį ir tikslus: jei pirminė teisinė pagalba skirta informavimui ir teisiniam problemos identifikavimui, tai antrinė teisinė pagalba – problemos sprendimui, kai asmeniui būtina teisminė gynyba ir kitomis priemonėmis teisiškai identifikuota problema negalės būti išspręsta. Neteisminio taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) paskirtis – be kreipimosi į teismą padėti išspręsti kilusį ginčą, priimant abi ginčo puses tenkinantį sprendimą. Kadangi antrinės teisinės pagalbos teikimo sąlygos yra griežtesnės, galima teigti, kad nesant skirstymo į pirminę ir antrinę teisinę pagalbą, daugeliui asmenų pirminė teisinė pagalba būtų neprieinama.

¹⁴ Figūrinitė, K. Teisminė mediacija padeda konfliktuojančioms šalims rasti abipusiai naudingą sprendimą // Teismai: naujienlaiškis, Nr. 1, 2010 [interaktyvus]. – URL: http://www.teismai.lt/images/foto/teismai.lt_1nr_spalis.pdf [žiūrėta 2014 m. vasario 25 d.].

¹⁵ Kaminskienė N. ir kt. Mediacija: vadovėlis. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013. – 214 p. – ISBN 978-9955-19-567-2.

1.1.3. Asmenys, turintys teisę gauti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą

Asmenų, turinčių teisę gauti pirminę ir antrinę valstybės garantuojamą teisinę pagalbą, kategorijos yra aiškiai apibrėžtos. Pagrindiniai reikalavimai: fizinis asmuo, pilietybė (Lietuvos Respublikos arba Europos Sąjungos valstybių narių), teisėtas gyvenimas Lietuvos Respublikos ar Europos Sąjungos valstybių narių teritorijoje arba teisė gauti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą tarptautinių sutarčių pagrindu (žr. 1 lent.).

1 lentelė. Asmenys, turintys teisę gauti VGTP (sudaryta autorės)

Asmenys, turintys teisę gauti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą	
Pirminė teisinė pagalba	Antrinė teisinė pagalba
<p>Pagrindinės sąlygos:</p> <ul style="list-style-type: none">a) visi Lietuvos Respublikos piliečiai,b) kitų ES valstybių narių piliečiai,c) LR ar kitose ES valstybėse narėse teisėtai gyvenantys fiziniai asmenys,d) LR tarptautinėse sutartyse nurodyti asmenys.	<p>Pagrindinės sąlygos:</p> <ul style="list-style-type: none">a) visi Lietuvos Respublikos piliečiai,b) kitų ES valstybių narių piliečiai,c) LR bei kitose ES valstybėse narėse teisėtai gyvenantys fiziniai asmenys,d) LR tarptautinėse sutartyse nurodyti asmenys.
<p>Papildomos sąlygos: nėra.</p>	<p>Papildomos sąlygos:</p> <ul style="list-style-type: none">a) asmenys, kurių turtas ir metinės pajamos neviršija LR Vyriausybės nustatytų turto ir pajamų lygių teisei pagalbai gauti,b) arba fiziniai asmenys, nurodyti VGTPĮ 12 str.

Kaip matyti iš aukščiau pateiktos lentelės, skirtingai nei pirminei teisei pagalbai, antrinei teisei pagalbai gauti yra numatytos papildomos sąlygos, susijusios su asmens turto ir pajamų lygiu. Pirminė teisinė pagalba, priešingai, yra teikiama visų aukščiau išvardintų kategorijų asmenims, neatsižvelgiant į jų turimą turtą ir pajamas. Norintis gauti antrinę teisinę pagalbą, asmuo neturi viršyti pirmojo arba antrojo turto ir pajamų lygio, išskyrus įstatyme numatytas išimtis, kai į šiuos lygius yra neatsižvelgiama. Taikinamasis tarpininkavimas vykdomas, kai bent viena iš šalių turi teisę gauti antrinę teisinę pagalbą.

Paminėtinos pagrindinės išimties, kai asmenims antrinė teisinė pagalba gali būti teikiama neatsižvelgiant į jų turtą ir pajamas: a) nukentėjusieji dėl nusikaltimų atsiradusios žalos atlyginimo byloje; b) asmenys, turintys teisę į socialinę pašalpą arba esantys valstybės išlaikomais stacionariose globos įstaigose; c) asmenys, kuriems nustatytas sunkus neigalumo lygis arba kurie pripažinti nedarbingais ir kt.

Svarbu paminėti, kad, siekiant gauti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą, vien atitikti aukščiau išvardintus reikalavimus nepakanka. Ne mažiau svarbu, kad pareiškėjo prašymas suteikti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą būtų pagrįstas, teisine pagalba nebūtų piktnaudžiaujama.

1.1.4. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimo principai

Tarptautiniuose ir nacionaliniuose dokumentuose formuluojami pagrindiniai principai, kuriais remiantis užtikrinamos prielaidos skatinti valstybės garantuojamos teisinės pagalbos prieinamumą, veiksmingumą ir kokybišką teikimą. Tarptautiniuose dokumentuose suformuoti tokie pagrindiniai valstybės garantuojamos teisinės pagalbos principai¹⁶:

a) Teisinės pagalbos suteikimo nepasiturintiems asmenims principas – tai svarbiausias, fundamentinis principas, kuriuo grindžiama valstybės garantuojama teisinė pagalba. Šis principas teigia, kad bet kokios formos teisinė pagalba turi būti suteikta visais būtinais atvejais ir visa apimtimi, taip užtikrinant tinkamą teisės į teisminę gynybą įgyvendinimą asmenims, kurių galimybes riboja mažos pajamos ir kitos ekonominės kliūtys.

b) Veiksmingos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos suteikimo principas – šio principo turinys sietinas su: a) teisinę pagalbą teikiančio asmens dalykinėmis ir asmeninėms savybėms keliamais reikalavimais; b) tinkamų procesinių garantijų užtikrinimu. Kiekvienas asmuo turi teisę gauti veiksmingą teisinę pagalbą, teikiamą nepriklausomo ir nešališko profesionalaus advokato. Teisinės pagalbos teikimo veiksmingumas matuotinas pagal tai, ar dėl advokato kompetencijos buvo pasiekta atitinkama nauda. Kitaip tariant, jei advokatas nekompetentingas, tikėtina, kad ir nauda nebus pasiekta. Tokiu atveju veiksmingos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos suteikimo principo būtų nesilaikoma.

c) Savalaikės valstybės garantuojamos teisinės pagalbos suteikimo visose bylos proceso stadijose, ikiteisminėse ir neteisminėse procedūrose principas – šis principas teigia, kad turi būti pašalintos visos ekonominio pobūdžio kliūtys asmeniui, siekiančiam pasinaudoti teisinėmis procedūromis. Valstybės garantuojama teisinė pagalba turėtų būti užtikrinama bet kuriame etape: suteikiant konsultacijas įvairiais teisės klausimais, susijusiais su asmens teisių ir teisėtų interesų įgyvendinimu, taip pat dar nesikreipus į teismą ar teisminių procedūrų metu. Kitaip tariant, šis principas grindžiamas reikalavimu, kad valstybės garantuojama teisinė pagalba neturtingiausiems visuomenės sluoksniams būtų suteikta visose teisminėse instancijose.

d) Galimybės laisvai pasirinkti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą teikiantį advokatą principas – šis principas teigia, kad nepaisant to, kad advokatas savo pareigas visuomet atlieka sąžiningai ir dorai, tačiau jei yra paskiriamas neatsižvelgus į šio advokato arba į valstybės garantuojamą teisinę pagalbą gaunančio asmens valią, tai gali nulemti, kad teisinė pagalba bus suteikta nekokybiškai arba grynai formaliai dėl to, kad advokatui stinga žinių ir patirties tam tikrų

¹⁶ Montvydienė, I. Valstybės garantuojama teisinė pagalba civilinėse bylose: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010. – 267 p.

kategorijų bylose ar dėl panašių aplinkybių. Šiuo principu įtvirtinama nuostata nesikišti valstybei į advokato ir teisinę pagalbą gaunančio asmens tarpusavio santykius.

e) Teisminės gynybos prieinamumo principas, kurį įtvirtina tokie teisės aktai: Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnis, Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekso 5 straipsnis, Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 4 straipsnis, 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 ir 13 straipsniai, Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 14 straipsnio 1 punktą, Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 8 straipsnis.

Žmogaus ir valstybės santykių apibrėžia Lietuvos Respublikos Konstitucijos¹⁷ 30 straipsnis. Jame įtvirtinta nuostata, kad asmenys, kurių konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą. Konstitucijos 31 straipsnyje apibrėžiamos ir įtariamojo ir kaltinamojo padarius nusikaltimą teisės: nuo sulaikymo arba pirmosios apklausos momento asmeniui yra garantuojamos teisė į gynybą ir teisė turėti advokatą.

Pažeistų ir ginčijamų asmens teisių ir įstatymų saugomų interesų gynybą reglamentuoja Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (toliau tekste – CPK) 5 straipsnis, kuriame nustatytas faktas, kad atsisakyti teisės kreiptis į teismą nėra galimybių – toks atsisakymas negalioja.

Teisė į teisminę gynybą minima Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 4 straipsnio 1 ir 2 dalyse. Įstatyme apibrėžiamos ne tik visų asmenų, įskaitant užsieniečius ir asmenis be pilietybės, jei įstatymai ir tarptautinės sutartys nenumato kitaip, lygios teisės ginti teises ir laisves, bet ir teisė gauti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą.

Europos žmogaus teisių ir laisvių apsaugos konvencijos¹⁸ 6 straipsnio 3 dalyje apibrėžiamos visų asmenų, kurie kaltinami nusikaltimo padarymu, teisės į tokias garantijas: gintis pačiam, per pasirinktą gynėją arba gauti pagalbą nemokamai, kai dėl finansinės padėties asmuo negali sumokėti už tokias paslaugas. 13 straipsnyje išdėstyta nuostata, kad nepriklausomai nuo einamų pareigų, visi asmenys, kurių teisės ir laisvės pažeistos, turi teisę pasinaudoti efektyvia teisine gynyba.

Veiksmingų teisinės gynybos priemonių prieinamumą kaip vieną iš asmens pažeistų teisių ir laisvių gynimo garantijų, apibrėžia ir Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (2 straipsnio 3 punktą ir 14 straipsnio 3 punktą). Jo nuostatos įtvirtina teisinių gynybos galimybių plėtojimą dalyvaujant visoms valstybės teisinėje sistemoje numatytoms kompetentingoms teisminėms, administracinėms ar įstatymų leidžiamosioms institucijoms. Panašios nuostatos apibrėžtos ir Visuotinės Žmogaus teisių deklaracijos 8 straipsnyje.

Lietuvos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 3 straipsnyje apibrėžiami keturi pagrindiniai teisinės pagalbos teikimo principai:

¹⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucija (2014 m. sausio 24 d. redakcija). *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.

¹⁸ Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1998 m. lapkričio 4 d. redakcija). *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 40-987.

a) Lygiateisiškumo ir visų asmenų teisių bei įstatymų saugomų interesų apsaugos principas. Lietuvos Konstitucinis Teismas 1996 m. balandžio 18 d. nutarime apibrėžė¹⁹, kad lygiateisiškumo principas apima asmenų lygybę įstatymui, asmenų lygybę teismui ir asmenų lygybę kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams. Tai reiškia, kad visi asmenys, jei jų teisės ir įstatymų saugomi interesai pažeidžiami, turi teisę kreiptis į teismą. Tad šis teisės veiksmingumas yra siejamas su lygiateisiškumo principu. Paminėtinas ir nešališkumo principas, teigiantis, kad taisyklės visiems turi būti taikomos vienodai, t. y. visi prieš įstatymą yra lygūs²⁰. Tai pasiekama visiems laikantis to paties tikslo: kai visų elgesys susaistytas tam tikrų universalių taisyklių. Kita vertus, jei visi visuomenės nariai natūraliai siektų viešosios naudos, nebekiltų poreikis vienam kitą susaistyti ir apriboti teisingumo taisyklėmis²¹.

b) Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos kokybės, efektyvumo ir ekonomiškumo principas. Galima teigti, kad kokybė – tai geriausi galimi rezultatai, pasiekti mažiausiomis sąnaudomis. Kokybės samprata iš dalies sietina su teisinės pagalbos atitikimu paskirčiai, naudingumu, situacijos pakitimu, atitikimu reikalavimams. Teisės efektyvumas – tai kriterijus, padedantis įvertinti, ar teisė efektyviai padeda priartėti prie tikslo, ar ne²². Ekonomiškumą galima apibrėžti kaip konkrečiam tikslui pasiekti ar rezultatui gauti panaudotų būtinų išteklių sumažinimą išlaikant tam tikrą rezultato kokybę²³. Susiejus teisės efektyvumo ir ekonomiškumo sąvokas, būtų atskleistas naujas aspektas – ar sąnaudos, panaudotos rezultatui pasiekti, buvo šio rezultato vertos, ir kiek tokių sąnaudų šiam tikslui pasiekti prireikė.

c) Taikaus ginčių sprendimo prioriteto principas. Lietuvos Respublikos Taikinamojo tarpininkavimo įstatyme²⁴ numatyta, kad procedūrų pirminė ir pagrindinė paskirtis – išspręsti ginčą, kur tiek sprendimas, tiek išsprendimo procedūra turi būti taikaus pobūdžio.

d) Draudimo piktnaudžiauti valstybės garantuojama teisine pagalba ir materialiosiomis bei procesinėmis teisėmis principas – tai bendrasis teisės principas, reiškiantis, kad kiekvienas asmuo savo teisėmis turi naudotis kaip protingas ir sąžiningas asmuo, nepiktnaudžiauti jomis, laikytis įstatymuose įtvirtintos tvarkos, užtikrinančios teisinių santykių stabilumą ir saugumą.

¹⁹ Lietuvos Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos komercinių bankų įstatmo 37 straipsnio pirmosios dalies 7 punkto, 39 straipsnio, 40 straipsnio pirmosios bei antrosios dalių, 45 straipsnio ir 46 straipsnio antrosios bei trečiosios dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 1996-04-24, Nr. 36-915.

²⁰ Höffe, O. *Gerechtigkeit*. München: Beck, 2001, p. 11.

²¹ Petkuvienė, R. Teisingumas ir nešališkumas civiliniame procese // *Jurisprudencija: mokslo darbai*. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013, Nr. 20(3), p. 1061–1080. – ISSN 1392-6195.

²² Šimašius, R. Teisėkūra ir teisės socialinis veiksmingumas // *Jurisprudencija: mokslo darbai*. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004, Nr. 54(46), p. 62-73. – ISSN 1392-6195.

²³ Puškorius, S. 3E koncepcijos plėtra // *Viešoji politika ir administravimas*. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002, Nr. 3, p. 31–38. – ISSN 1648-2603.

²⁴ Lietuvos Respublikos taikinamojo tarpininkavimo įstatymas (2011 m. gegužės 28 d. redakcija). *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 87-3462.

1.1.5. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos valdymo institucijos ir jų funkcijos

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimas Lietuvoje yra organizuojamas valdymo institucijų²⁵: Lietuvos Respublikos Vyriausybės (toliau – Vyriausybė), Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos (toliau – Teisingumo ministerija), savivaldybių institucijų, Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų (toliau – tarnybos), Lietuvos advokatūros. Toliau darbe kiekviena iš jų apibūdinama detaliau, pateikiamos pagrindinės funkcijos, susijusios su valstybės garantuojama teisine pagalba (žr. 2 lent.).

Vyriausybės funkcijos. Lietuvoje vykdomąją valdžią įgyvendinančios Vyriausybės funkcijos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos srityje dažniausiai yra susijusios su antrine teisine pagalba: a) įstatymo nustatyta tvarka nustato turto ir pajamų lygius antrinei teisinei pagalbai gauti; a) įstatymo nustatyta tvarka nustato už antrinę teisinę pagalbą ir taikinamąjį tarpininkavimą mokamo užmokesčio dydį ir jo mokėjimo taisykles bei atlieka kitas įstatymų nustatytas funkcijas.

Teisingumo ministerijos funkcijos. Teisingumo ministerijos, kurios pagrindinis tikslas – formuoti politiką Lietuvos nacionalinės teisinės sistemos plėtros, civilinės teisės, civilinio proceso, baudžiamosios teisės, administracinės teisės ir kitų teisių srityse bei organizuoti, koordinuoti ir kontroliuoti šios valstybės politikos įgyvendinimą²⁶, valstybės garantuojamos teisinės pagalbos srityje atlieka šias funkcijas: a) rengia su valstybės garantuojama teisine pagalba susijusių teisės aktų projektus ir juos teikia Vyriausybei; b) kontroliuoja valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo ir kitų su juo susijusių teisės aktų įgyvendinimą; c) atlieka valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimo stebėseną, informuoja gyventojus apie teikimo sąlygas ir galimybes gauti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą.

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos koordinavimo tarybos paskirtis ir funkcijos. Siekiant užtikrinti Teisingumo ministerijai pavestų funkcijų valstybės garantuojamos teisinės pagalbos srityje įgyvendinimą, 2005 m. įsteigta Teisingumo ministerijos patariamoji valstybės garantuojamos teisinės pagalbos klausimais visuomeniniais pagrindais veikianti institucija – valstybės garantuojamos teisinės pagalbos koordinavimo taryba. Tarybą sudaro trylika narių iš tokių institucijų ar asociacijų, kurių veikla siejama su valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimu ar žmogaus teisių apsauga, pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos bei Žmogaus teisių komiteto, taip pat Teisingumo ministerijos, Finansų ministerijos, Generalinės prokuratūros, Lietuvos advokatūros, Lietuvos teisininkų draugijos, Lietuvos Respublikos teisėjų asociacijos ir kitų institucijų atstovai.

²⁵ Valstybinio audito ataskaita: valstybės garantuojama antrinė teisinė pagalba, 2009 m. rugpjūčio 7 d. Nr. VA-P-40-12-15. – Vilnius, 46 p.[interaktyvus]. – URL: http://www.vkontrolė.lt/failas_senas.aspx?id=3554 [žiūrėta 2013 m. spalio 19 d.].

²⁶ Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos nuostatai (2010 m. gruodžio 5 d. redakcija). Valstybės žinios, 1998, Nr. 63-1816.

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos koordinavimo taryba²⁷ yra kolegiali, visuomeniniais pagrindais veikianti patariamoji institucija, kurios paskirtis – įgyvendinti valstybės garantuojamos teisinės pagalbos srityje Teisingumo ministerijai pavestas funkcijas. Tarybos nuostatuose²⁸ apibrėžtos tokios pagrindinės funkcijos: a) teikti pasiūlymus dėl valstybės garantuojamos teisinės pagalbos politikos įgyvendinimo ir tobulinimo; b) analizuoti savivaldybių institucijų veiklos organizuojant ir teikiant pirminę teisinę pagalbą ataskaitas ir teikti pasiūlymus dėl pirminės teisinės pagalbos teikimo; c) analizuoti valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų veiklą ir teikti pasiūlymus dėl šių tarnybų veiklos; d) teikti pasiūlymus dėl valstybės biudžeto lėšų poreikio valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikti ir dėl efektyvaus jų panaudojimo; e) teikti pasiūlymus dėl teisės aktų, įgyvendinančių valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymą, priėmimo ir keitimo; f) teikti pasiūlymus dėl advokatų, teikiančių antrinę teisinę pagalbą, užmokesčio ir kt.

Savivaldybių institucijų funkcijos. Savivaldybėms perduota valstybinė funkcija – pirminės teisinės pagalbos teikimas. Savivaldybių institucijos, užtikrindamos funkcijų įgyvendinimą, organizuoja ir teikia pirminę teisinę pagalbą, moka už ją, jei teisinę pagalbą teikia advokatai ar viešosios įstaigos pagal su savivaldybe sudarytas sutartis. Pirminės teisinės pagalbos teikimo būdo pasirinkimą savivaldybės motyvuoja²⁹ tuo, kad jis yra efektyvesnis, greitesnis ir ekonomiškesnis, nes teisinė pagalba suteikiama iškart asmeniui kreipusis, todėl sutaupomos lėšos ir laiko sąnaudos, pareiškėjams nereikia vykti į kitas institucijas ar įstaigas. Taip pat tokiu būdu sudaromos sąlygos kokybiškesniam teisinės pagalbos teikimui, efektyvesniam lėšų panaudojimui ir paprastesniam apskaitos tvarkymui. Be to, greičiau surenkama informacija iš padalinių, todėl per kur kas trumpesnę laiką randami pareiškėjų problemų sprendimo būdai. Savivaldybių institucijos informuoja vietos gyventojus apie teisinę pagalbą ir jos teikimo sąlygas.

Pirminę teisinę pagalbą gali teikti: a) savivaldybės administracijos valstybės tarnautojai (teisinio pobūdžio funkcijos turi būti nustatytos pareigybės aprašyme); b) pagal darbo sutartis dirbantys savivaldybių darbuotojai, gaunantys atlyginimą iš savivaldybės biudžeto (sutartyse turi būti numatytos teisinio pobūdžio funkcijos); c) viešosios įstaigos, su kuriomis savivaldybės yra sudariusios sutartis; d) advokatai.

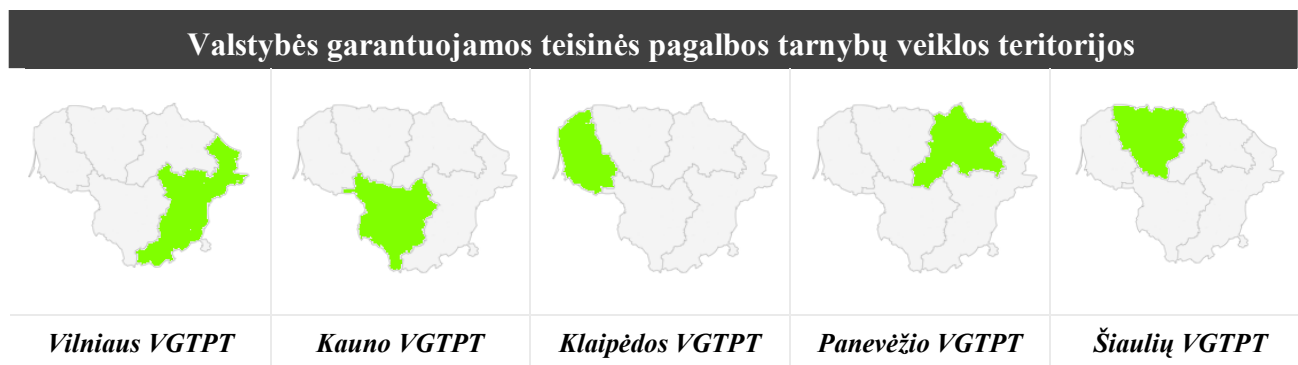
Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų funkcijos. 2005 m. gegužės mėn. įsigaliojusioje valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo redakcijoje buvo numatytos

²⁷ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2005 m. birželio 15 d. įsakymas Nr. 1R-189 „Dėl valstybės garantuojamos teisinės pagalbos koordinavimo tarybos nuostatų ir sudėties patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 84-4432.

²⁸ Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos koordinavimo tarybos nuostatai. 2005 m. birželio 15 d. Nr. 1R-189. – URL: <http://www.tm.lt/dok/1R-189.pdf> [žiūrėta 2013 m. rugsėjo 8 d.].

²⁹ Bendra pirminės teisinės pagalbos organizavimo situacija Lietuvos savivaldybėse (2011) [interaktyvus]. – URL: <https://sites.google.com/site/pirmineteisinepagalba/paslaugos-organizavimas> [žiūrėta 2013 m. spalio 19 d.].

įstaigos prie Teisingumo ministerijos – Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos. Šių tarnybų paskirtis – organizuoti antrinės teisinės pagalbos teikimą pagal apygardų teismų veiklos teritorijas³⁰. Lietuvoje veikia penkios valstybės garantuojamą teisinę pagalbą užtikrinančios tarnybos: Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose ir Panevėžyje (žr. 1 pav.). Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatyme³¹ numatyta, kad pagrindinis Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų uždavinys – teisinės pagalbos teikimo ir koordinavimo užtikrinimas.

1 paveikslas. VGTP tarnybų veiklos teritorijos (sudaryta autorės)

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos kolegijos paskirtis ir funkcijos. Vadovaujantis valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymu, pagrindinės Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos kolegijos, kurią sudaro Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų direktoriai, penki advokatų atstovai ir Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos atstovas, funkcijos yra tokios: a) svarstyti pirminės teisinės pagalbos koordinavimo, antrinės teisinės pagalbos teikimo užtikrinimo, taikinamojo tarpininkavimo organizavimo ir kitus klausimus, teikti pasiūlymus; b) svarstyti dėl sutarčių, susijusių su antrinės teisinės pagalbos teikimo tinkamu vykdymu, užtikrinimo klausimus.

Lietuvos advokatūros funkcijos. Lietuvos advokatūra – tai viešasis juridinis asmuo, kurio veikla grindžiama savivaldos, viešumo ir teisėtumo principais³², vienijantis Lietuvos Respublikos advokatus ir įgyvendinantis advokatų savivaldą, koordinuojantis jų veiklą teikiant teisinės paslaugas, atstovaujantis ir ginantis jų interesus. Tai reiškia, kad kiekvienas Lietuvos advokatas yra šios advokatūros narys, išskyrus tuos atvejus, kai advokatas yra išbraukiamas iš Lietuvos praktikuojančių advokatų sąrašo³³. Vadovaujantis valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymu, Lietuvos advokatūra, siekdama užtikrinti, kad antrinė teisinė pagalba būtų teikiama efektyviai, atlieka pagrindinę savo, kaip valstybės garantuojamos teisinės pagalbos valdymo

³⁰ Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos informacija [interaktyvus]. – URL: <http://vilnius.teisinepagalba.lt/lt/tm/apiemus/> [žiūrėta 2013 m. spalio 12 d.]

³¹ Kauno VGTP tarnybos funkcijos [interaktyvus]. – URL: <http://kaunas.teisinepagalba.lt/lt/tm/veiklossritys/> [žiūrėta 2013 m. spalio 15 d.]

³² Lietuvos advokatūros įstatai, patvirtinti visuotinio advokatų susirinkimo 2005 m. sausio 21 d. sprendimu. [Žiūrėta 2013 m. spalio 19 d.] Prieiga per internetą: http://denver.infolex.lt/advoco_old/?item=advistat

³³ Lietuvos Respublikos Advokatūros įstatymas (2013 m. rugsėjo 1 d. redakcija). Valstybės žinios, 2004, Nr. 50-1632.

institucijos, funkciją – pagal patvirtintas antrinės teisinės pagalbos kokybės vertinimo taisyklės tikrina antrinę teisinę pagalbą teikiančių advokatų ir jų padėjėjų veiklos kokybę. Taip pat ji atlieka kitas valstybės garantuojamos teisinės pagalbos, Lietuvos Respublikos advokatūros ir kituose teisės aktuose nustatytas funkcijas.

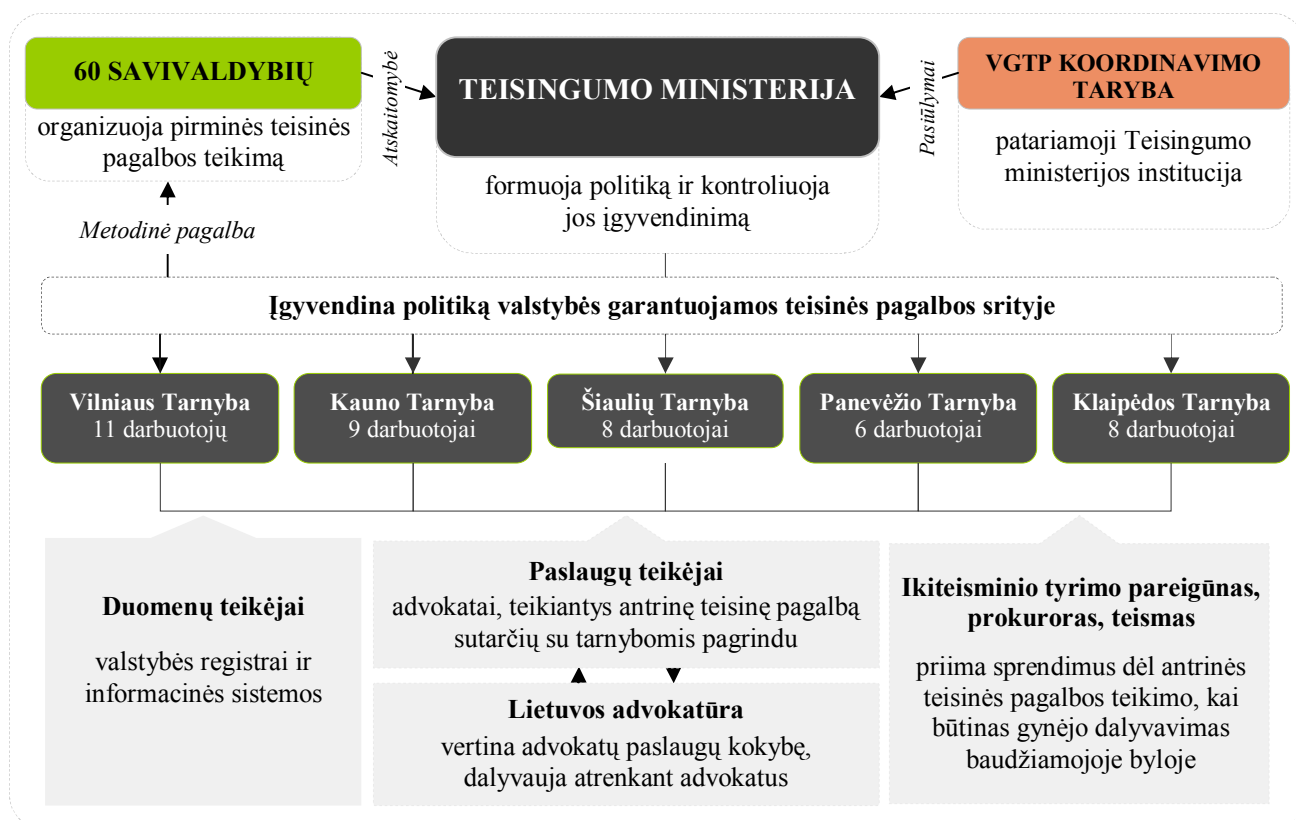
2 lentelė. VGTP valdymo institucijų funkcijos (sudaryta autorės)

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos valdymo institucijų pagrindinės funkcijos			
Nr.	Institucija	Pirminė teisinė pagalba	Antrinė teisinė pagalba
1	Vyriausybė	***	Nustato turto ir pajamų lygius; Nustato už antrinę teisinę pagalbą, taikinamąjį tarpininkavimą mokamo užmokesčio dydį ir jo mokėjimo taisykles.
2	Teisingumo ministerija	Rengia su VGTP susijusių teisės aktų projektus; Atlieka VGTP teikimo stebėseną; Kontroliuoja VGTP įstatymo ir susijusių teisės aktų įgyvendinimą.	
3	VGTP koordinavimo taryba	Teikia pasiūlymus dėl VGTP politikos įgyvendinimo ir tobulinimo; Teikia pasiūlymus dėl valstybės biudžeto lėšų poreikio VGTP teikti ir dėl efektyvaus jų panaudojimo; Teikia pasiūlymus dėl teisės aktų, įgyvendinančių valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymą, priėmimo ir keitimo.	
		Analizuoja savivaldybių institucijų ataskaitas apie pirminės teisinės pagalbos organizavimą ir teikimą; Teikia pasiūlymus dėl pirminės teisinės pagalbos teikimo.	Analizuoja VGTP tarnybų veiklą ir teikia pasiūlymus dėl šių tarnybų veiklos; Teikia pasiūlymus dėl advokatų, teikiančių antrinę teisinę pagalbą, užmokesčio ir kt.
4	Savivaldybių institucijos	Organizuoja ir teikia pirminę teisinę pagalbą; Moka už pirminę teisinę pagalbą, jei ją teikia advokatai ar viešosios įstaigos pagal su savivaldybe sudarytas sutartis; Informuoja vietos gyventojus apie teisinę pagalbą ir jos teikimo sąlygas.	***
5	VGTP tarnybos	Koordinuoja pirminės teisinės pagalbos teikimą.	Organizuoja antrinės teisinės pagalbos teikimą pagal apygardų teismų veiklos teritorijas; Priima sprendimus, susijusius su antrinės teisinės pagalbos teikimu; Tikrina, ar asmuo turi teisę gauti antrinę teisinę pagalbą; Atrenka advokatus ir sudaro su jais sutartis ir kt.

6	VGTP kolegija	Svarsto pirminės teisinės pagalbos koordinavimo, organizavimo ir kitus klausimus, teikia pasiūlymus.	Svarsto antrinės teisinės pagalbos teikimo užtikrinimo, taikinamojo tarpininkavimo organizavimo ir kitus klausimus; Teikia pasiūlymus; Svarsto dėl sutarčių, susijusių su antrinės teisinės pagalbos teikimo tinkamu vykdymu, užtikrinimo klausimus.
7	Lietuvos advokatūra	***	Tikrina antrinę teisinę pagalbą teikiančių advokatų ir jų padėjėjų veiklos kokybę.

Atkreiptinas dėmesys, kad pagal sprendimą teikti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą priimančias institucijas egzistuoja trys modeliai³⁴: a) sprendimus priima teismai (Vokietija, Austrija); b) sprendimus priima specialiosios institucijos (Anglija, Olandija, Izraelis, Ispanija); c) derinamas pirmasis ir antrasis variantai – mišri sistema (Švedija). Galima teigti, kad Lietuva pasirinko iš dalies mišriąją sistemą. Tai reiškia, kad pirminės valstybės garantuojamos teisinės pagalbos klausimą sprendžia savivaldybių institucijos.

Apibendrinant ankščiau pateiktą medžiagą, pateikiama valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistemos dalyvių schema (žr. 2 pav.).

2 paveikslas. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistemos dalyviai³⁵

³⁴ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. Vadovėlis. – Vilnius: Justitia, 2003. – P. 199. – ISBN 9986-567-91-2.

³⁵ Funkcijų peržiūros ataskaita. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, 2012, 25 p. [interaktyvus]. – URL: <http://vakokybe.vrm.lt/get.php?f.712> [žiūrėta 2014 m. vasario 24 d.].

1.1.6. Valstybės garantuojamos teisinės pagalba kitose ES valstybėse

Toliau darbe aptariami pagrindiniai valstybės garantuojamos teisinės pagalbos ypatumai kitose Europos Sąjungos valstybėse narėse.

Airija. Valstybės garantuojama teisinė pagalba yra teikiama baudžiamosiose ir civilinėse bylose. Teisinė pagalba baudžiamosiose bylose buvo numatyta Kriminalinės justicijos (teisinės pagalbos) įstatyme³⁶ 1962 metais. Skirtingai nei civilinėse bylose, ji yra nemokama, nėra būtinas finansinis įnašas. Baudžiamosios bylos Airijoje yra sprendžiamos Apygardos teisme (angl. District Court) arba Specialiajame baudžiamųjų bylų teisme (angl. Special Criminal Court). Būtent tuo metu asmuo ir turi teisę kreiptis dėl teisinės pagalbos. Jei teisėjo sprendimu asmeniui skiriama teisinė pagalba, jam išduodama teisinės pagalbos pažyma. Jei teisinės pagalbos pažyma neišduodama, asmeniui gali būti suteikta teisinė pagalba pagal kitą schemą, pavyzdžiui, kreipiantis į Teisinės pagalbos tarnybą (angl. Bureau's Ad-Hoc Legal Aid) arba į Generalinį prokurorą (angl. Attorney General). Norint gauti teisinę pagalbą, reikia informuoti teisėją, kad asmuo yra bedarbis, ir pateikti informaciją apie socialines išmokas arba, jei asmuo nėra bedarbis, tačiau gauna mažas pajamas, pateikti informaciją apie atlyginimą. Tam tikrais atvejais, siekiant nustatyti asmens pajamas, gali būti pareikalauta užpildyti specialią formą. Jei asmuo pateikia melagingą informaciją arba žodžiu ar raštu nuslepia bet kokį svarbų faktą, jam gali būti skirta bauda ir (arba) laisvės atėmimas iki šešių mėnesių³⁷. Jei asmuo yra kaltinamas padaręs sunkų nusikaltimą ir neturi pakankamai lėšų sumokėti už teisinę konsultaciją, teismas jam išduoda teisinės pagalbos pažymą. Jei nusikaltimas nėra sunkus, teisėjas gali priimti sprendimą dėl teisinės pagalbos suteikimo, atsižvelgdamas į šias aplinkybes: a) kai asmuo serga sunkia liga; b) kai asmuo neturi išsilavinimo; c) kai dėl emocinių ar psichikos sutrikimų asmuo nėra pajėgus suprasti teismo proceso ir kt. Tačiau teisinė pagalba nebus suteikta, kai teisėjas nusprendžia, kad asmuo turi pakankamai lėšų arba jeigu prašymas nėra pagrįstas, pavyzdžiui, kai teisinę pagalbą suteikti yra netikslinga. Jeigu buvo nuspręsta suteikti teisinę pagalbą baudžiamajoje byloje, advokatas gali būti paskirtas keliais būdais: a) teisėjas pats paskiria advokatą iš sąrašo; b) teisėjas paskiria advokatą pagal pareiškėjo prašymą, jei pasirinktas advokatas yra sąrašė. Pastebėtina, kad asmenims absoliuti teisė pasirinkti advokatą nesuteikta. Kita vertus, teismai retai kada atsisako paskirti pareiškėjo prašyme nurodytą advokatą, jei jis yra teikiančiųjų teisinę pagalbą sąrašė. Pažymėtina, kad teismas turi nurodyti priežastį, jei atsisako paskirti advokatą.

³⁶ The Criminal Justice (Legal Aid) Act (No. 12 of 1962) [interaktyvus]. – Ireland, 1962. – URL: <http://www.irishstatutebook.ie/1962/en/act/pub/0012/index.html> [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 11 d.].

³⁷ Teisinė pagalba baudžiamosiose bylose Airijoje (angl. Criminal Legal Aid). – Public Service Information, Provided by the Citizens Information Board. – URL: http://www.citizensinformation.ie/en/justice/legal_aid_and_advice/criminal_legal_aid.html

Valstybės garantuojamą teisinę pagalbą civilinėse bylose reglamentuoja Teisinės pagalbos civilinėse bylose įstatymas³⁸, priimtas 1995 metais. Už teisinės pagalbos ir teisinių patarimų teikimą atsakinga Airijos Teisinės pagalbos valdyba (angl. Legal Aid Board). Numatytos dvi teisinių paslaugų formos: a) *teisiniai patarimai* – bet kokie advokato raštu ar žodžiu duoti patarimus dėl teisės taikymo, tačiau nesusiję su atstovavimu ar konsultavimu teismo proceso metu; b) *teisinė pagalba* – veiksmai, susiję su advokato atstovavimu arba konsultavimu civilinėse bylose ir pagalbą apylinkių, apygardų aukštajame ir aukščiausiajame teismuose. Asmeniui, kuris siekia gauti teisinę pagalbą, atliekamas aplinkybių pagrįstumo įvertinimas (angl. merit test). Asmuo taip pat turi užpildyti išteklių įvertinimo (angl. means test) formą, pagal kurią bus svarstoma, ar pagal gaunamas pajamas ir turtą, asmuo gali gauti teisinę pagalbą. Už valstybės garantuojamas teises paslaugas pareiškėjas, priešingai nei baudžiamosiose bylose, turi sumokėti mokesť, kuris priklauso nuo pareiškėjo metinių pajamų³⁹, pavyzdžiui, jei asmuo uždirba mažiau kaip 11 500 eurų, minimalus įnašas – 30 eurų už teises konsultacijas ir 130 eurų už teisinę pagalbą, jei pajamos didesnės, įnašo dydis – 150 eurų už teises konsultacijas ir t.t. Teisines paslaugas teikiamos tik tiems asmenims, kurių metinės pajamos neviršija 18 000 eurų ir kurių turimo kapitalo vertė (išskyrus gyvenamąjį būstą) ne didesnė kaip 100 000 eurų (iki 2013 m. rugsėjo 16 d. buvo numatyta 320 000 eurų).

Belgija. Belgijoje valstybės garantuojamos teisinės pagalbos organizavimą įtvirtino 1998 metais priimtas Teisinės pagalbos įstatymas⁴⁰, vėliau perkeltas į Belgijos Teisės kodeksą. Šis įstatymas apibrėžė du teisinės pagalbos lygmenis: pirminę ir antrinę teisinę pagalbą⁴¹. Teisės kodekso 508 straipsnio 1 ir 2 dalyse pateikiami tokie valstybės garantuojamos teisinės pagalbos apibrėžimai⁴²: a) *pirminė teisinė pagalba* yra bendro pobūdžio teisinės informacijos ar pasiūlymų teikimas, bendros pradinės teisinės nuomonės teikimas, nukreipimas į kitą kompetentingą instituciją ar organizaciją. Tokio tipo pagalba teikiama tiek fiziniams, tiek juridiniams asmenims. Ši teisinė pagalba yra nemokama, nepriklausomai nuo asmens pajamų, pilietybės ar lankymosi šalyje dažnumo; b) *antrinė teisinė pagalba* apima detalios teisinės nuomonės ar pagalbos, susijusios su teismo procesu, teikimą. Ji yra visiškai arba iš dalies nemokama, nepriklausomai nuo pilietybės ar lankymosi šalyje dažnumo, tačiau visada įvertinamos pareiškėjo pajamos arba esama jo finansinė situacija. Pavyzdžiui, vieniši asmenys visiškai nemokamą antrinę teisinę pagalbą gauna, kai jų mėnesinės pajamos yra ne didesnės kaip 942 eurai, iš dalies nemokamą – uždirbantys nuo 942 eurų

³⁸ The Civil Legal Aid Act (No. 32 of 1995) [interaktyvus]. – Ireland, 1995. – URL: <http://www.irishstatutebook.ie/1995/en/act/pub/0032/index.html>. [Žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 10 d.]

³⁹ Financial eligibility limits [interaktyvus]. – URL: http://www.legalaidboard.ie/lab/Publishing.nsf/Content/How_do_I_qualify [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 10 d.]

⁴⁰ Loi relative a l'aide juridique (23 novembre 1998) [interaktyvus]. – Belgique, 1998. – URL: <http://reflex.raadvst-consetat.be/reflex/pdf/Mbbs/1998/12/22/60122.pdf> [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 10 d.]

⁴¹ Oficialus Prancūzijos senato puslapis <http://www.senat.fr/lc/lc137/lc1375.html> [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 10 d.]

⁴² Le Code judiciaire (10 octobre 1967) [interaktyvus]. – Belgique, 1967. – URL: <http://www.juristax.be/Codes/CodeJudiciaire.htm> [Žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 10 d.]

iki 1210 eurų per mėnesį. Pareiškėjai, išlaikantys kitą asmenį arba gyvenantys su sutuoktiniu ar kitu asmeniu kaip šeima, visiškai nemokamą teisinę pagalbą gauna, jei jų mėnesinės pajamos yra ne didesnės kaip 1210 euras, iš dalies nemokamą – uždirbantys nuo 1210 eurų iki 1477 eurų per mėnesį. Valstybės garantuojamą teisinę pagalbą gali gauti tik tie pareiškėjai, kurie atitinka visas sąlygas ir įrodo, kad per atitinkamą laikotarpį gaunamos pajamos yra per mažos, kad galėtų sumokėti už teisinę pagalbą. Pirminę teisinę pagalbą Belgijoje organizuoja teisinės pagalbos komisijos (pranc. Commissions d'Aide Juridique), antrinę – įsteigti teisinės pagalbos biurai (pranc. Bureaux d'Aide Juridique)⁴³.

Estija. Valstybės teisinė pagalba teikiama vadovaujantis 2005 m. įsigaliojusių Valstybės teisinės pagalbos įstatymu⁴⁴. Teisinė pagalba apima veiksmus, susijusius su: gynyba baudžiamajame procese, atstovavimu ikiteisminio baudžiamojo proceso metu ir teisme, gynyba baudžiamųjų nusižengimų bylose neteisminiame procese, atstovavimu ikiteisminiame civiliniame procese ir teisme, atstovavimu administraciniame teismo procese, atstovavimu administraciniame procese, atstovavimu vykdymo procese, surašant teisinį dokumentą, kitaip atstovaujant ar teikiant kitokio pobūdžio konsultacijas. Teisinės pagalbos teikimas priklauso nuo bylos tipo: teikiama gali būti tiek atsižvelgiant į asmens pajamas, tiek neatsižvelgiant. Pastebėtina, kad teisinę pagalbą gali gauti ir juridiniai asmenys, t. y. ne pelno siekiančios organizacijos ar fondai (pavyzdžiui, nemokus juridinis asmuo, įtariamas ar kaltinamas baudžiamajame procese). Asmuo turi teisę pats pasirinkti teisinę pagalbą teikiant advokatą, tačiau tokiu atveju būtinas raštiškas jo sutikimas. Kai teisinės paslaugos suteiktos, teismas, kuris priėmė sprendimą dėl teisinės pagalbos suteikimo, nustato mokesčio už teisinę pagalbą ir atlyginimo už išlaidas dydžius, taip pat pareigą atlyginti visą ar dalį advokatui valstybės sumokėtos sumos. Valstybės teisinės pagalbos 21 straipsnyje nustatyta, kad Advokatūros taryba kiekvienais metais nustato mokesčio už valstybės teikiamą pagalbą skaičiavimo pagrindus ir dydžius.

Latvija. Remiantis Valstybės teisinės pagalbos įstatymu⁴⁵, šalyje teikiama: a) neteisminė teisinė pagalba – teisinės konsultacijos ir dokumentų rengimas; b) teisinė pagalba administracinėse ir civilinėse (teisinės konsultacijos, procesinių dokumentų rengimas, atstovavimas teisme), baudžiamosiose bylose (procesinių dokumentų surašymas baudžiamajame procese, gynyba ar atstovavimas) bei tarptautinėse civilinėse bylose (teisinės konsultacijos, procesinių dokumentų rengimas, atstovavimas teisme). Asmuo taip pat turi teisę gauti vertimo žodžiu ir raštu paslaugas, atlyginimą už kelionės išlaidas ir kt. Latvijos teisinės pagalbos įstatyme nurodyti teisę gauti teisinę

⁴³ Étude de législation comparée: l'aide juridique (No. 137, juillet 2004) [interaktyvus]. – URL: www.senat.fr/lc/lc137/lc1375.html [žiūrėta 2014 m. vasario 20 d.].

⁴⁴ Estonia State Legal Aid Act (28 June 2004) [interaktyvus]. – Estonia, 2004. – URL: http://www.riigioigusabi.ee/_eng [žiūrėta 2014 m. vasario 3 d.].

⁴⁵ Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likums (17 march 2005) [interaktyvus]. – Latvia, 2005. URL: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=104831> [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 15 d.].

pagalbą turintys asmenys: Latvijos piliečiai, kiti Europos Sąjungos piliečiai, teisėtai gyvenantys šalyje, asmenys be pilietybės, asmenys, kurių teisę gauti teisinę pagalbą nustatė tarptautinės sutartys ir susitarimai, prieglobsčio prašytojai, kiti asmenys, teisėtai gyvenantys vienoje iš Europos Sąjungos narių. Gauti teisinę pagalbą asmuo gali iki galutinio teismo sprendimo įsigaliojimo. Už teisinės pagalbos įgyvendinimą (priežiūrą, sprendimų dėl teisinės pagalbos suteikimo arba atsisakymo ją suteikti priėmimą ir kt.) šalyje yra atsakinga Teisinės pagalbos administracija⁴⁶ (angl. Legal Aid Administration), kuri sudaro sutartis su asmenimis, turinčiais teisę teikti teisinę pagalbą, ir priima sprendimus dėl teisinės pagalbos teikimo. Teisinę pagalbą gali teikti tokie asmenys: advokatai, notarai, antstoliai, aukštojo mokslo įstaigos, rengiančios advokatus, kiti fiziniai ir juridiniai asmenys (pavyzdžiui, asociacijos ar fondai), atitinkantys įstatymo 30 straipsnio 1 dalies 5 ir 6 punktuose atitinkamai nustatytus reikalavimus. Apmokėjimo už suteiktą teisinę pagalbą dydžiai yra įtvirtinti 2009 m. Vyriausybės nutarime „Dėl valstybės garantuojamos teisinės pagalbos apimties, apmokėjimo dydžio, kompensuojamų išlaidų ir jų mokėjimo tvarkos“⁴⁷. Atlyginti išlaidas teisinę pagalbą gavęs asmuo privalo, jei Teisinės pagalbos administracija nustato, kad asmuo: a) nurodė neteisingą informaciją, kuri nulėmė sprendimą suteikti teisinę pagalbą; b) piktnaudžiauja savo teisėmis į teisinę pagalbą; c) suteikta teisinė pagalba buvo pernelyg didelė. Svarbu paminėti, kad asmuo negali antrą kartą gauti teisinės pagalbos dėl to paties dalyko ir tokiu pat pagrindu, jei ankstesnį ieškinį teismas atmetė.

Prancūzija. Teisinės pagalbos teikimą šalyje reglamentuoja 1991 m. liepos 10 d. priimtas teisinės pagalbos įstatymas Nr. 91–647⁴⁸. Teisinė pagalba apima du elementus: 1) teisinę pagalbą, kurią teikia kvalifikuoti advokatai, skirtą asmenims, gaunantiems mažas pajamas, neviršijančias nustatytos ribos; 2) prieigą prie teisės (informacijos teikimas, konsultacijos, patarimai), kuri, siekiant užtikrinti lygiavertį teisinį informavimą ir konsultacijas, savanorių teisininkų yra teikiama nemokamai, nepriklausomai nuo pareiškėjų finansinės padėties⁴⁹. Teisinė pagalba teikiama atsižvelgiant į tokius reikalavimus⁵⁰: 1) Nuolatinė gyvenamoji vieta – Prancūzija: teisinę pagalbą gali gauti Prancūzijos ir Europos Sąjungos piliečiai, kitų šalių piliečiai, taip pat pabėgėliai, nuolat ir teisėtai gyvenantys šalyje. Šis reikalavimas netaikomas užsienio piliečiams: nepilnamečiams, liudininkams, kaltinamiesiems, nuteistiesiems arba tuo atveju, kai teisinė pagalba sietina su atvykimu ir gyvenamąja vieta Prancūzijoje. 2) Pajamų dydis per tam tikrą laikotarpį neviršija

⁴⁶ Legal aid provided by the state (2014) [interaktyvus]. – URL: www.jpa.gov.lv/valsts-nodrosinata-juridiska-palidziba-eng59 [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 15 d.].

⁴⁷ Latvijos Vyriausybės 2009 m. nutarimas „Dėl valstybės garantuojamos teisinės pagalbos apimties, apmokėjimo dydžio, kompensuojamų išlaidų ir jų mokėjimo tvarkos“. – URL: <http://m.likumi.lv> [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 15 d.].

⁴⁸ Loi n° 91-647 du 10 juillet 1991 relative à l'aide juridique [interaktyvus]. – URL: <http://www.legifrance.gouv.fr> [žiūrėta 2014 m. vasario 18 d.].

⁴⁹ Aide juridictionnelle [interaktyvus]. – URL: <http://www.vos-droits.justice.gouv.fr> [žiūrėta 2014 m. vasario 18 d.].

⁵⁰ A Survey of Pro Bono Practices and Opportunities in 71 Jurisdictions (2012). URL: <http://www.probonoinst.org> [žiūrėta 2014 m. vasario 18 d.].

nustatyto lygio: 936 eurų per mėnesį visiškai nemokamai teisinei pagalbai arba 1404 eurų per mėnesį iš dalies nemokamai teisinei pagalbai gauti. Pareiškėjas gali gauti teisinę pagalbą net jei jo mėnesinės pajamos viršija nustatytus reikalavimus, tačiau šiuo atveju jis turi turėti teisę gauti Nacionalinio solidarumo fondo teikiamas pašalpas, pensijas karo veteranams ar nukentėjusiems nuo karo ir pan. 3) Teisinė pagalba suteikiama tik tuomet, kai pareiškėjo veiksmai yra teisėti ir pagrįsti. 4) Pareiškėjas advokatą turi teisę rinktis pats. Tai jis padaro paraiškoje nurodęs advokato duomenis. Jei duomenys nėra nurodomi, advokatas yra skiriamas advokatų asociacijos.

Suomija. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimo tvarką nustato Teisinės pagalbos įstatymas⁵¹, taip pat Vyriausybės nutarimas „Dėl teisinės pagalbos mokesčių kriterijų“. Sprendimus dėl teisinės pagalbos teikimo asmenims, kurių bylos nagrinėjamos Suomijos teismuose arba nuolat gyvenantiems šalyje, taip pat Europos Sąjungos piliečiams, dirbantiems ar ieškantiems šalyje darbo, priima 34 Teisinės pagalbos tarnybos, kurios dažniausiai įsikūrusios greta teismų. Teisinė pagalba teikiama teisminėse ir kitose bylose (nagrinėjamos ne teisme), išskyrus atvejus, kai pareiškėjas turi bylai galiojantį išlaidų draudimą arba jei dėl per menkos svarbos pareiškėjui teisminės pagalbos teikimas būtų akivaizdžiai netikslingas. Teisinė pagalba teikiama iki 100 valandų, išskyrus ypatingus atvejus. Dengiamos įvairaus pobūdžio išlaidos: teisinio atstovo išlaidos, vertimo paslaugos, liudytojų išlaidos, teisinės konsultacijos, dokumentų rengimas ir kt. Pagalbą teikia privatus teisininkas arba valstybės teisinės pagalbos įgaliotasis asmuo, teisininkas, arba paties pareiškėjo pasirinktas teisinis atstovas. 2012 metais teisinė pagalba Suomijoje suteikta apie 77 tūkst. bylų⁵². Teisinės pagalbos išlaidos sudarė 63, 2 mln. eurų, iš kurių 22,1 mln. teisinės pagalbos tarnyboms, 41,1 mln. eurų – advokatams⁵³. Nustatytas teisinės pagalbos mokestis – 70 eurų⁵⁴, nuo jo atleidžiami teisinę pagalbą nemokamai gaunantys vieniši asmenys, kurių pajamos per mėnesį siekia ne daugiau kaip 600 eurų, taip pat sutuoktiniai, kurių kiekvieno vidutinės pajamos per mėnesį – 550 eurų. Dvigubai didesnes pajamas gaunantieji asmenys dalį teismo išlaidų turi apmokėti patys. Asmenims, kurių mėnesio pajamos dar didesnės, nemokama teisinė pagalba neteikiama.

Švedija. Šalyje teisinės pagalbos teikimą reglamentuoja Teisinės pagalbos įstatymas⁵⁵ (1996:1619). Teismo procesas nekainuoja, tačiau mokamas 1552 SEK (175 eurai) pareiškimo mokestis⁵⁶. Bylose teikiama teisinė pagalba: a) teisinės konsultacijos – advokatų ar jų padėjėjų teikiamos dviejų valandų konsultacijos nagrinėjant visas teisines bylas; b) teisinė pagalba –

⁵¹ Legal Aid Act (No. 257, 2002) [interaktyvus]. – Finland, 2002. – URL: www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/2002/en20020257.pdf [žiūrėta vasario 18 d.].

⁵² Finland National Report, 2013. – URL: www.ilagnet.org/jscripts/tiny_mce/plugins/filemanager/files/The_Hague_2013/National_Report/Finland_National_Report.pdf [žiūrėta vasario 18 d.].

⁵³ Ten pat.

⁵⁴ Cost of legal aid (2012) [interaktyvus]. – URL: www.oikeus.fi/20619.htm [Žiūrėta 2014 m. vasario 19 d.].

⁵⁵ Rättshjälpslag (1996: 1619) [interaktyvus]. – Sweden, 1996. – URL: www.notisum.se [žiūrėta vasario 18 d.].

⁵⁶ Are you entitled to legal aid? (2013) [interaktyvus]. – URL: www.rattshjalp.se/In-English/In-English/Are-you-entitled-to-legal-aid/ [Žiūrėta 2014 m. vasario 19 d.].

teikiama tik fiziniams asmenims, atitinkantiems tokius reikalavimus: turi būti gavęs ne mažiau kaip vienos valandos teisinę konsultaciją, pajamos per metus neturi viršyti 260 000 SEK (29 tūkst. eurų), pagalba bus būtina teisinio konsultavimo metu ir vėliau, valstybės prisidėjimas prie išlaidų atlyginimo – pagrįstas ir t.t. Sprendimą dėl teisinės pagalbos teikimo priima: a) teismas – kai teisinės pagalbos prašymas yra susijęs su byla arba teismo procesu; b) Teisinės pagalbos administracija – visais kitais atvejais. Valstybės apmokamos išlaidos: išlaidos advokatui (tačiau ne daugiau kaip už 100 valandų), pagrįstos išlaidos teismuose, taikinimo išlaidos, pareiškimo pateikimo, bylos nagrinėjimo, vykdymo išlaidos. Asmuo, kuriam suteikta teisinė pagalba, turi sumokėti teisinės pagalbos mokesį – nuo 2 proc. iki 40 proc. išlaidų advokatui. Procentinis dydis parenkamas atsižvelgiant į asmens per metus gaunamas pajamas, išlaikymo įsipareigojimo, turtą. Be teisinės pagalbos, asmuo gali gauti finansinę pagalbą tokioms išlaidoms: kelionės į teismą, liudytojų išlaidų atlyginimas, pragyvenimo išlaidos.

Taigi nepaisant to, kad daugelyje šalių yra numatyta galimybė asmenims gauti valstybės finansuojamą teisinę pagalbą, tačiau atskirose šalyse jos teikimo pobūdis šiek tiek skiriasi.

1.2. Teisės veiksmingumo samprata

Siekiant išsaugoti pagrindines šalyje susiformavusias visuotines vertybes, būtina tinkamai organizuoti valstybės vidaus gyvenimą taip, kad jame vyrautų ir praktiškai funkcionuotų teisinės, organizacinės, ekonominės, idėjinės ir socialinės prielaidos⁵⁷. Toks valstybės vidaus gyvenimo organizavimas turi būti pagrįstas teisingumo prioritetu – siekiama ne apskritai teisėtumo, o tokio teisėtumo, kuris būtų pavaldus teisingumui: skatintų žmonių pasitikėjimą vienas kitu ir didintų atskiro asmens teisių įgyvendinimo galimybes, stabilizuotų teisėkūrą ir stiprintų teisėtumą⁵⁸. Taigi, pagrindinis valstybės teisinių ir kitų institucijų tikslas yra užtikrinti, kad jų veikla būtų efektyvi ir gebėtų patenkinti visų visuomenės narių teisėtus lūkesčius ir interesus⁵⁹.

Teisės socialinė paskirtis – saugoti ir ginti žmogaus teises ir laisves. Ypač svarbu, kad ši apsauga būtų teikiama visiems vienodai veiksmingomis sąlygomis⁶⁰. Tai reiškia, kad asmenims, kurie atsiduria žemiau tam tikros materialinės ir socialinės gerovės bei išsilavinimo ribos, teisė turi padėti užtikrinti normalų ir orų gyvenimą, skatinti gebėjimo socialiai sugyventi kokybę ir jos raidą, ir, svarbiausia, veikti kaip visuomenės imuninė sistema⁶¹.

⁵⁷ Kruminienė, K. Teisės socialinis veiksmingumas // *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. – Vilnius: Šiaulių universitetas, 2006, Nr. 2(7), p. 94–97. – ISSN 1648-9098.

⁵⁸ Vaišvila, A. Teisingumas: jo formos ir socialinė reikšmė // *Jurisprudencija: mokslo darbai*. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2002, Nr. 24(16), p. 196–203. – ISSN 1392-6195.

⁵⁹ Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2009–2011 metų strateginis veiklos planas, 1a forma. Nr. 23.900.551. URL: http://www.tm.lt/dok/strategplanai/1a_formaa.pdf [žiūrėta 2011 10 29].

⁶⁰ Vaišvila, A. Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje. – Vilnius: Litimo, 2000. – ISBN 9955401575.

⁶¹ Šlapkauskas, V. Teisinės sistemos disfunkcija – silpnos socialinės politikos požymis // *Socialinis darbas. Mokslo darbai* – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. Nr. 5(1). P. 21-29. – ISSN 1648-4789.

Įprasta manyti, kad teisės normos yra efektyviausia visuomeninių santykių reguliavimo priemonė. Tačiau jei nėra teisinio poveikio grįžtamojo ryšio, šis teisės objektyvizavimosi ciklas taip ir lieka neužbaigtas. Taigi svarbi čia tampa teisės veiksmingumo sąvoka⁶².

Teisinio reglamentavimo veiksmingumas – tai santykis tarp teisinio reglamentavimo ir jo realių rezultatų: teisės institucijos funkcionuoja, įstatymai yra priimami, teisės normos taikomos, teisės pažeidimų procentinė dalis išaiškinama, teisės pažeidėjai atlieka bausmes⁶³ ir t.t. Bendriausiu požiūriu, teisės veiksmingumas – tai santykis tarp teisės normų faktinio poveikio ir teisėkūros subjekto įsivaizduojamo teisės normų įgyvendinimo rezultato, arba kitaip – tai santykis tarp planuoto ir gauto rezultatų⁶⁴. Neretai teigiama, kad šis veiksmingumas tampa esminiu ne tik nustatant teisės realizavimą, bet net ir teisės galiojimo faktą. Tačiau svarbu pabrėžti, kad teisės veiksmingumo sąvoka – plati ir daugiaprasmė.

Teisės teorijoje teisės veiksmingumo samprata apima šiuos pagrindinius aspektus:

- a) *teisinį* (formalųjį) veiksmingumą,
- b) *socialinį* (turiningąjį) veiksmingumą.

Formalųjį teisės veiksmingumą pabrėžia etatistinis teisės supratimas. Šiuo požiūriu teisinio, kitaip – formaliojo, teisės veiksmingumo pagrindas yra teisės veikimas taip, kaip jai numatyta. Vienas iš pavyzdžių – teisės pažeidėjo nustatymas ir jo nubaudimas. Tai daugiau faktinis, į valstybinį teisės reguliavimą orientuotas veiksmingumo supratimas. Šiuo požiūriu siekiama, kad visos įstatymo leidėjo nuostatos būtų vykdomos taip, kaip įtvirtinta, t. y. priimta manyti, kad visuomeniniai santykiai tinkamai klostysis tuomet, kai bus tinkamai vykdoma kiekviena įstatymo norma. Čia pat kyla pavojus, kad teisėkūros subjektai gali pradėti savivaliauti teisės aktų kūrimu.

Pilietinei visuomenei, priešingai, kur kas svarbesnė ir artimesnė yra turiningoji socialinio veiksmingumo prasmė, kylanti iš „socialumo“ sąvokos⁶⁵. Socialinio, arba – turiningojo, teisės veiksmingumo pagrindas yra socialinių tikslų pasiekimas. Socialinis teisės veiksmingumas akcentuoja teisės normų tikslus, t. y. realią asmens teisių apsaugą, socialinio stabilumo lygį ir t.t. Pavyzdžiui, atlikęs bausmę ir į laisvę išėjęs asmuo nebeturi būti linkęs dar kartą nusikalsti. Tad teisės veiksmingumas gali būti prilygintas rezultatyvumui: jei teisė padeda priartėti prie tikslo – ji yra socialiai veiksminga, ir priešingai, jei nepadeda – yra socialiai neveiksminga⁶⁶.

⁶² Šlapkauskas, V. Teisės socialinio veiksmingumo sampratos tyrimas // Filosofija, psichologija, Nr. 1, Vilnius, 2002, p. 47–51. ISSN 0235–7186.

⁶³ Vaišvila, A. Teisės teorija. – Vilnius: Justitia, 2004. – 462 p. – ISBN 9955-616-07-5.

⁶⁴ Šlapkauskas, V. Teisės socialinio veiksmingumo sampratos tyrimas // Filosofija, psichologija, Nr. 1, Vilnius, 2002, p. 47–51. ISSN 0235–7186.

⁶⁵ Šlapkauskas, V. Pasitikėjimas – teisės socialinio veiksmingumo veiksnys // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2002, Nr. 24(16), P. 184–195. – ISSN 1392-6195.

⁶⁶ Šimašius, R. Teisėkūra ir teisės socialinis veiksmingumas // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004, Nr. 54(46), p. 62-73. – ISSN 1392-6195.

Socialinio veiksmingumo samprata apima tiek planuotų, teisės socialinei paskirčiai neprieštarujančių, tiek visuomenės tikėjimo pagrindinėmis vertybėmis nepakertančių šalutinių rezultatų gavimą. Pagrindiniais kriterijais laikytini: žmogaus teisių apsaugos laipsnis, visuomenės grupių interesų dermės ir jų teisinio įgyvendinimo laipsnis, bendruomeniškumą skatinančių teisinių priemonių apimtis⁶⁷. Tad socialinio veiksmingumo sampratos požiūriu, vienas iš pačių svarbiausių kriterijų – užtikrinti visuomenės santarvę, ir tai padaryti galima tuomet, kai teisės normų aktų turinys atitinka visuomenės lūkesčius ir socialinius interesus.

Nagrinėjant teisinę literatūrą, sutinkama ir daugiau sąvokų, sietinų su teisiniu veiksmingumu. Be jau aptartų teisinio ir socialinio teisės veiksmingumo aspektų, teisės veiksmingumas taip pat gali apimti ir šiuos: a) teisės *rezultatyvumą* – santykį tarp siektų ir pasiektų tikslų arba kryptingumą, tikslingumą, artėjimą prie siektų tikslų; b) teisės *efektyvumą* – santykį tarp sąnaudų ir pasiektų tikslų arba santykį tarp teisėto elgesio ir nuo normos nukrypusio elgesio raiškos dažnumo⁶⁸; c) teisės *naudingumą* – socialinį teisės veiksmingumą, atitinkantį teisės adresatų lūkesčius.

Analizuoti teisės veiksmingumą galima tiek teisėkūros, tiek teisės įgyvendinimo lygmenimis⁶⁹. Dažnai dėmesys yra sutelkiamas į teisės normų įgyvendinimą: kuo mažesnėmis sąlygomis pasiekiami planuoti tikslai, tuo teisės normų įgyvendinimo situacija yra palankesnė. Kokie rezultatai bus gauti, lemia tai, kaip formuluojami teisės tikslai, kokios priemonės, formos ir teisinio reguliavimo apimtys pasirenkamos. Galima teigti, kad teisės veiksmingumas priklauso nuo teisėkūros ir teisinės politikos, tad svarbi tampa ne tik teisėkūros juridinė technika, tačiau ir teisės poveikio socialiniams santykiams pobūdis, ir teisės veiksmingumo perspektyvos, kurias būtina numatyti, įvertinti⁷⁰.

Pati teisė, kurios veiksmingumas nagrinėjamas, apibrėžtina kaip privalomų ir objektyviai išreikštų taisyklių visuma⁷¹. Išskiriami du veiksmingumo lygiai: a) *makrolygis* – teisės veiksmingumas apskritai; b) *mikrolygis* – atskirų teisės normų veiksmingumas.

Vertinant teisės veiksmingumą, svarbu apibrėžti, kokie rezultatai yra suprantami kaip teisės normų akto poveikis ir kokia dalis tikslų kaip reikalaujamo būvio apimtis yra įgyvendinta. Išskiriami tokie teisės normų įgyvendinimo rezultatai⁷²: a) *planuoti tiesioginiai*, kurie dar skaidomi į pirminius, kuriuos valdžia planuoja ir jiems pritaria, ir antrinius, kuriuos valdžia numato, jiems nepritaria, bet kurie yra neišvengiami įgyvendinant teisės aktų tikslus, rezultatai bei jų pasiekimo

⁶⁷ Šlapkauskas, V. Teisės socialinio veiksmingumo sampratos tyrimas // Filosofija, psichologija, Nr. 1, Vilnius, 2002, p. 47–51. ISSN 0235–7186.

⁶⁸ Hirsch, E. Das Recht in Socialen Ordnungsgelfuge. Berlin, 1966.

⁶⁹ Vaišvila, A. Teisės teorija. – Vilnius: Justitia, 2004. – 462 p. – ISBN 9955-616-07-5.

⁷⁰ Šimašius, R. Teisėkūra ir teisės socialinis veiksmingumas // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004, Nr. 54(46), p. 62-73. – ISSN 1392-6195.

⁷¹ Ten pat.

⁷² Šlapkauskas, V. Teisės socialinio veiksmingumo sampratos tyrimas // Filosofija, psichologija, Nr. 1, Vilnius, 2002, p. 47–51. ISSN 0235–7186.

metodai; b) *neplanuoti* (netiesioginius, šalutinius) galimi rezultatai, t. y. teigiamas ar neigiamas teisės akto poveikis, kuris teisėkūros subjekto nebuvo numatytas.

Jei planuoti pirminiai ar neplanuoti teigiami teisės normų akto poveikio rezultatai rodo, kad teisės normų aktas yra veiksmingas, tai antriniai teisės normų akto poveikio rezultatai ir neplanuotas neigiamas poveikis yra laikomi nuostoliais, mažinančiais teisės normų akto veiksmingumą⁷³. Todėl daroma išvada, kad teisės normų akto veiksmingumas – tai santykis tarp planuotų rezultatų ir patirtų nuostolių. Kuo mažesnėmis sąnaudomis planuoti rezultatai pasiekiami ir kuo labiau teisės normų poveikis atitinka planuotus rezultatus, tuo teisės veiksmingumas didesnis.

Įstatymų, kuriems taikytinas socialinio veiksmingumo kriterijus, pagrindiniu požymiu laikytinas aiškus įstatymo tikslo formulavimas: jei nežinoma, kokiam tikslui įstatymas skirtas, tai tampa neaišku, kokių rezultatų bus pasiekta. Be to, vertinant socialinį veiksmingumą, svarbu skirti tikslus: a) *teisinius*, išplaukiančius iš teisės specifikos ir pasiekiamus pačių teisinių priemonių, b) *neteisinius*, kurie pasiekiami tik su kitais socialinio poveikio veiksniais⁷⁴. Toks skaidymas padeda išvengti teisinių priemonių galimybių pervertinimo, t. y. padeda iš anksto nustatyti, ką teisės priemonės yra pajėgios ir ko nėra pajėgios pasiekti.

Teisės veiksmingumo problema svarbi tik demokratinėse valstybėse, kurios yra suinteresuotos grįžtamuoju teisinės kūrybos ryšiu ir kurių valdžios įstaigos įpareigtos tarnauti žmonėms. Tokiose valstybėse įstatymų leidėjas yra įpareigtas kurti įstatymus, grindžiamus socialiniu kompromisu. Čia svarbus tampa ne tik įstatymo išleidimas, bet ir kokius socialinius padarinius šis įstatymas sukels, kiek pastangų ar prievartos reikės tam, kad būtų pasiekti tikslai. Iš dalies teisės normų veiksmingumo mastas gali būti nusakomas trimis pagrindiniais atvejais⁷⁵: a) kai teisės reikalavimų yra laikomasi; b) kai esant nukrypimams nuo teisės normų reikalavimų yra taikomos sankcijos; c) kai teisės reikalavimų nesilaikoma ir už tai nėra baudžiama (neišaiškinti pažeidimai).

Svarbu paminėti, kad teisės veiksmingumą gali nulemti du skirtingi veiksniai. Tai yra tokie atvejai, kai⁷⁶: a) *teisėkūros subjektai* veikia efektyviai: teisės normų aktas atitinka socialinį interesą ir nesukelia ar sukelia tik nežymų pasipriešinimą visuomenėje; b) *teisėsaugos subjektai* ar visas valstybės aparatas veikia efektyviai.

Diskusijoje apie priežastis, lemiančias teisės neveiksmingumą, išsiskiria dvi nuomonės: vieni teigia, kad reikia tinkamai realizuoti teisės aktus, kurie, anot jų, yra geri; kiti teigia, kad teisės aktų realizavimas yra geras, tačiau geresni turėtų būti patys teisės aktai. Kalbant apie teisės normų

⁷³ Ten pat.

⁷⁴ Vaišvila, A. Ar kiekvienam įstatymui taikytinas socialinio veiksmingumo kriterijus? // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004, Nr. 54(46), p. 6–15. – ISSN 1392-6195.

⁷⁵ Vaišvila, A. Teisės teorija. – Vilnius: Justitia, 2004. – 462 p. – ISBN 9955-616-07-5.

⁷⁶ Šlapkauskas, V. Teisės socialinio veiksmingumo sampratos tyrimas // Filosofija, psichologija, Nr. 1, Vilnius, 2002, p. 47–51. ISSN 0235–7186.

neveiksmingumą, kyla klausimas⁷⁷: ar neveiksminga teisės norma tampa ir negaliojančia. Aišku viena, paaiškėjus, kad teisinis poveikis buvo nepakankamas ir negalėjo tinkamai garantuoti žmogaus teisių, palaikyti socialinės santarvės arba net sukėlė neplanuotų, nenumatytų ir netoleruotinių neigiamų padarinių, tai kyla pagrindas formuoti naujas teisinės idėjas, teisinio poveikio priemones ir būdus⁷⁸. Tokiu būdu pasibaigus vienam teisiniam reguliavimui, atsiranda naujo teisinio reguliavimo pradžia.

Kaip jau minėta anksčiau, dinaminė teisės prigimtis – problemos suvokimas, teisės tikslo formulavimas, teisės normos kūrimas, teisės normos išreiškimas, teisės normos aiškinimas, teisės normos įgyvendinimas – daro įtaką teisės veiksmingumui. Remiantis tik formalia, neaiškia, gyvenimo realijų neatitinkančia teise, ši tampa netobula, ir šis teisės netobulumas skatina visuomenę teisės negerbti. Teisei atitrūkus nuo nuolat vykstančių socialinių visuomenės gyvenimo pokyčių ir permainų, sutrinka teisinis tvarkos reguliavimas, ima gausėti nusikalstamų veiklų, didėja jų įvairovė ir mastas, visuomenė demoralizuojasi⁷⁹. Kritiniais momentais laikytini⁸⁰: a) netinkamas problemos suvokimas; b) netinkamas teisės tikslo supratimas arba klaidinga teisinė idėja; c) netinkamas teisinių idėjų detalizavimas teisinėse normose; d) netinkamas teisės normų išreiškimas teisės šaltiniuose; e) netinkamas teisės įgyvendinimas ar neįgyvendinimas ir kt.

Teisės įgyvendinimas neturi būti pagrįstas tik teisinio reguliavimo mechanizmu. Dėl nuolat vykstančių visuomenės pokyčių, teisės įgyvendinimą veikia ir socialiniai regulatoriai, sustiprinantys, susilpninantys ar net neutralizuojantys teisės normos veikimą⁸¹. Akcentuoti du socialinio veiksmingumo aspektai⁸²: a) *veikimo paskirtis* – atitinkanti bendruomeniškas visuomenės vertybes, ryšius bei padedanti įgyvendinti bendruomeninius interesus; b) *veiksmingumas*, kaip geras veikimas, paveikus.

Remiantis teisės sociologijos požiūriu, išskirtini keturi teisės socialinio veikimo mechanizmai: teisinis, socialinis, informacinis–komunikacinis ir psichologinis. Etapo „nuo teisės atsiradimo iki įgyvendinimo“ modelį sudaro tokie elementai⁸³:

a) Socialinio valdymo sistemos, kai sukuriama ar sankcionuojama teisės normos (valstybinio valdymo aparatas, nevalstybinio valdymo sistemos). Leidžiant įstatymus, vyksta tokie procesai: deklaruojami socialinių grupių interesai, kuriems tikimasi teisinio pastiprinimo; įstatymų

⁷⁷ Kelsen, H. Grynoji teisės teorija. – Vilnius, 2002. p. 174.

⁷⁸ Vaišvila, A. Teisės teorija. – Vilnius: Justitia, 2004. – 462 p. – ISBN 9955-616-07-5.

⁷⁹ Šlapkauskas, V. Pasitikėjimas – teisės socialinio veiksmingumo veiksnys // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2002, Nr. 24(16), P. 184–195. – ISSN 1392-6195.

⁸⁰ Šimašius, R. Teisėkūra ir teisės socialinis veiksmingumas // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004, Nr. 54(46), p. 62-73. – ISSN 1392-6195.

⁸¹ Šlapkauskas, V. Teisės socialinio veikimo modeliavimas ir jo ribos: sociologinis požiūris // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius, Mykolo Romerio universitetas, 2004, Nr. 51(43), P.5–16.

⁸² Šlapkauskas, V. Teisės socialinio veiksmingumo sampratos tyrimas // Filosofija, psichologija, Nr. 1, Vilnius, 2002, p. 47–51. ISSN 0235–7186.

⁸³ Šlapkauskas, V. Teisės socialinio veikimo modeliavimas ir jo ribos: sociologinis požiūris // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius, Mykolo Romerio universitetas, 2004, Nr. 51(43), P.5–16.

leidėjas išanalizuoja kitų socialinių grupių lūkesčius; remiantis gautais duomenimis, įstatymų leidėjas įvertina visus veiksnius, kurie gali daryti teigiamą ar neigiamą įtaką naujojo įstatymo veikimui, ir padarinius: gerinančius, bloginančius ar neutraliai veikiančius bendrą socialinę padėtį.

b) Socialiniai veiksniai (ekonominiai, demografiniai, politiniai). Teisėkūros subjektas turi atsižvelgti į visų esamų ir naujų socialinių sąlygų ir veiksnių visumą. Be to, veiksnių atsiradimui turi įtakos ir pats teisės normos įgyvendinimas. Dėl šių veiksnių nuolatinio kitimo ir siekio išvengti nepageidaujamų socialinių padarinių, būtina koreguoti galiojančias teisės normas.

c) Teisinės informacijos perdavimo (pavyzdžiui, „Valstybės žinios“, kodeksai ir komunikavimo (grįžtamojo ryšio) sistemos (pavyzdžiui, teismai), kurioms veikiant, asmenys, grupės, bendruomenės ar visuomenė teisės poveikį patiria per teisinę sąmonę).

d) Teisėto ir socialiai aktyvaus elgesio padariniai. Įtaką asmens poelgiams daro teisinė sąmonė, kreipianti jo elgesį ir veiksmus teisine arba neteisine kryptimi. Tačiau teisinė sąmonė ir teisinis elgesys ne visuomet tapatūs, nes galima žinoti teisės normas, bet jų nesilaikyti, ir priešingai – beveik nieko neišmanyti apie įstatymus, tačiau elgtis ir veikti pagal teisinį jausmas. Tad teisinio poveikio priemonių pagrindas – ne tik teisinės, bet ir moralinės normos.

Atsiribojus nuo susiformavusios nuostatos, kad teisinis veiksmingumas priklauso tik nuo valstybės aparato veiklos efektyvumo, pagrindiniais šiuolaikinės teisės socialinio veiksmingumo kriterijais turėtų būti „žmogaus teisių apsaugos užtikrinimo laipsnis, visuomenės grupių interesų dermė ir jų teisinio įgyvendinimo galimybių laipsnis, visuomenės raidą skatinančių teisinių priemonių apimtis“⁸⁴. Tad galima teigti, kad socialinis veiksmingumas tuo didesnis, kuo labiau teisės normų aktų turinys atitinka visuomenės narių lūkesčius, socialinius interesus ir užtikrina visuomenės santarvę.

Vienu iš teisės socialinio veiksmingumo veiksnių yra laikomas pasitikėjimas, grindžiamas spontaniškos tvarkos nulemtu moralės ir teisės organišku ryšiu⁸⁵. Buvimas visuomenėje yra įsitraukimas į jos gyvenimą, vykstantis palaipsniui individui tampant visuomenės nariu: perimant kitų visuomenės narių vertybes, normas, požiūrius, nuomones. Individo padėtį nulemia ir reguliuoja visuomenėje veikianti teisė. Individo požiūris į teisės normas ir jų interpretavimas atskleidžia asmenybės statusą, visuomenės požiūris – į tarpusavio pasitikėjimą apskritai.

Akivaizdu, kad teisės samprata, visuomenės požiūris į įstatymus yra nulemtas įvairių veiksnių: nusistovėjusių teisės principų, tradicijų, papročių, kultūrinės ir ekonominės pažangos lygio, bendrojo ir profesinio išsilavinimo, psichologinių veiksnių ir kt. Atskirų socialinių grupių dorovinis ir psichologinis stabilumas daro didelę įtaką pagarbos teisei visuomenėje formavimuisi⁸⁶.

⁸⁴ Šlapkauskas, V. Pasitikėjimas – teisės socialinio veiksmingumo veiksnys // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2002, Nr. 24(16), P. 184–195. – ISSN 1392-6195.

⁸⁵ Ten pat.

⁸⁶ Ten pat.

Taigi, galima teigti, kad kuo labiau teisės normų turinys atitinka individų ir visuomenės socialinių grupių moralinius įsitikinimus ir kuo labiau jos sutampa su visuomenės socialiniais lūkesčiais, poreikiais ir interesais, tuo šios teisės normos tampa veiksmingesnės ir visuomenė jų dažniau laikosi. Tačiau kuo labiau jos prieštarauja visuomenės vertybėms ir normoms, tuo mažesnis šių teisės normų veiksmingumas.

Įstatymo socialinis veiksmingumas tiesiogiai priklauso nuo tikslų, kuriems jis yra skirtas, ir rezultatų, kurių tikimasi iš to įstatymo⁸⁷. Įstatymo tikslai gali būti skirstomi į du tipus: a) teisiniai tikslai – tai tikslai, kurie kyla iš teisės specifikos ir kuriuos pasiekti yra pajėgi teisė savo turimomis priemonėmis; b) neteisiniai tikslai, kitaip – socialiniai arba kompleksiniai, – tai tikslai, kurių pati teisė viena pasiekti nepajėgi, todėl turi dalyvauti kartu su kitais socialiniais veiksniais. Aiškiai formuluoti įstatymų tikslus reikalauja teisės viršenybės pripažinimas: ne teisė palenkiamą politikai ir valdžios siekiamas įgyvendinti, bet priešingai – valdymas ir politika yra palenkiami teisei ir teisingumui. Jei nėra žinoma, kokiems tikslams įstatymas yra skiriamas, tuomet nebėra prasmės kalbėti apie socialinį veiksmingumą.

1.3. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos socialinio veiksmingumo svarba

Apibendrinant anksčiau darbe aptartas sąvokas ir sampratas, galima teigti, kad valstybės garantuojama teisinė pagalba socialiai veiksminga yra tada, kai ji yra prieinama labiausiai nepasiturintiems, vargingai gyvenantiems visuomenės nariams, kai ji savalaikė, kokybiškai teikiama ir suteikiama visais atvejais būtent tada, kai ji yra būtina, ir visa apimtimi taip, kad būtų užtikrinamas tinkamas teisės į teisminę gynybą įgyvendinimas.

Kalbant apie valstybės garantuojamos teisinės pagalbos socialinio veiksmingumo svarbą, dažnai minimi tokie teisinės pagalbos ypatumai⁸⁸: a) ji yra viena iš žmogaus teisių įgyvendinimo garantijų; b) viena iš konstitucinės teisės kreiptis į teismą garantijų; c) procesinio šalių lygiateisiškumo principo garantija; d) tai valstybės įsipareigojimas rūpintis asmenimis, dėl sunkių ekonominių aplinkybių neturinčiais galimybių pasinaudoti teisinėmis paslaugomis.

Paminėtinas šiandieninės valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistemos privalumas – aiškiai įtvirtintos teisę gauti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą turinčių asmenų, atitinkančių Europos Sąjungos teisę, kategorijos.

Neabejotina, kad valstybės garantuojama teisinė pagalba svarbi nepasiturintiems asmenims, ji ypač reikalinga ir nusikaltimų aukoms, nukentėjusioms fiziškai, psichologiškai ir ekonomiškai, nes

⁸⁷ Vaišvila, A. Ar kiekvienam įstatymui taikytinas socialinio veiksmingumo kriterijus? // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004, Nr. 54(46), p. 6–15. – ISSN 1392-6195.

asmenys sunkiai geba savarankiškai užtikrinti savo teisių ir teisėtų interesų apsaugą. Jiems teisė į valstybės garantuojamą teisinę pagalbą tampa viena iš pačių svarbiausių nusikaltimų aukų teisių⁸⁹.

Visgi pripažįstama, kad nepaisant to fakto, jog nepasiturintiems asmenims yra sudarytos pakankamos sąlygos pasinaudoti valstybės garantuojama teisine pagalba, tačiau iki šiol reta, o gal ir nei viena valstybė nėra sukūrusi tokios teisinės pagalbos teikimo sistemos, kuri užtikrintų nepriekaištingą teisės pasinaudoti valstybės garantuojama teisine pagalba realizavimą⁹⁰. Dažniausiai susiduriama su tokiomis organizacinėmis ir procesinėmis problemomis ir klausimais: a) kam turi būti pavestas administravimas; b) kokie turi būti pagrindiniai kriterijai teisei pagalbai gauti; c) kokia turi būti tokios pagalbos apimtis ir pan.

Nors valstybės garantuojamos teisinės pagalbos svarba ir reikalingumas yra neabejotini, tačiau būtina sudaryti tokias sąlygas, kad šios teisinės pagalbos teikimas nebūtų pagrįstas tik teoriniu ar iliuziniu teisinės pagalbos teikimo realizavimu. Paminėtinos pagrindinės problemos – faktinės kliūtys, trukdančios visa apimtimi pasinaudoti teise į valstybės garantuojamą teisinę pagalbą – susijusios su teisinės pagalbos teikimu: a) teisinės pagalbos paskirtis – užtikrinti neturtingiausių ir socialiai pažeidžiamiausių asmenų teisminės gynybos prieinamumą, tačiau antrine teisine pagalba gali pasinaudoti tik įstatyme nustatytus ypač žemus turčinės padėties kriterijus atitinkantys asmenys, t. y. atsižvelgiama ne į teisinės pagalbos būtinybę konkrečiu atveju sprendžiant teisinį konfliktą, bet tik į asmens pajamų ir turto lygį⁹¹; b) daug diskusijų kelia klausimas, ar Lietuvos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistema apskritai atitinka praktikos dėl teisės į teisingą teismą, kurią formuoja Europos Žmogaus Teisių Teismas, nes abejonės kyla dėl priimamų sprendimų: apie teisinės pagalbos poreikį ir jos teisėtumą sprendžia ne teismas, o valstybės tarnybos darbuotojai; c) advokato ir kliento santykiai grindžiami konfidencialumu, t. y. betarpišku pasitikėjimu. Tai reiškia, kad advokatas neprivalo atsiskaityti dėl teikiamos teisinės pagalbos formų ar būdų, todėl valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyboms suteikta teisė kontroliuoti advokatų teisinės pagalbos teikimą ar profesinės veiklos principų laikymąsi prieštarauja advokatų veiklos nepriklausomumo, konfidencialumo, teisėtumo ir savivaldos principams⁹²; d) dėl žemų įkainių advokatų nenoras teikti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą; e) dėl nustatyto 80 val. vienoje byloje maksimalaus valstybės garantuojamos teisinės

⁸⁹ Uscila, R. Nusikaltimų aukų socialinė ir teisinė apsauga Lietuvoje: padėties vertinimas // *Jurisprudencija: mokslo darbai*, – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004, Nr. 59 (51), p. 16-25. – ISSN 1392-6195.

⁹⁰ Montvydienė, I. Valstybės garantuojama teisinė pagalba civilinėse bylose: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010. – 267 p.

⁹¹ Krolienė, I. Pranešimas. Procesinės ir administracinės problemos teikiant valstybės garantuojamą teisinę pagalbą [interaktyvus]. – URL http://denver.infolex.lt/advoco_old/getfile.aspx?dokid=4065b032-5e4e-492d-86c8-902926d81493 [žiūrėta 2014 m. vasario 24 d.].

⁹² Ten pat.

pagalbos termino, būdavo iškreipiamas teisinės pagalbos efektyvumas: teisiniam procesui užsitęsęs, asmuo buvo priverstas keisti advokatą arba advokatas buvo priverstas dirbti nemokamai ir kt.⁹³

Siekiant, kad valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistema būtų socialiai veiksminga, ji turi būti pagrįsta šiais pagrindiniais principais⁹⁴: a) valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistema turi būti nesudėtinga ir sudaranti sąlygas greitam procesinių teisių ir pareigų realizavimui; b) advokatų veiklos organizavimas turi remtis advokato ir jo pagalbos gavėjo konfidencialumo, advokatų nepriklausomumo, savanoriškumo ir kitais principais; c) teisės aktais turi būti įtvirtinti kvalifikaciniai reikalavimai advokato veiklai, pagal kuriuos būtų galima įvertinti, jog asmuo, atitinkantis reikalavimus, teikia kokybišką ir veiksmingą teisinę pagalbą.

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistemos veiksmingumui įtaką daro ir valstybės garantuojamos teisinės pagalbos organizavimo sistemą įtraukti subjektai ir jų įgalinimo pasiskirstymas⁹⁵: a) organizavimo mechanizmas neturi priklausyti nuo valstybinės valdžios ir valdymo institucijų; b) subjektų įgalinimai turi būti paskirstyti taip, kad visa valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistema būtų tikslingai orientuota į kiekvieną valstybės teisinės pagalbos siekiantį asmenį. Be to, teisinės pagalbos prieinamumo neužtikrinta vien tik tas faktas, kad advokatas teikia teisinę pagalbą. Pagrindinis kriterijus – kad ši pagalba būtų teikiama kokybiškai. Tai nulemia tinkamai suformuoti ir iškelti reikalavimai advokato profesijai ir tikslingas bei efektyvus teisinės pagalbos teikimo proceso kokybės vertinimo mechanizmas.

Reikia pastebėti, kad nepakankamas valstybės garantuojamos teisinės pagalbos finansavimas skatina ieškoti alternatyvių teisinės pagalbos teikimo būdų, kurie, nors ir nelaikomi valstybės suteikiama teisine pagalba, tačiau, užtikrindami efektyvų teisinės pagalbos prieinamumą, sudaro prezumpciją prieš valstybės garantuojamą teisinę pagalbą. Be to, pripažįstama, kad užtikrinant efektyvų teisminės gynybos prieinamumą, šalys gali rinktis, kokiomis priemonėmis šio tikslo sieks. Taigi valstybės garantuojamos teisinės pagalba – tik viena iš priemonių, kurios pripažįstamos kaip tinkamos, jei padeda pasiekti pagrindinį tikslą – užtikrinti realų teisminės gynybos prieinamumą ir efektyvumą⁹⁶.

Apibendrinant galima teigti, kad tik tinkamo teisinės pagalbos teikimo mechanizmo suformavimas, pagrindinis principų laikymasis ir teikimo garantijų įtvirtinimas užtikrina veiksmingą ir savalaikę nepasiturinčių asmenų pažeistų ar ginčijamų teisių ir įstatymo saugomų interesų gynybą.

⁹³ Svečiams iš Azerbaidžano išsakyta Lietuvos advokatūros pozicija apie VGTP sistemą Lietuvoje (2012-07-25) [interaktyvus]. – URL: http://denver.infolex.lt/advoco_old/default.aspx?item=news&id=17600 [žiūrėta 2014 m. vasario 19 d].

⁹⁴ Montvydienė, I. Valstybės garantuojama teisinė pagalba civilinėse bylose: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010. – 267 p.

⁹⁵ Ten pat.

⁹⁶ Montvydienė, I. Pacta de quata litis, kaip alternatyva valstybės garantuojamai teisei pagalba užtikrinti civilinėse bylose // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008, Nr. 7(109), p. 85–91. – ISSN 1392-6195.

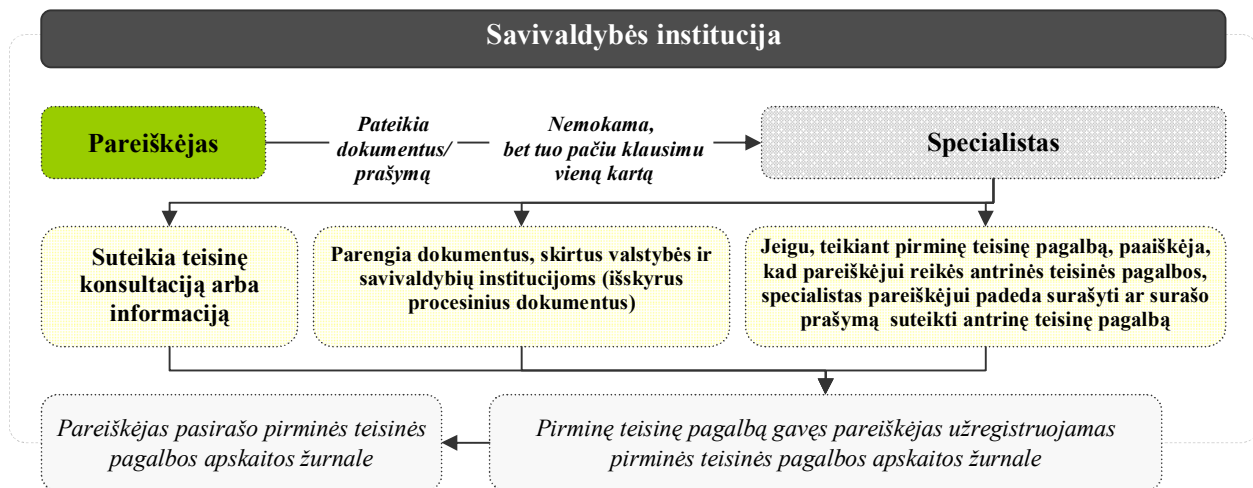
VGTP sistema Lietuvoje

LR Vyriausybė

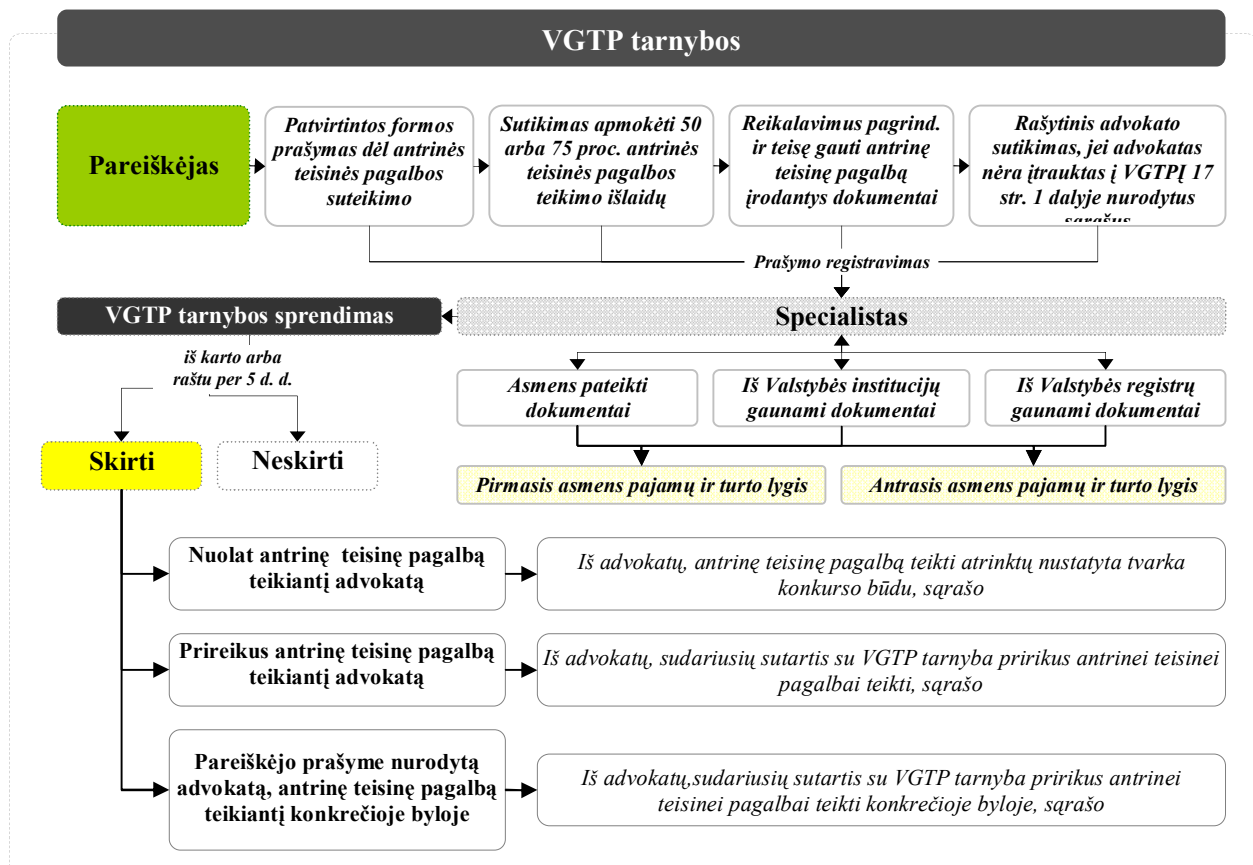
LR Teisingumo ministerija

Lietuvos advokatūra

Pirminė teisinė pagalba

Antrinė teisinė pagalba

3 paveikslas. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistema Lietuvoje (sudaryta autorės)

2. VALSTYBĖS GARANTUOJAMOS TEISINĖS PAGALBOS TEIKIMO TEISINIS REGLAMENTAVIMAS

Išanalizavus valstybės garantuojamos teisinės pagalbos ir socialinio veiksmingumo sampratas ir ypatumus, aptartus teisinės pagalbos reikšmę ir svarbą visuomenei, antroje darbo dalyje analizuojami teisės aktai, reguliuojantys valstybės garantuojamos teisinės pagalbos veiklą, jų pakeitimai ir įtaka teisinės pagalbos teikimui, trumpai aptariama valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teisinio reglamentavimo raida.

2.1. Bendras valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimo reglamentavimas

Galima teigti, kad Lietuvos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistemos kūrimas prasidėjo valstybei atgavus nepriklausomybę. Pirmieji žingsniai, paskatinę kurti Lietuvos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistemą, buvo žengti dar 1992 metais, kai Konstitucijos, kaip pagrindinio reikšmingiausių visuomeninius santykius reguliuojančio aukščiausios galios įstatymo, kuriuo siekiama įtvirtinti tiek asmens teisinę padėtį, tiek teisingos visuomenės ir valdžios organizavimo bei funkcionavimo principus⁹⁷, 30 ir 31 straipsniuose buvo įtvirtintos pagrindinės asmens teisės, susijusios su teisine pagalba:

- a) teisė į gynybą;
- b) teisė turėti advokatą;
- c) teisė kreiptis į teismą, jeigu pažeidžiamos konstitucinės asmens teisės ir laisvės.

Lietuvos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistema kurta įgyvendinant Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnyje apibrėžtas nuostatas, teigiančias, kad „kiekvienas asmuo, kuris yra kaltinamas nusikaltimo padarymu, turi teisę gintis pats arba per savo paties pasirinktą gynėją arba, tuo atveju, kai jo turtinė padėtis ir per mažos pajamos neleidžia gynėjui atsilyginti, asmuo turi teisę gauti teisinę pagalbą nemokamai, kai to reikalauja teisingumo interesai^{98c}“. Šia nuostata siekta bet kuriam asmeniui, kuriam reikalinga teisinė pagalba, sudaryti sąlygas savo teises ir teisėtus interesus apginti efektyviai, nepriklausomai nuo turtinės padėties.

Toliau lentelėje pateikiami pagrindiniai Lietuvos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teisinio reglamentavimo raidos etapai nuo 1992 metų iki šių dienų (žr. 3 lent.).

⁹⁷ Jarašiūnas, Egidijus. Konstitucija ir įstatymas: Kelios interpretavimo problemos [interaktyvus]. – URL: <http://www.lrkt.lt/PKonferencijose/13.pdf> [žiūrėta 2013 spalio 28 d.].

⁹⁸ Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1998 m. lapkričio 4 d. redakcija). Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987.

3 lentelė. VGTP teisinio reglamentavimo raida (sudaryta autorės)

Valstybės garantuojama teisinė pagalba Lietuvoje	
Metai	Teisinio reglamentavimo raida
1992 m.	1992 m. lapkričio 2 d. įsigaliojusioje LR Konstitucijoje įtvirtintas teisinės pagalbos principas: asmuo įgyja teisę į gynybą ir advokatą nuo sulaikymo arba pirmosios apklausos momento.
1999 m.	1999 m. spalio 19 d. Lietuvos Respublikos ministro pirmininko darbo grupės parengtas Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo projektas Nr. P-2096. Projekto tikslas – sudaryti sąlygas Lietuvos gyventojams apginti pažeistas teises ir teisėtus interesus, nepriklausomai nuo turtinės padėties.
iki 2000 m.	Teisinė pagalba (formaliai) teikiama tik baudžiamosiose bylose ⁹⁹ .
2000 m. kovas	2000 m. kovo 28 d. priimtas Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas Nr. VIII–1591, įtvirtinantis valstybės garantuojamą teisinę pagalbą ir tris jos rūšis: pirminę, valstybinę ir viešųjų įstaigų teikiamą pagalbą Lietuvos gyventojams, nuolat šalyje gyvenantiems užsienio piliečiams ir asmenims be pilietybės, kuriems turtinė padėtis neleidžia tinkamai apginti pažeistų teisių ir teisėtų interesų. Valstybės garantuojama teisinė pagalba teiktina baudžiamosiose, civilinėse ir administracinėse bylose.
2001 m. sausis	2001 m. sausio 22 d. įsigaliojo LR Vyriausybės priimtas nutarimas Nr. 71 „Dėl asmenų turto ir pajamų lygių valstybės garantuojamai teisei pagalbai gauti ir dėl valstybės garantuojamos teisinės pagalbos išlaidų maksimalaus dydžio nustatymo“, kuriame apibrėžta, kad teisę gauti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą turi tik tie asmenys, kurių deklaruojamas turtas ir pajamos neviršija nutarime nustatytų turto ir pajamų 5 lygių.
2003 m. lapkritis	Parengti ir LR Vyriausybės 2003 m. lapkričio 25 d. nutarimu Nr. 1463 patvirtinti Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistemos tobulinimo metmenys, kuriuose siūlyta: įsteigti Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos koordinavimo tarnybą, sukurti teisinę bazę, gerinti pirminės teisinės pagalbos teikimą, įgyvendinti valstybės garantuojamos teisinės pagalbos organizavimo sistemą, nustatyti paprastesnius asmens tinkamumo gauti teisinę pagalbą reikalavimus, plėsti viešųjų advokatų kontorų tinklą.
2005 m. sausis	2005 m. sausio 20 d. įsigaliojo nauja Lietuvos Respublikos Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo redakcija Nr. X-78, kurioje numatyta įsteigti Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybas, kurių paskirtis – organizuoti antrinės teisinės pagalbos teikimą pagal apygardų teismų veiklos teritorijas.
2005 m. balandis	LR teisingumo ministro 2005 m. balandžio 5 d. įsakymu Nr. 1R-105 įsteigtos trys – Kauno, Klaipėdos ir Panevėžio – Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos ir į biudžetines įstaigas reorganizuotos Vilniaus ir Šiaulių viešosios advokatų kontoros, taip pat pakeičiant jų pavadinimą į Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybas.

⁹⁹ Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos prieinamumas: pirminė ir antrinė teisinė pagalba: tyrimas, 2011. [interaktyvus]. – URL: http://www.hrmi.lt/uploaded/TYRIMAI/VGTP_tyrimas_20111216_FINAL.pdf [žiūrėta 2013 m. spalio 12 d.].

2005 m. balandis	2005 m. balandžio 27 d. įsigaliojo LR Vyriausybės priimtas nutarimas Nr. 468 „Dėl asmenų turto ir pajamų lygių antrinei teisei pagalbai gauti nustatymo“, kuriame vietoje ankščiau buvusių 5 lygių apibrėžti du asmens turto ir pajamų lygiai antrinei teisei pagalbai gauti.
2005 m. birželis	LR teisingumo ministro 2005 m. birželio 15 d. įsakymu Nr. 1R-189 įsteigta Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos koordinavimo taryba – Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos patariamoji institucija, padedanti įgyvendinti funkcijas valstybės garantuojamos teisinės pagalbos srityje.
2008 m. rugsėjis	LR teisingumo ministro 2008 m. rugsėjo 8 d. įsakymu Nr. 1R-347 įsteigta Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos kolegija – kolegiali Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų patariamoji institucija, padedanti įgyvendinti Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų funkcijas.
2014 m. sausis	2014 m. sausio 1 d. įsigaliojo naujos redakcijos Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas. Juo siekiama, kad valstybės garantuojama teisinė pagalba būtų teikiama vadovaujantis ekonomiškumo principu, supaprastinta kreipimosi dėl antrinės teisinės pagalbos suteikimo tvarka, sudarytos sąlygos taikinamojo tarpininkavimo taikymui valstybės garantuojamos teisinės pagalbos srityje.

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistemos raida trunka apie dvidešimt metų. Pagrindinis valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimą Lietuvoje reglamentuojantis dokumentas – Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas¹⁰⁰, kurio 2 straipsnio 11 dalyje apibrėžta, kad valstybės garantuojama teisinė pagalba – tai įstatymo nustatyta tvarka teikiama pirminė teisinė pagalba, antrinė teisinė pagalba ir valstybės užtikrinamas neteisminis taikinamasis tarpininkavimas. Toliau darbe šių sąvokų samprata ir pagrindiniai ypatumai nagrinėjami plačiau.

2.2. Pirminės teisinės pagalbos teisinis reglamentavimas

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 2 straipsnio 6 dalyje apibrėžta, kad pirminė valstybės garantuojama teisinė pagalba – tai valstybinė, valstybės savivaldybėms perduota funkcija, apimanti savivaldybių institucijų organizuojamą, Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų koordinuojamą teisinių konsultacijų ir teisinės informacijos teikimą, valstybės ir savivaldybių institucijoms skirtų dokumentų rengimą, patarimų dėl ginčo sprendimo ne teismo tvarka teikimą, veiksmų, susijusių su taikiu ginčo išsprendimu, atlikimą ir taikos sutarties parengimą. Paminėtina, kad pirminė teisinė pagalba neapima procesinių dokumentų rengimo ir deklaracijų pildymo.

¹⁰⁰ Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas (aktuali redakcija 2014 m. sausio 1 d.). *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 30-827.

Pirminė teisinė pagalba yra teikiama visiems Lietuvos Respublikos piliečiams, kitų Europos Sąjungos valstybių narių piliečiams ir Lietuvos Respublikoje ar Europos Sąjungos valstybėse narėse teisėtai gyvenantiems fiziniams asmenims bei kitiems Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse nurodytiems asmenims.

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 15 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad pirminė teisinė pagalba tuo pačiu klausimu asmeniui suteikiama tik vieną kartą, iš karto jam kreipusis (nesant galimybės – ne vėliau kaip per 5 darbo dienas) ir trunka ne ilgiau kaip vieną valandą, išskyrus atvejus, kai savivaldybės vykdomosios institucijos sprendimu trukmė pratęsiama.

Svarbu paminėti, kad pirminė teisinė pagalba teikiama ne visais atvejais. Esant tam tikroms išimtims, apibrėžtoms Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 11 straipsnio 6 dalyje, ši teisinė pagalba neteikiama, jei: a) pareiškėjo reikalavimai yra akivaizdžiai nepagrįsti; b) pareiškėjui tuo pačiu klausimu pirminė teisinė pagalba jau buvo suteikta; c) akivaizdu, kad asmuo advokato konsultaciją gali gauti nesinaudodamas pirminės teisinės pagalbos paslaugomis; d) asmuo kreipiasi ne dėl savo teisių ir teisėtų interesų.

Nepriklausomai nuo asmens turto ir pajamų, valstybė garantuoja ir apmoka 100 procentų pirminės teisinės pagalbos išlaidų, skirtų pirminę teisinę pagalbą teikiančių specialistų darbo užmokesčiui, socialinio draudimo įmokoms, darbo patalpoms išlaikyti, ryšių, kanceliarinėms, gyventojų informavimo ir kitoms reikmėms, susijusioms su pirminės teisinės pagalbos organizavimu ir teikimu, apmokėti¹⁰¹. Pažymėtina, kad savivaldybėms pirminei teisinei pagalbai gauti skiriamos lėšos yra speciali tikslinė dotacija valstybinei funkcijai atlikti.

Pirminės teisinės pagalbos teikimo funkcijai atlikti skirtos lėšos yra apskaičiuojamos vadovaujantis Lietuvos Respublikos teisingumo ministro patvirtinta Pirminės teisinės pagalbos teikimo funkcijai atlikti skirtų lėšų apskaičiavimo metodika¹⁰². Metodikoje nurodyta, kad pirminei teisinei pagalbai teikti savivaldybėms skiriamų valstybės biudžeto lėšų suma metams yra apskaičiuojama pagal formulę: $L_p = 1 / A_m \times A_s$. Kitaip tariant, lėšų poreikis (L_p) yra nustatomas specialios tikslinės dotacijos lėšų sumą padalinus iš pirminę teisinę pagalbą nuo praėjusių metų sausio 1 d. iki praėjusių metų gruodžio 31 d. gavusių asmenų visose savivaldybėse (A_m) ir tokių pat asmenų konkrečioje savivaldybėje (A_s) skaičių sandaugos.

Atkreiptinas dėmesys, kad asmenys, norintys gauti pirminę teisinę pagalbą, privalo kreiptis į savivaldybės vykdomąją instituciją pagal deklaruotą gyvenamąją vietą. Savivaldybės vykdomoji institucija pirminės teisinės pagalbos teikimo būdą pasirenka, atsižvelgdama į pirminės teisinės pagalbos kokybę, efektyvumą ir ekonomiškumą.

Pirminę teisinę pagalbą teikti gali:

¹⁰¹ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2009 m. birželio 10 d. įsakymu Nr. 1R-185 patvirtinta „Pirminės teisinės pagalbos teikimo funkcijai atlikti skirtų lėšų apskaičiavimo metodika“. Valstybės žinios, 2009, Nr. 70-2872.

¹⁰² Ten pat.

a) Valstybės tarnautojai, kurių pareigybų aprašymuose yra numatytos teisinio pobūdžio darbo funkcijos. Pavyzdžiui, Kauno rajono savivaldybėje pirminę teisinę pagalbą teikiančio Teisės skyriaus vyriausiojo specialisto pareiginiuose nuostatuose¹⁰³ apibrėžiama, kad Teisės skyriaus vyriausiasis specialistas yra pagal darbo sutartį dirbantis savivaldybės darbuotojas, gaunantis darbo užmokestį iš Savivaldybės biudžeto. Pareigybės tikslas – teikti valstybės garantuojamą pirminę teisinę pagalbą rajono gyventojams, teisinę informaciją Savivaldybės darbuotojams ir atlikti kitas susijusias funkcijas. Viena iš funkcijų – teikti valstybės garantuojamą pirminę teisinę pagalbą, siekiant užtikrinti Kauno rajono gyventojų teisę tinkamai ginti pažeistas ar ginčijamas savo teises ir įstatymų saugomus interesus.

b) Advokatai, advokatų profesinės bendrijos ar advokatų padėjėjai. Lietuvos Respublikos Advokatūros įstatymo¹⁰⁴ 2 straipsnio 1 ir 2 dalyse nustatyta, kad advokatų, advokatų bendrijų ir advokatų padėjėjų teikiamos teisinės paslaugos gali apimti teisines konsultacijas ir patarimus teisės klausimais, teisinę reikšmę turinčių dokumentų rengimą, atstovavimą teisės klausimais, gynybą bei atstovavimą bylų procese. Būtina sąlyga pirminei teisei pagalbai teikti, įtvirtinta Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 15 straipsnio 3 dalyje, – savivaldybės vykdomosios institucijos turi būti sudariusios sutartis su advokatais, advokatų profesinėmis bendrijomis ar advokatų padėjėjais dėl pirminės teisinės pagalbos teikimo.

c) Viešosios įstaigos, su kuriomis savivaldybės vykdomosios institucijos yra sudariusios sutartis dėl pirminės teisinės pagalbos teikimo. Pažymėtina, kad Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 15 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta galimybė sudaryti sutartis su viešosiomis įstaigomis dėl pirminės teisinės pagalbos teikimo 2007–2012 m. Lietuvoje nepasinaudojo nei viena savivaldybė¹⁰⁵, nors ieškoti galimybių bendradarbiauti su viešosiomis įstaigomis itin rekomenduoja Teisingumo ministerija.

Atkreiptinas dėmesys, kad pirminę teisinę pagalbą teikiantys specialistai turi ieškoti galimybių pareiškėjams kilusius ginčus išspręsti taikiai. Jeigu teikiant pirminę teisinę pagalbą paaiškėja, kad asmeniui yra būtina antrinė teisinė pagalba, pirminę teisinę pagalbą teikiantis specialistas padeda surašyti arba surašo prašymą dėl antrinės teisinės pagalbos suteikimo. Svarbu pažymėti, kad ši funkcija turi būti atliekama kokybiškai, nes nuo to, ar tinkamai bus surašytas prašymas ir ar tinkamai bus pridėti reikalavimą pagrindžiantys dokumentai, priklauso, kokią sprendimą – teikti ar neteikti antrinę teisinę pagalbą – Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos priims.

¹⁰³ Kauno rajono savivaldybės administracijos direktoriaus 2008 m. sausio 4 d. įsakymu Nr. IS-08 patvirtinti „Teisės skyriaus vyriausiojo specialisto pareiginiai nuostatai“. – URL: www.krs.lt/alfresco/guestDownload/direct/workspace/SpacesStore/75b4e626-565b-4ec1-9cb1-fb2e3e21c561/Grigonis.pdf [žiūrėta 2014 m. kovo 7 d.]

¹⁰⁴ Lietuvos Respublikos Advokatūros įstatymas (2013 m. rugsėjo 1 d. redakcija). *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 50-1632.

¹⁰⁵ Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos ataskaita apie pirminės teisinės pagalbos organizavimą ir teikimą 2012 m. – Vilnius, 2013, 35 p. [interaktyvus]. – URL: <http://teisinepagalba.tic.lt/dok/2012%20PTP%20ataskaita.pdf> [žiūrėta 2014 m. sausio 14 d.].

2.3. Antrinės teisinės pagalbos teisinis reglamentavimas

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 2 straipsnio 1 dalyje apibrėžta, kad antrinė valstybės garantuojama teisinė pagalba apima dokumentų rengimą, gynybą ir atstovavimą bylose (t. y. procesinius veiksmus ginant įtariamojo, kaltinamojo ar atstovaujamojo teises ir interesus baudžiamosiose, civilinėse, administracinėse bylose, taip pat tarptautinėse teisminėse institucijose), atstovavimą išankstinio ginčų sprendimo ne teisme atvejais, bylinėjimosi išlaidų bylose įstatymo tvarka atlyginimą.

Antrinė teisinė pagalba, kaip ir pirminė, yra teikiama Lietuvos Respublikos piliečiams, kitų Europos Sąjungos valstybių narių piliečiams ir Lietuvos Respublikoje ar Europos Sąjungos valstybėse narėse teisėtai gyvenantiems fiziniams asmenims bei kitiems Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse nurodytiems asmenims. Skirtingai, nei pirminės teisinės pagalbos teikimo atveju, antrinę teisinę pagalbą gali gauti tik tie asmenys, kurie atitinka vieną iš šių sąlygų: a) kurių turtas ir metinės pajamos neviršija Vyriausybės nustatytų turto ir pajamų lygių antrinei teisinei pagalbai gauti; b) kurie yra priskirtini vienam ar keliems Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 12 straipsnyje išvardintiems atvejams, kai sprendžiant dėl antrinės teisinės pagalbos suteikimo nėra atsižvelgiama į asmens turta ir pajamas.

Į asmens turta ir pajamas neatsižvelgiama, jei asmuo atitinka vieną ar kelis Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 12 straipsnyje nustatytus požymius: a) yra nukentėjęs dėl nusikaltimų atsiradusios žalos atlygio bylose ir tai įrodo pateikdamas nutarimą ar teismo nutartį, kuria asmuo pripažintas nukentėjusiuoju, ir (ar) teismo nuosprendį; b) asmeniui yra paskirta pašalpa, kurią įrodo savivaldybės institucijos išduota pažyma; c) asmuo yra išlaikomas stacionarioje socialinėje globos įstaigoje ir pateikia tai įrodančią pažymą; d) asmuo dėl objektyvių priežasčių negali disponuoti savo turto ir lėšomis ir tai įrodo pateikdamas turto arešto akta, ir kt.

Svarbu atkreipti dėmesį, kad net tuomet, kai asmuo atitinka Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 11 straipsnio 2 dalyje ir 12 straipsnyje paminėtus atvejus, antrinė teisinė pagalba vis tiek gali būti neteikiama. Šios išimtys yra nustatytos įstatymo 11 straipsnio 7 dalyje: a) esant nepagrįstiems pareiškėjo reikalavimams; b) jeigu matoma, kad atstovavimas byloje bus neperspektyvus; c) teisine paslaugas asmuo turi galimybę gauti ir nesinaudodamas valstybės garantuojama teisine pagalba; d) asmuo kreipiasi ne dėl savo teisių pažeidimo; e) asmeniui valstybės garantuojama teisinė pagalba yra teikiama daugiau kaip trijose bylose; f) asmuo turi teisę į teisinių išlaidų draudimo išmoką, ir kt.

Jei asmuo nori gauti antrinę teisine pagalbą, jis tarnybai pateikia prašymą dėl antrinės teisinės pagalbos suteikimo ir šį prašymą pagrindžiančius dokumentus.

2.3.1. Sprendimų dėl antrinės teisinės pagalbos teikimo priėmimas

Antrinės teisinės pagalbos teikimą Lietuvoje organizuoja penkios Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos (žr. 4 pav.).

Pagrindinės Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų nuostatuose¹⁰⁶ apibrėžtos funkcijos: a) antrinės teisinės pagalbos organizavimas; b) pirminės teisinės pagalbos tiekimo koordinavimas; c) sprendimų dėl antrinės teisinės pagalbos teikimo priėmimas; d) sutarčių su advokatais dėl antrinės teisinės pagalbos tiekimo sudarymas ir jų vykdymo kontrolė; e) sutarčių dėl taikinamojo tarpininkavimo paslaugų teikimo sudarymas; f) taikinamojo tarpininkavimo organizavimas ir administravimas; g) išlaidų, susijusių su antrinės teisinės pagalbos teikimu, atlyginimas; h) teisės tęsti antrinę teisinę pagalbą, kai ši trunka ilgiau kaip metus, asmenims tikrinimas; i) antrinės teisinės pagalbos teikimo baudžiamosiose bylose koordinavimas; j) metodinės pagalbos savivaldybių institucijoms teikimas, ir kt.

Nuo 2014 m. sausio 1 d. įsigaliojus naujai Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo redakcijai, Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos priskiriamos įstaigoms prie Teisingumo ministerijos. Iki 2013 m. gruodžio 31 d. jos buvo priskiriamos biudžetinėms įstaigoms, kurių veiklos teritorijos atitinka apygardos teismų teritorijas. Tarnybų steigėjas ir dalyvis – Teisingumo ministerija. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų statuso pasikeitimą nulėmė atitinkami Vyriausybės įstatymo¹⁰⁷ Nr. XI-863 pakeitimai, pagal kuriuos Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos buvo priskirtos įstaigoms prie ministerijų. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyboms vadovauja direktoriai, kuriuos į pareigas ketverių metų kadencijai priima ir iš jų atleidžia teisingumo ministras¹⁰⁸.

Kaip jau buvo anksčiau darbe minėta, sprendimus dėl antrinės teisinės pagalbos suteikimo ir advokato paskyrimo priima Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos, įvertinusios konkrečiam atvejui būdingas aplinkybes. Sprendimas gali būti: a) suteikti antrinę teisinę pagalbą; b) nesuteikti antrinės teisinės pagalbos; c) nutraukti antrinės teisinės pagalbos teikimą.

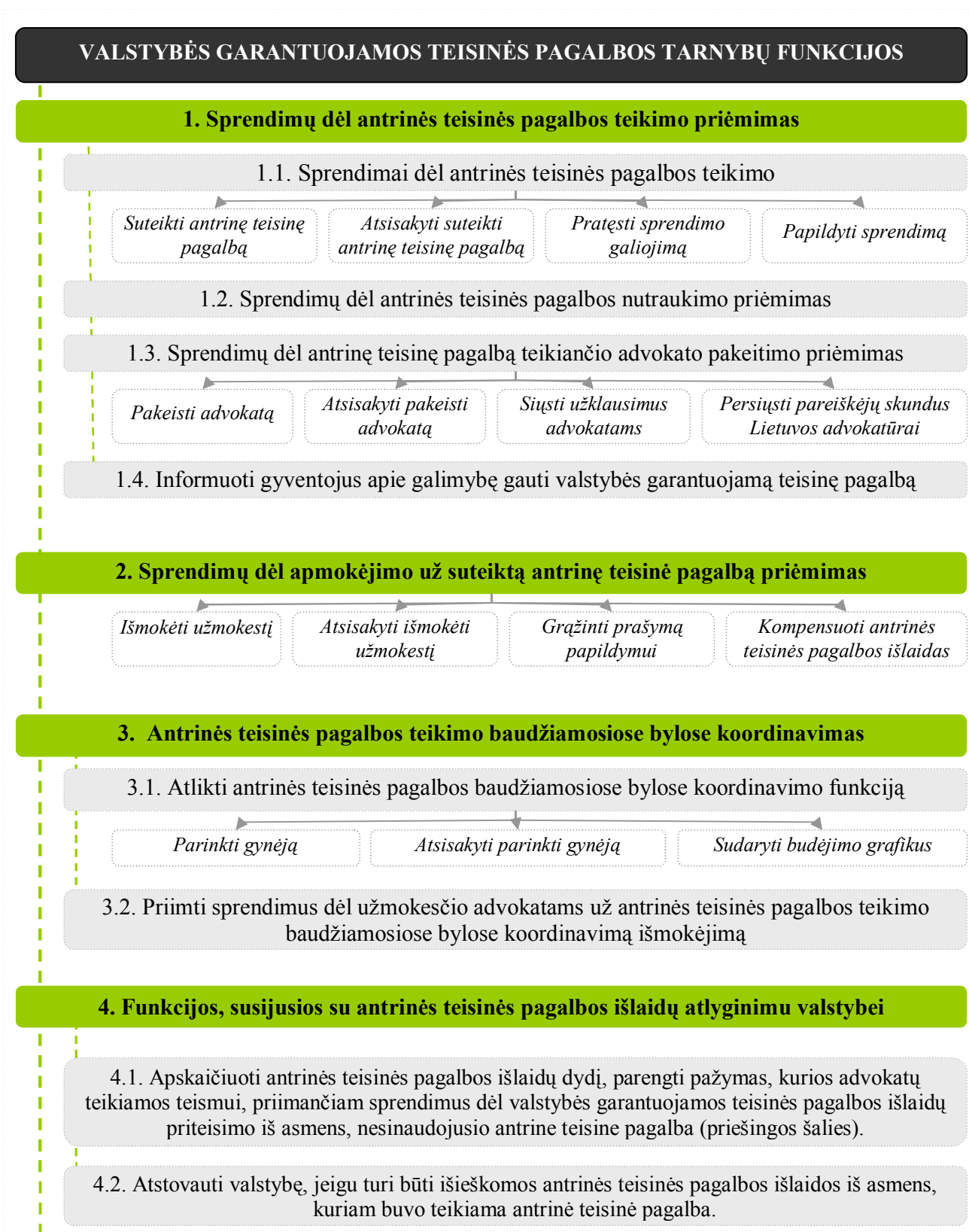
Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 11 straipsnio 7 dalyje išvardinti visi atvejai, kada antrinė teisinė pagalba asmeniui nėra suteikiama. To paties įstatymo 23 straipsnio 1 dalyje nurodyti atvejai, kada gali būti nutrauktas antrinės teisinės pagalbos teikimas. Be to, Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos turi teisę prašyti advokato išvados, jei priimant

¹⁰⁶ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2012 m. liepos 30 d. įsakymu „Dėl teisingumo ministro 2005 m. balandžio 5 d. įsakymo Nr. 1R-105 „Dėl valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų steigimo ir viešųjų įstaigų Vilniaus viešosios advokatų kontoros bei Šiaulių viešosios advokatų kontoros pertvarkymo“ pakeitimo“ Nr. 1R-208.

¹⁰⁷ Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstatymas (aktuali redakcija 2013 m. sausio 30 d.). *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 43-772; 1998, Nr. 41(1)-1131.

¹⁰⁸ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2012 m. liepos 30 d. įsakymu „Dėl teisingumo ministro 2005 m. balandžio 5 d. įsakymo Nr. 1R-105 „Dėl valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų steigimo ir viešųjų įstaigų Vilniaus viešosios advokatų kontoros bei Šiaulių viešosios advokatų kontoros pertvarkymo“ pakeitimo“ Nr. 1R-208.

sprendimą dėl antrinės teisinės pagalbos suteikimo, kyla klausimų, susijusių su asmens atitikimu Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 11 straipsnio 7 dalyje nustatytiems pagrindams.

4 paveikslas. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų funkcijos¹⁰⁹

¹⁰⁹ Sudaryta autorės, remiantis Teisingumo ministerijos parengta Funkcijų peržiūros ataskaita. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų vidaus procedūrų atliekant priskirtas funkcijas peržiūra. – Vilnius, 2012, p. 25.

Siekiant efektyviau organizuoti antrinės teisinės pagalbos teikimą, nuo 2014 m. sausio 1 d. papildytas pagrindų, dėl kurių asmeniui antrinė teisinė pagalba neteikiama, sąrašas: a) antrinė teisinė pagalba neteikiama, jei asmuo, kuriam jau buvo teikta antrinė teisinė pagalba, iki nurodyto termino neapmokėjo nustatytos išlaidų dalies; b) kai įvertinus aplinkybes, nustatoma, kad asmuo gali ir be advokato teisinės pagalbos įgyvendinti savo teises ir teisėtus interesus; c) kai galimos antrinės teisinės pagalbos išlaidos viršytų turtinių reikalavimų dydį; d) kai asmuo per nustatytą laikotarpį nepateikia dokumentų, reikalingų priimant sprendimą, ir kt.

Kalbant apie Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų galimybę priimti sprendimą suteikti, atsisakyti teikti ar nutraukti antrinės teisinės pagalbos teikimą, reikia pasakyti, kad asmens teisė gauti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą – neabsoliuti¹¹⁰. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba, atsižvelgdama į jai suteiktas kompetencijas, sprendimą priima tik kiekvienu konkrečiu atveju įvertinusi visas tam atvejui reikšmingas aplinkybes ir faktinių duomenų visumą. Šių aplinkybių visuma ir sudaro pagrindą daryti išvadą, kad yra teisinis pagrindas suteikti antrinę teisinę pagalbą arba tokio pagrindo nėra. Be to, atstovavimo byloje perspektyvumas yra vertinamojo pobūdžio. Būtent dėl šios priežasties faktinių duomenų vertinimas yra Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos ir teisė, ir pareiga įgyvendinant Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo tikslus ir realizuojant teisinės pagalbos teikimo principus.

Priėmusi sprendimą, Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba parengia atitinkamą sprendimo formą¹¹¹ dėl antrinės teisinės pagalbos teikimo, kurioje, išnagrinėjus prašymą ir pareiškėjo reikalavimą pagrindžiančius ir teisę gauti antrinę teisinę pagalbą įrodančius dokumentus, aprašomi: a) teisinės pagalbos turinys; b) nustatytas pareiškėjo turto ir pajamų lygis; c) antrinės teisinės pagalbos suteikimo arba atsisakymo ją teikti pagrindai ir motyvai; c) nurodoma valstybės garantuojama ir apmokama antrinės teisinės pagalbos išlaidų dalis procentais; d) priimto sprendimo pobūdis; e) advokato, jei antrinę teisinę pagalbą nuspręsta suteikti, vardas, pavardė ir kiti duomenys; f) sprendimo galiojimo terminas.

Reikia pastebėti, kad sprendimų dėl antrinės teisinės pagalbos teikimo priėmimas yra viena iš daugiausiai kritikos sulaukiančių Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų funkcijų¹¹². Kritikuotina tai, kad teismas, nagrinėjantis konkrečią bylą, dažnai neturi įgaliojimų spręsti Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos suteikimo klausimo. Neretai teigiama, kad Lietuvos teisės aktai, priešingai nei kitų valstybių, nenumato galimybės atsižvelgti į individualų asmens

¹¹⁰ Vilniaus apygardos administracinio teismo 2011 m. sausio 14 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. I-686-562/2011 dėl sprendimo panaikinimo, įpareigojimo atlikti veiksmus ir neturtinės žalos atlyginimo.

¹¹¹ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2010 m. gegužės 28 d. įsakymu Nr. R-121 patvirtintas rekomenduojamos Sprendimo dėl antrinės teisinės pagalbos teikimo formos pavyzdys.

¹¹² Krolienė, I. Pranešimas. Procesinės ir administracinės problemos teikiant valstybės garantuojamą teisinę pagalbą [interaktyvus]. – URL http://denver.infolex.lt/advoco_old/getfile.aspx?dokid=4065b032-5e4e-492d-86c8-902926d81493 [žiūrėta 2014 m. vasario 24 d.].

poreikį konkrečioje byloje, tad valstybės garantuojama teisinė pagalba tampa tik savarankiška subjektyvia teise, o ne civiline procesine teise ar teisės principu.

Įdomu tai, kad iki 2005 metų tiek Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatyme, tiek Civilinio proceso kodekso 20 straipsnyje buvo įtvirtinta nuostata, kad sprendimą dėl valstybės garantuojamos teisinės pagalbos suteikimo civilinėse bylose priima teismas¹¹³. Tačiau tokia sistema buvo pradėta laikyti problematiška, nes asmenys galėdavo kreiptis į teismą dėl valstybės garantuojamos teisinės pagalbos suteikimo tik iškelus bylą teisme. Taigi, tokia padėtis riboja teisminės gynybos prieinamumą, nes asmenims, kurie neišmano įstatymų ir teismų sistemos, sudėtinga patiems tinkamai parengti ir įforminti bylai pradėti būtinus procesinius dokumentus¹¹⁴.

Kritikos sulaukia ir Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų buvimas apskritai. Sprendimų dėl valstybės garantuojamos teisinės pagalbos skyrimo priėmimą siūloma pavesti teismams, teisingiems nagrinėti bylas, kuriose reikalinga valstybės garantuojama teisinė pagalba. Teigiama, kad ikiteisminiame tyrime ši funkcija galėtų būti pavesta prokuratūrai ar ikiteisminio tyrimo įstaigoms. Tokia nuomonė paprastai argumentuojama tuo, kad šiuo metu esantis Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų organizavimo modelis yra brangus ir neefektyvus. Didelė dalis valstybės garantuojamos teisinės pagalbos asignavimų atitenka paslaugų administravimui ir valstybės garantuojamos teisinės pagalbos koordinavimui. Pavyzdžiui, 2012 m. iš 13,9 mln. litų 11,2 mln. litų buvo skirta advokatams už antrinės teisinės pagalbos teikimą, likusieji 2,7 mln. litų – už antrinės teisinės pagalbos administravimą ir koordinavimą. Kritikos sulaukia ir teisinės pagalbos skirstymas į pirminę ir antrinę: asmuo priverstas iš pradžių problemas išdėstyti tarnautojams, o vėliau – advokatams, taigi, tam tikra prasme teisinių paslaugų teikimas dubliuojasi. Neretai siūloma visos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimą pavesti advokatams.

Kita vertus, galima prieštarauti anksčiau išdėstytiems mintims ir teigti, kad jei valstybės garantuojamos teisinės pagalbos administravimas būtų išskaidytas tarp skirtingų institucijų, tuomet taptų sudėtinga užtikrinti vieningą valstybės garantuojamos teisinės pagalbos organizavimo praktiką bei tinkamai ir racionaliai planuoti šiai funkcijai atlikti skirtus išteklius, jų paskirstymą ir panaudojimą. Be to, Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos atlieka ne tik funkcijas, susijusias su teisinės pagalbos administravimu, bet ir su smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimu nusikaltimų aukoms susijusias funkcijas ir kt. Pirminės ir antrinės teisinės pagalbos teikimo taip pat nevertėtų lyginti, nes iš dalies skiriasi jų tikslai. Pirminės teisinės pagalbos paskirtimi galima įvardinti tikslą mažiausiais kaštais asmeniui padėti laiku identifikuoti problemą ir jos mastą, užkirsti kelią galimoms pasekmėms, nustatyti teisinius būdus, kuriais problema galėtų

¹¹³ Lietuvos apeliacinio teismo civilinių bylų skyriaus kolegijos 2003 m. lapkričio 13 d. nutartis civilinėje byloje pagal A. (E) Č. Skundą dėl valstybės garantuojamos teisinės pagalbos kreipimuisi į Europos Žmogaus Teisių Teismą skyrimo panaikinimo (bylos Nr. 2-434/2003).

¹¹⁴ Tamošiūnienė E., Kudinavičiūtė-Michailovienė I. Šeimos bylų nagrinėjimo teismo sprendimų vykdymo ypatumai. Mokslo studija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013, p. 243. – ISBN 978-19-581-8.

būti sprendžiama, bei nurodyti, kur asmuo turi kreiptis. Tokiu būdu pirminė teisinė pagalba atlieka „filtro“ antrinei teisei pagalbos vaidmenį, taip sumažindama antrinės valstybės garantuojamos teisinės pagalbos administravimo kaštus. Antrinė teisinė pagalba teikiama paaiškėjus, kad problema kitomis priemonėmis negali būti išspręsta, todėl asmeniui reikalinga teisminė gynyba.

Tuo atveju, kai valstybės garantuojamos antrinės teisinės pagalbos asmeniui reikia byloje, kurios ginčo dalykas¹¹⁵ – Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sprendimas dėl antrinės teisinės pagalbos suteikimo, ši tarnyba privalo asmens prašymą perduoti nagrinėti kitai Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybai pagal pareiškėjo deklaruotą gyvenamąją vietą arba savivaldybę, kurioje asmuo gyvena.

2.3.2. Antrinės teisinės pagalbos koordinavimas baudžiamosiose bylose, kai gynėjo dalyvavimas yra būtinas

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų tarnautojai ar darbuotojai, kuriems paskirta koordinavimo funkcija¹¹⁶, parenka antrinę teisinę pagalbą teiksiantį advokatą asmenims – įtariamiesiems, kaltinamiesiems ar nuteistiesiems, – kuriems gynėjo dalyvavimas yra būtinas pagal Baudžiamojo proceso kodekso 51 straipsnį.

Neretai valstybės garantuojamos teisinės pagalbos svarba baudžiamosiose bylose yra argumentuojama tuo, kad „valstybė negali apriboti asmens laisvės be teisingo teismo nagrinėjimo, kuris neįmanomas neužtikrinant teisės į gynybą¹¹⁷“. Teisė byloje naudotis teisine pagalba tam, kad asmens pažeistos ar ginčijamos teisės ir įstatymų saugomi interesai būtų tinkamai apginti, yra glaudžiai susijusi su teisės į teisingą teismą principu. Nepaisant to, kad įtariamasis ar kaltinamasis baudžiamojo proceso metu gali gintis pats ir nesinaudoti teise į advokato pagalbą, tam tikrais atvejais, dėl susiklosčiusių aplinkybių, įtariamasis ar kaltinamasis nesugebės tinkamai dalyvauti baudžiamajame procese. Europos Žmogaus Teisių Teismas byloje *Croissant prieš Vokietiją*¹¹⁸ 1992 m. rugpjūčio 25 d. yra teigęs, kad valstybė, atsižvelgusi į bylos aplinkybių sudėtingumą ir įtariamojo ar kaltinamojo asmenybę, turi paskirti gynėją, kai tai yra reikalinga teisingumo interesams įgyvendinti, ir tokiu būdu užtikrinti tinkamą ir realią gynybą.

¹¹⁵ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2008 m. birželio 12 d. įsakymo „Dėl sprendimo dėl antrinės teisinės pagalbos teikimo byloje, kurios ginčo dalykas yra valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos sprendimas dėl antrinės teisinės pagalbos, priėmimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ Nr. 1R-241 patvirtintas „Sprendimo dėl antrinės teisinės pagalbos teikimo byloje, kurios ginčo dalykas yra valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos sprendimas dėl antrinės teisinės teisinės pagalbos, priėmimo tvarkos aprašas“.

¹¹⁶ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2009 m. birželio 9 d. įsakymu „Dėl advokato parinkimo teikti antrinę teisinę pagalbą baudžiamosiose bylose rekomendacijų patvirtinimo“ Nr. 1R-179 patvirtintos „Advokato parinkimo teikti antrinę teisinę pagalbą baudžiamosiose bylose rekomendacijos“.

¹¹⁷ Manning, D. D. Development of Civil Legal Aid System: Issues for Consideration. Paper Prepared for the 2ns European Forum on Acces to Justice. Background Materials, 24–25 February 2005, Budapest.

¹¹⁸ *Croissant v. Germany*. 25 September 1992, Series A no. 237-B.

Baudžiamojo proceso kodekso 51 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad gynėjo dalyvavimas yra būtinas nagrinėjant bylas: a) dėl veiklų, kuriomis įtariamas ar kaltinamas nepilnametis; b) nagrinėjant bylą pagreitinoto proceso tvarka; d) kai įtariamasis ar kaltinamasis yra suimtas; e) dėl nusikaltimų, už kuriuos gali būti skiriamas laisvės atėmimas iki gyvos galvos; f) kai asmenys nemoka proceso kalbos, ir kitais Baudžiamojo proceso kodekse nurodytais atvejais, kai be gynėjo teisinės pagalbos įtariamasis ar kaltinamasis negali tinkamai apginti savo teisių ir teisėtų interesų. Gynėjo dalyvavimo baudžiamojoje byloje būtinumą turi teisę pripažinti ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras motyvuotu nutarimu arba teismas motyvuota nutartimi. Gynėjas skiriamas tik tuo atveju, jei jo pasikvietęs nėra pats įtariamasis, kaltinamasis ar nuteistasis, arba jų pavedimu kiti asmenys.

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos užtikrinimas šiame kontekste yra susijęs tiek su teisės pažeidimo sunkumu, galimos bausmės griežtumu, tiek su pačios bylos sudėtingumu¹¹⁹. Gynėjo dalyvavimo būtinumas grindžiamas įvairiais pagrindais: asmuo dėl tam tikrų objektyvių priežasčių, pavyzdžiui, ligos, negali suformuluoti pagrįstų prašymų, suprasti ekspertizės teksto, dėl akumo negali susipažinti su ekspertizės aktu ir kt. Todėl siekiant išvengti procesinių teisių suvaržymo, įvertinus fizinių, psichinių trūkumų ar sutrikimų pobūdį, laipsnį ir įtaką gynybos galimybėms, būtina užtikrinti gynėjo dalyvavimą¹²⁰.

Reikėtų pastebėti, kad tokio pobūdžio bylose yra vengtina „formalioji gynyba“, t. y. atvejai, kai gynėjo pareigos atliekamos tik pirmojoje įtariamojo apklausoje ir su tyrimo duomenimis susipažįstamas jau pasibaigus ikiteisminiam tyrimui. Europos Žmogaus Teisių Teismas 1980 m. gegužės 13 d. byloje *Artico prieš Italiją*¹²¹ yra pabrėžęs, kad gynyba turi būti veiksminga. Kitaip tariant, tai, kad paskiriamas gynėjas, dar nereiškia, kad gynyba užtikrinta, nes gynėjas gali vengti atlikti pareigas ar išsisukinėti nuo jų. Taigi, tokiu atveju gynėjas turi būti arba pakeičiamas kitu, arba priverčiamas atlikti savo pareigas.

Antrinę teisinę pagalbą teikiančią advokatą Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba, kurios veiklos teritorijoje yra ikiteisminį tyrimą atliekanti ar baudžiamąją bylą nagrinėjanti institucija, parenka tik gavusi ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar teismo žodinį ar rašytinį kreipimąsi¹²². Kreipimesi turi būti nurodytas bylos numeris, asmens, kuriam antrinė teisinė pagalba būtina, vardas ir pavardė, antrinės teisinės pagalbos teikimo pagrindas, nusikalstamos veiklos kvalifikacija pagal Baudžiamąjį kodeksą ir kita svarbi informacija. Atkreiptinas dėmesys, kad

¹¹⁹ Jurka R., Ažubalytė R., Vozbutaitė K., Gutauskas A. ir kt. Baudžiamojo proceso tarptautiškumas: patirtis ir iššūkiai. Mokslo studija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013, p. 245. – ISBN 978-9955-19-536-8.

¹²⁰ Ažubalytė R., Jurgaitis R., Zajančkauskienė J. Specifinės baudžiamojo proceso rūšys. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 486. – ISBN -78-9955-19-376-0.

¹²¹ Berger V. Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencija. – Vilnius: Pradai, 1997, p. 309.

¹²² Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2009 m. birželio 9 d. įsakymu „Dėl advokato parinkimo teikti antrinę teisinę pagalbą baudžiamosiose bylose rekomendacijų patvirtinimo“ Nr. 1R-179 patvirtintos „Advokato parinkimo teikti antrinę teisinę pagalbą baudžiamosiose bylose rekomendacijos“.

parenkamas tas gynėjas, kuris ankstesnėje baudžiamojo proceso stadijoje gynė įtariamąjį, kaltinamąjį, nuteistąjį, išteisintąjį asmenį arba asmenį, kuriam baudžiamoji byla nutraukta.

Teismas, pripažinęs kaltinamąjį kaltu, gali priimti sprendimą dėl antrinės teisinės pagalbos išlaidų, skirtų užtikrinti būtinąjį gynėjo dalyvavimą, išieškojimo. Tokiu atveju grąžintinų antrinės teisinės pagalbos išlaidų dydis nustatomas atsižvelgiant į Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 11, 12 ir 14 straipsniuose numatytus pagrindus. Tai atvejais, kai: a) asmens turimas turtas ir pajamos atitinka antrąjį turto ir pajamų lygį, asmuo turi grąžinti 50 procentų suteiktos antrinės teisinės pagalbos išlaidų; b) jei asmuo negali būti priskirtas nei vienam iš minėtų pagrindų, jis privalo grąžinti visas suteiktos antrinės teisinės pagalbos išlaidas.

Pastebėtina, kad jei gynėjo dalyvavimas pagal Baudžiamojo proceso kodeksą nėra būtinas, bet įtariamasis, kaltinamasis ar nuteistasis prašo suteikti antrinę teisinę pagalbą, sprendimas yra priimamas įprasta Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 18 straipsnyje nustatyta tvarka.

2.3.3. Turto ir pajamų lygių nustatymas

Praktinis teisės į antrinės teisinės pagalbos gavimą įgyvendinimas yra sietinas su pareiškėjo turimu turtu ir gautomis pajamomis. Sprendimą dėl antrinės teisinės pagalbos teikimo byloje priima Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba, atsižvelgdama į nustatytus asmens turto ir pajamų lygius antrinei teisinei pagalbai gauti.

Vadovaujantis Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 18 straipsnio 7 dalimi, sprendime¹²³ turi būti nurodytas nustatytas pareiškėjo turto ir pajamų lygis antrinei teisinei pagalbai gauti, kai antrinė teisinė pagalba teikiama asmenims, nurodytiems įstatymo 11 straipsnio 2 dalyje. Valstybė apmoka valstybės garantuojamos teisinės pagalbos išlaidas, kai: a) asmeniui nustatomas pirmasis asmens turto ir pajamų lygis, jam antrinė teisinė pagalba apmokama 100 procentų; b) nustatomas antrasis asmens turto ir pajamų lygis, valstybė apmoka 50 procentų antrinės teisinės pagalbos išlaidų. Asmenys, kuriems antrinė teisinė pagalba teikiama neatsižvelgiant į pajamų ir turto lygį, išvardinti įstatymo 12 straipsnyje.

LR Vyriausybės nutarimo¹²⁴ 1 punkte išskiriami du asmenų turto ir pajamų lygiai antrinei teisinei pagalbai gauti:

- a) pirmasis turto ir pajamų lygis;
- b) antrasis turto ir pajamų lygis.

¹²³ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2010 m. gegužės 28 d. įsakymu Nr. 1R-121 „Dėl rekomenduojamos sprendimo dėl antrinės teisinės pagalbos teikimo formos patvirtinimo“ patvirtintas Sprendimo dėl antrinės teisinės pagalbos teikimo formos pavyzdys. – URL: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=374048 [žiūrėta 2014 m. kovo 7 d.]

¹²⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. balandžio 27 d. nutarimas „Dėl asmenų turto ir pajamų lygių antrinei teisinei pagalbai gauti nustatymo“. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 54-1856; 2006, Nr. 61-2181.

Pirmasis lygis nustatomas tada, kai asmens turto vertė neviršija turto vertės normatyvo, nustatyto šeimai (vieniems gyvenantiems asmenims) pagal Lietuvos Respublikos piniginės socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatymo¹²⁵ 14 straipsnį, dydžio ir jo metinės pajamos neviršija 10 Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintų minimalių mėnesinių algų (toliau – MMA), pridedant po 3,75 MMA kiekvienam jo išlaikytiniui, dydžio (žr. 4 lent.).

4 lentelė. Pirmojo pajamų lygio dydžiai (sudaryta autorės)

Pareiškėjas	I lygis (100 % apmokama)	
	$10 * 1\,000 + 3,75 * x$ (x – asmens išlaikomų asmenų skaičius) * 1 000	
	Per metus (Lt)	Per mėnesį (Lt)
1 asmens pajamos	10 000	833
+ 1 išlaikytinis	13 750	1145
+ 2 išlaikytiniai	17 500	1458
+ 3 išlaikytiniai	21 250	1770

Antrasis lygis nustatomas, kai asmens turto vertė neviršija 1,5 turto vertės normatyvo, nustatyto šeimai (vieniems gyvenantiems asmenims) pagal Lietuvos Respublikos piniginės socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatymo 14 straipsnį, dydžio ir jo metinės pajamos neviršija 15 MMA, pridedant po 5,5 MMA kiekvienam jo išlaikytiniui, dydžio (žr. 5 lent.).

5 lentelė. Antrojo pajamų lygio dydžiai (sudaryta autorės)

Pareiškėjas	II lygis (50 % apmokama)	
	$15 * 1\,000 + 5,5 * x$ (x – asmens išlaikomų asmenų skaičius) * 1 000	
	Per metus (Lt)	Per mėnesį (Lt)
1 asmens pajamos	15 000	1250
+ 1 išlaikytinis	20 500	1708
+ 2 išlaikytiniai	26 000	2166
+ 3 išlaikytiniai	31 500	2625

Matyti, kad pajamų lygio nustatymas taip pat priklauso nuo išlaikytinių skaičiaus, pavyzdžiui, tam, kad būtų nustatytas pirmasis turto ir pajamų lygis, asmuo turi uždirbti ne daugiau kaip 833 litus per mėnesį. Ši suma daugiau kaip dvigubai padidėja, jei asmuo turi tris išlaikytinius. Atkreiptinas dėmesys, kad vieno asmens pajamų pirmasis ir antrasis lygiai tesiskiria vos kiek daugiau nei 400 litų. Jei asmuo turi tris išlaikytinius, pajamų lygio skirtumas išauga 855 litų.

Žvelgiant kritiškai, turtinės padėties kriterijus yra imperatyvus ir kategoriškas. Iš čia kyla problema: atsižvelgiant į pajamų ir turto lygį, asmuo gali atitikti įstatyme nustatytą kriterijų ir gauti antrinę teisinę pagalbą sprendžiant visiškai nesudėtingą bylą, tačiau jei jo pajamos bus bent vienu litu didesnės už įstatyme nustatytą kriterijų – antrinė teisinė pagalba asmeniui nebus suteikta net pačioje sudėtingiausioje byloje.

¹²⁵ Lietuvos Respublikos piniginės socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatymas (aktuali redakcija 2013 m. gruodžio 10 d.). *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 73-3352; 2011, Nr. 155-7353.

Tiek Europos Žmogaus Teisių Teismo išaiškinimai, tiek Europos Tarybos Ministrų Kabineto rekomendacijos ar valstybių patirtis leidžia konstatuoti, kad kategoriškas turto ir pajamų lygio valstybės garantuojamai teisinei pagalbai gauti nustatymas neatitinka realių asmens teisių į teisminę gynybą prieinamumo poreikio. Europos Žmogaus Teisių Teismas, nagrinėdamas civilines bylas, yra pabrėžęs, kad valstybės teisės laisvai pasirinkti priemonės valstybės garantuojamai teisinei pagalbai teikti užtikrinimas turi būti realus¹²⁶.

Asmens teisę gauti antrinę teisinę pagalbą įrodo deklaracija antrinei teisinei pagalbai gauti. Reikia pastebėti, kad nuo 2014 m. sausio 1 d. neteko galios Lietuvos Respublikos gyventojų turto deklaravimo įstatymo¹²⁷ 7 straipsnio 1 dalies nuostata, kad asmuo, norėdamas gauti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą, privalo nuosavybės teise priklausantį turtą, turimas pinigines lėšas, įskaitant gautas pajamas, deklaruoti prieš kreipdamasis dėl valstybės garantuojamos antrinės teisinės pagalbos suteikimo. Neteko galios ir to paties įstatymo 2 straipsnio 1 dalies 25 punkte išdėstyta nuostata, kad turtą deklaruoja gyventojai, pageidaujantys gauti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą, kuriems pagal Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymą reikia deklaruoti turtą (įskaitant gautas pajamas). Taip pat pakeistos Gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 27 straipsnio nuostatos. Šiais pakeitimais siekta supaprastinti kreipimosi dėl antrinės teisinės pagalbos teikimo tvarką, jos įgyvendinimą, taip pat suderinti teisės aktus.

Taigi, iki 2014 m. sausio 1 d. asmenys, siekę gauti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą, turėdavo kreiptis į dvi institucijas – Valstybinę mokesčių inspekciją ir Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybą – bei pateikti metines gyventojų (šėimos) turto deklaracijas su mokesčių administratoriaus žyma, kad deklaracija Valstybinėje mokesčių inspekcijoje pateikta. Dėl šios procedūros kildavo dvi problemos: a) kreiptis į dvi institucijas buvo sudėtinga, be to, buvo sugaištamas laikas; b) Valstybinė mokesčių inspekcija neturėjo galimybės identifikuoti metinėje gyventojų (šėimos) turto deklaracijoje pateiktų visų duomenų ir informacijos teisingumo.

Siekiant pakeisti ankstesnę tvarką, nuo 2014 m. sausio 1 d. supaprastinta dokumentų tvarkymo procedūra: nuo šiol asmuo gali tiesiogiai Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybai pateikti Teisingumo ministro nustatytos formos pajamų ir turto deklaraciją¹²⁸ antrinei teisinei pagalbai gauti. Nebereikalinga mokesčių administratoriaus žyma. Deklaracijos duomenų teisingumą tikrins Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų specialistai valstybės registru duomenų bazėse. Gavusi asmens pajamų ir turto deklaraciją, Valstybės garantuojamos teisinės

¹²⁶ *Case of Golder v. The United Kingdom*, No. 4451/70, Judgement of 21 February 1975, ECHR A18, para 38; *Case of Ashingdane v. The United Kingdom*, No. 8225/78, Judgement of 13 May 1980 ECHR A93, para 57; *Case of Artico v. Italy*, No. 6694/74, Judgement of 13 May 1980, ECHR A37, para 33 ir kt.

¹²⁷ Lietuvos Respublikos gyventojų turto deklaravimo įstatymas (aktuali redakcija 2012 m. gruodžio 14 d.). *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 50-1197.

¹²⁸ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2013 m. gruodžio 27 d. įsakymu Nr. 1R-300 „Dėl metinės pajamų ir turto deklaracijos antrinei teisinei pagalbai gauti formos patvirtinimo“ patvirtinta metinės pajamų ir turto deklaracijos antrinei teisinei pagalbai gauti forma.

pagalbos tarnyba turi teisę iš valstybės ir savivaldybių institucijų, valstybės registru, informacinių sistemų, fizinių ar juridinių asmenų gauti visą informaciją, būtiną nustatyti duomenų, pateiktų pareiškėjų metinėse turto ir pajamų deklaracijose ir pridėtuose dokumentuose, atitikimą.

Metinės pajamų ir turto deklaracijos antrinei teisinei pagalbai gauti pildymo taisyklių¹²⁹ 3 punkte teigiama, kad asmuo, norintis gauti antrinę teisinę pagalbą, deklaracijoje antrinei teisinei pagalbai gauti, turi nurodyti ataskaitiniu laikotarpiu gautas pajamas ir ataskaitinio laikotarpio pabaigoje turėtą turtą. Ataskaitiniu laikotarpiu taisyklėse vadinami 12 paskutinių mėnesių, ėjusių prieš tą, kurį ketinama pateikti prašymą suteikti antrinę teisinę pagalbą.

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybai pateikiamoje metinėje pajamų ir turto deklaracijoje¹³⁰ antrinei teisinei pagalbai gauti asmenys turi pateikti informaciją ir duomenis apie:

a) Pajamas, t. y. nurodoma pajamų suma (be pajamų mokesčio), valstybinio socialinio draudimo ir privalomojo sveikatos draudimo įmokos, informacija apie kitus mokesčių įstatymuose nustatytus mokesčius. Visos pajamos turi būti pagrįstos teisinę galią turinčiais dokumentais arba įstatymų nustatyta tvarka įformintais sandoriais (laikotarpis – 12 mėnesių iki metinės pajamų ir turto deklaracijos antrinei teisinei pagalbai gauti pateikimo mėnesio).

b) Nekilnojamąjį turtą, t. y. turtą, turėtą Lietuvos Respublikoje ar užsienio valstybėje ataskaitinio laikotarpio pabaigoje. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba nekilnojamojo turto vertę nustato pagal Nekilnojamojo turto registre nurodytą vidutinę rinkos vertę. Jei pareiškėjas mato, kad vidutinė rinkos vertė neatitinka tikrosios nekilnojamojo turto vertės, jis gali nurodyti faktinę įsigijimo kainą arba ataskaitinio laikotarpio pabaigoje buvusią tikrąją rinkos vertę. Kaip ir pajamos, taip ir nekilnojamojo turto duomenys turi būti pagrįsti teisinę galią turinčiais dokumentais arba įstatymų nustatyta tvarka įformintais sandoriais.

c) Kitą turtą, t. y. ataskaitinio laikotarpio pabaigoje turėtą privalomai registruojamą kilnojamąjį turtą, turimus vertybinius popierius, meno kūrinius, juvelyrinius dirbinius, turimas pinigines lėšas, suteiktas ar gautas paskolas (kai suma didesnė kaip 2 tūkst. litų) ir kt. Jeigu kaip turto rūšis nurodoma žemė, kartu turi būti nurodomas ir jos dydis.

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 4 straipsnio 4 punkte nurodyta, kad pareiškėjas turi pareigą tais atvejais, kai antrinė teisinė pagalba teikiama ilgiau kaip metus, kasmet nuo sprendimo suteikti antrinę teisinę pagalbą priėmimo dienos pateikti (ne vėliau, kaip praėjus 5 darbo dienoms nuo metų pabaigos) nustatytos formos metinę pajamų ir turto deklaraciją antrinei teisinei pagalbai gauti sprendimą priėmusiai Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybai.

¹²⁹ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2013 m. gruodžio 27 d. įsakymu Nr. 1R-300 „Dėl metinės pajamų ir turto deklaracijos antrinei teisinei pagalbai gauti formos patvirtinimo“ patvirtintos „Metinės pajamų ir turto deklaracijos antrinei teisinei pagalbai gauti pildymo taisyklės“. Valstybės žinios, 2013, Nr. 2013-00270.

¹³⁰ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2013 m. gruodžio 27 d. įsakymu Nr. 1R-300 „Dėl metinės pajamų ir turto deklaracijos antrinei teisinei pagalbai gauti formos patvirtinimo“ patvirtinta „Metinės pajamų ir turto deklaracijos antrinei teisinei pagalbai gauti forma“. Valstybės žinios, 2013, Nr. 2013-00270.

Apibendrinant, reikėtų pasakyti, kad nors duomenų apie metines asmens pajamas ir turtą deklaravimo antrinei teisinei pagalbai gauti tvarka tapo paprastesnė, greitesnė ir iš dalies ekonomiškesnė, nereikėtų pamiršti ir to fakto, kad asmens turtinės padėties kriterijaus atitikimas įstatymuose nustatytam turto ir pajamų lygiui neturėtų būti lemiamas. Svarbiausia turėtų būti – visų aplinkybių, nulėmusių Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos būtinumą, įvertinimas. Ne mažiau svarbu įvertinti ir tai, ar asmuo pagal esamą turtinę padėtį ar situaciją geba ir pajėgia pakelti išlaidų našta nagrinėjamoje byloje.

2.3.4. Advokatų, teikiančių antrinę teisinę pagalbą, paskyrimas

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba, priimdama sprendimą dėl advokato paskyrimo, įvertina pareiškėjo gyvenamąją vietą, advokato darbo vietą, advokato darbo krūvį. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 18 straipsnio 5 dalyje numatytos išimtys, dėl kurių gali būti neatsižvelgta į pareiškėjo siūlymą dėl konkretaus advokato paskyrimo. Pagrindinė priežastis – didelis advokato darbo krūvis ir panašios aplinkybės.

Antrinę teisinę pagalbą paprastai teikia vienas (tas pats) advokatas. Atkreiptinas dėmesys, kad antrinę teisinę pagalbą teikiantis advokatas gali būti pakeistas tokiais pagrindais: a) pareiškėjo motyvuotu prašymu; b) paties advokato motyvuotu prašymu (pavyzdžiui, dėl interesų konflikto); c) pasibaigus advokato sutarčiai dėl antrinės teisinės pagalbos teikimo.

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos, vadovaudamosi Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 17 straipsnio 1 ir 2 dalimis, dėl antrinės teisinės pagalbos teikimo sudaro sutartis su nuolat antrinę teisinę pagalbą teikiančiais ir prireikus antrinę teisinę pagalbą teikiančiais advokatais. Tarnybos Lietuvos advokatūrai pateikia du atskirus advokatų sąrašus, juose nurodydamos advokatų pavardes ir teisės sritis, kuriose šie advokatai teiks antrinę teisinę pagalbą.

Svarbu tai, kad nuo 2014 m. sausio 1 d. įsigaliojus naujai Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo redakcijai, teisinę pagalbą pareiškėjui, kuriam reikalinga antrinė teisinė pagalba, gali teikti paties pareiškėjo pasirinktas advokatas. Tokiu atveju pareiškėjas, tarnybai pateikdamas prašymą dėl antrinės teisinės pagalbos suteikimo, kartu turi pristatyti ir pasirinkto advokato raštišką sutikimą dėl atstovavimo byloje. Už suteiktą pagalbą laisvai pasirinktam advokatui mokami tokie patys Vyriausybės nutarimu¹³¹ patvirtinti įkainiai, kaip ir nuolat ar prireikus teisinę pagalbą teikiantiems advokatams.

¹³¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. sausio 22 d. nutarimu Nr. 69 patvirtintos „Už antrinės teisinės pagalbos teikimą ir koordinavimą mokamo užmokesčio dydžiai ir mokėjimo taisyklės“ (2013 m. rugsėjo 1 d. redakcija). Valstybės žinios, 2013, Nr. 79-4011.

Taigi, antrinę teisinę pagalbą gali teikti:

a) nuolat teisinę pagalbą teikiantys advokatai;

b) prireikus teisinę pagalbą teikiantys advokatai;

c) bet kuris Lietuvoje praktikuojantis advokatas, nesantis Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 17 straipsnio 2 dalyje nurodytuose sąrašuose.

Advokatai, nuolat teikiantys antrinę teisinę pagalbą, yra atrenkami konkurso būdu, vadovaujantis teisingumo ministro patvirtintais konkurso nuostatais¹³². Nuostatų 6 punkte teigiama, kad konkursas skelbiamas tokiais atvejais: a) kai pasibaigia sutartis dėl nuolatinio antrinės teisinės pagalbos teikimo; b) kai teisingumo ministras padidina advokatų, nuolat teikiančių antrinę teisinę pagalbą, skaičių esant pagrįstam poreikiui tam tikros tarnybos veiklos teritorijoje. Konkurso sudaro: a) egzaminas raštu – testas iš 50 klausimų, sudarytų iš tų teisės sričių, kuriose advokatai teiks antrinę teisinę pagalbą (pusė klausimų parengti Teisingumo ministerijos, kita pusė – Lietuvos advokatūros), ir b) pretendentų privalumų vertinimas, kurio metu įvertinamos pretendento dalykinės savybės, asmeninės savybės, profesinės veiklos patirtis, motyvuotumas nuolat teikti antrinę teisinę pagalbą, mokslinės veiklos rodikliai ir kt. Konkurso laimėtojai laikomi pretendentai, gavę didžiausią galutinį įvertinimą.

Advokatai, prireikus teikiantys antrinę teisinę pagalbą, su tarnybomis sudaro sutartis teisingumo ministro įsakymu patvirtinta tvarka¹³³. Šios tvarkos 2 punkte nustatyta, kad Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos sutartis su valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba dėl antrinės teisinės pagalbos teikimo prireikus gali sudaryti su advokatais, įrašytais į Lietuvos praktikuojančiųjų advokatų sąrašą, turinčiais teisės versti advokato veikla liudijimą. Tvarkos 3 punkte išvardintos išimtys, kai sutartys negali būti sudarytos: a) jei Lietuvos advokatūra pateikė neigiamą nuomonę dėl advokato tinkamumo teikti teisinę pagalbą; b) jei sutartis su advokatu buvo nutraukta dėl jo sutartinių įsipareigojimų per paskutinius penkis metus nevykdymo. Advokatai, su kuriais sudaromos sutartys dėl antrinės pagalbos teikimo prireikus, per vieną darbo dieną nuo sutarties pasirašymo įtraukiami į advokatų, kurie teikia antrinę teisinę pagalbą, sąrašą.

Su advokatais, kurie sutiko atstovauti byloje pareiškėjo prašymu ir nėra Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 17 straipsnio 2 dalyje nurodytuose nuolat ar prireikus antrinę teisinę pagalbą teikiančių advokatų sąrašuose, tarnybos gali sudaryti sutartis dėl antrinės teisinės pagalbos teikimo konkrečioje byloje, išskyrus taisyklių¹³⁴ 3 punkte nurodytus atvejus: a) jei

¹³² Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2014 m. sausio 20 d. įsakymu „Dėl teisingumo ministro 2005 m. balandžio 15 d. įsakymu Nr. 1R-114 „Dėl advokatų, teikiančių antrinę teisinę pagalbą, konkurso nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo“ Nr. 1R-16 patvirtinti „Advokatų, nuolat teikiančių antrinę teisinę pagalbą, konkurso nuostatai“.

¹³³ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2014 m. sausio 20 d. įsakymu Nr. 1R-15 patvirtintas „Sutarčių su advokatais, prireikus teikiančiais antrinę teisinę pagalbą, sudarymo tvarkos aprašas“.

¹³⁴ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2014 m. sausio 20 d. įsakymu Nr. 1R-15 patvirtintas „Sutarčių su advokatais, konkrečioje byloje teikiančiais antrinę teisinę pagalbą, sudarymo tvarkos aprašas“.

sutartis su advokatu buvo nutraukta dėl sutartinių įsipareigojimų nevykdymo per paskutinius 5 metus; b) jei advokatas sąmoningai pateikė klaidingus duomenis apie save ar teiktą antrinę teisinę pagalbą ir kt.

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 17 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad tuo atveju, kai su laisvai pasirenkamu advokatu sudaroma sutartis dėl antrinės teisinės pagalbos teikimo konkrečioje byloje, jis yra priskiriamas prie advokatų, kurie prireikus teikia antrinę teisinę pagalbą, tačiau nėra įtraukiamas į sąrašus, teikiamus Lietuvos advokatūrai. Paminėtina, kad sprendimas dėl advokato paskyrimo priimamas ne vėliau kaip per vieną mėnesį nuo sprendimo suteikti antrinę teisinę pagalbą priėmimo dienos ir sutartis pasirašoma ne vėliau kaip per 3 darbo dienas nuo taisyklių 5 punkte nurodytų dokumentų (asmens tapatybę patvirtinančio dokumento ir teisės verstis advokato veikla liudijimo kopijos) pateikimo arba pranešimo apie sutarties sudarymą išsiuntimo dienos. Kai su advokatu sutartis: a) pasirašoma – tarnyba ne vėliau kaip per 5 darbo dienas nuo pasirašymo priima sprendimą dėl advokato paskyrimo; b) nesudaroma – tarnyba ne vėliau kaip per 5 darbo dienas nuo atsisakymo priima sprendimą dėl advokato paskyrimo iš advokatų, esančių Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 17 straipsnio 2 dalyje nurodytuose sąrašuose.

Remiantis Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų pateiktais advokatų sąrašais, Lietuvoje 2013 metais buvo 70 nuolat antrinę teisinę pagalbą teikiančių ir 416 prireikus antrinę teisinę pagalbą teikiančių advokatų. Iš jų daugiausia – baudžiamosios teisės srityje antrinę teisinę pagalbą teikiančių advokatų. Administracinės ir civilinės teisės srityse šis skaičius – apylygis. Jei anksčiau asmenims, kuriems buvo reikalinga antrinė teisinė pagalba, galėjo būti skirtas advokatas iš 486 nuolat ar prireikus antrinę teisinę pagalbą teikiančiųjų, tai nuo 2014 m. sausio 1 d. asmenys gali rinktis iš visų šiuo metu Lietuvoje praktikuojančių 1998 advokatų.

Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. vasario mėn. 14 d. nutartyje, priimtoje civilinėje byloje J. B. v. Šaulių valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba, bylos Nr. 3K-321/2013¹³⁵, apibrėžta, kad pagal Advokatūros įstatymą, kuris reglamentuoja advokatų veiklos sąlygas bei tvarką, advokato veikla yra teisinių paslaugų teikimas, bet ne ūkinė komercinė ūkinė veikla. Tokios advokato veiklos teisinio režimo nekeičia Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas, pagal kurį advokato veikla yra teisinių paslaugų teikimas, tik valstybei vykdant viešąją funkciją ji orientuota į atitinkamą asmenų grupę, kuri formuojasi socialinės, turtinės ar atitinkamos sveikatos būklės pagrindu. Sutartis dėl antrinės teisinės pagalbos teikimo iš esmės atitinka mišriosios sutarties tipą, t. y. sutartis turi darbo teisės elementų, tačiau akcentuotina, kad sutartyje dominuoja atlygintinų paslaugų sutarties elementai ir tokio pobūdžio sutartis negali

¹³⁵ Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. vasario mėn. 14 d. nutartis, priimta civilinėje byloje J. B. v. Šaulių valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba, bylos Nr. 3K-321/2013.

pakeisti advokato statuso, kuris įtvirtintas Advokatūros įstatyme bei Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatyme – advokatas yra teisinės paslaugas teikiantis teisės subjektas.

Atkreiptinas dėmesys, kad nuo 2014 m. sausio 1 d., pareiškėjui raštiškai patvirtinus sutikimą, advokatas gali pas jį praktiką atliekančiam advokato padėjėjui (Lietuvoje šiuo metu yra apie 800) pavesti teikti antrinę teisinę pagalbą, išskyrus atvejus, kai pagal Baudžiamojo proceso kodekso 51 straipsnio 1 dalį gynėjo dalyvavimas yra būtinas¹³⁶. Vadovaujantis Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 18 straipsnio 7 dalimi, advokato padėjėjas turi visas nustatytas advokato, teikiančio antrinę teisinę pagalbą, teises ir pareigas, jei kituose įstatymuose nustatytus apribojimus. Advokato padėjėjams už antrinės teisinės pagalbos teikimą mokama 80 procentų advokatams už antrinės teisinės pagalbos teikimą mokamo nustatyto dydžio užmokesčio.

Apibendrinant galima teigti, kad galimybė pasirinkti antrinę teisinę pagalbą teikiančią advokatą sudaro sąlygas pareiškėjui greičiau gauti teisinę pagalbą. Be to, tai vienas iš būdų palengvinti Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų, kurios pastaraisiais metais perkrautos darbu, veiklą ir išspręsti advokatų, kurie teikia antrinę teisinę pagalbą rajonuose, trūkumo problemą. Kita vertus, gali nutikti ir taip, kad privačiai dirbantys advokatai nesiims arba tik retais atvejais ims spręsti menkai apmokamas bylas, todėl tarnybos advokatų krūvis gali ir nesumažėti nepaisant įstatymo pakeitimų. Taigi, jei teoriniu požiūriu valstybės garantuojama teisinė pagalba tampa visuomenei prieinamesnė, tai praktiniu požiūriu iškelti tikslai dėl ekonominių ar kitų priežasčių gali likti nepasiekti arba pasiekti tik iš dalies.

2.3.5. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos išlaidų apmokėjimas

Kaip anksčiau buvo minėta, pirminė teisinė pagalba ir neteisminis taikinamasis tarpininkavimas visais atvejais yra teikiami nemokamai. Antrinės teisinės pagalbos išlaidų apmokėjimas priklauso nuo to, kuriam lygiui gali būti priskirtos asmens turimas turtas ir pajamos.

Nuo 2014 m. sausio 1 d. įsigaliojusioje naujoje Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo redakcijoje 19 straipsnyje nustatyta, kad asmens prašyme suteikti antrinę teisinę pagalbą turi būti nurodytas pareiškėjo sutikimas, jei būtų nustatyta, apmokėti 50 arba 75 procentus antrinės teisinės pagalbos išlaidų. Iki 2013 m. gruodžio 31 d. galiojusiame įstatyme asmuo turėjo sutikti apmokėti 50 procentų antrinės teisinės pagalbos išlaidų tuo atveju, jei būtų nustatytas antrasis jo pajamų ir turto lygis. Galima teigti, kad naujoji įstatymo redakcija drausmins asmenis piktnaudžiauti valstybės garantuojama teisine pagalba.

Lietuvos Aukščiausiasis teismas yra konstatavęs, kad asmens išlaidos apmokant dalį antrinės teisinės pagalbos išlaidų, susijusių su gynyba ir atstovavimu byloje, pagal teisinę prigimtį yra jo

¹³⁶ Baudžiamojo proceso kodeksas (2014 m. kovo 25 d. redakcija). *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341.

patirtos išlaidos advokato pagalbai byloje apmokėti¹³⁷. Be to, įstatyme įtvirtintas bylinėjimosi išlaidų paskirstymas yra grindžiamas principu „pralaimėjęs moka“. Atkreiptinas dėmesys, kad toje pačioje byloje, kurioje teikta teisinė pagalba, turi būti sprendžiama ir dėl valstybės garantuojamos teisinės pagalbos išlaidų atlyginimo valstybei, ir dėl asmens patirtų išlaidų už advokato, teikusio antrinę teisinę pagalbą, atlyginimo. T. y. vien ta aplinkybė, kad asmuo dėl teisinės pagalbos išlaidų atlyginimo kreipiasi atskiru ieškiniu ir netinkamai pasirenka procedūrą, nėra pagrindas teismams spręsti tokį reikalavimą naujoje byloje, nes toks asmens reikalavimas yra procesinio pobūdžio, todėl negali būti savarankiškos bylos nagrinėjimo dalykas¹³⁸.

Preliminari išlaidų suma, kurią gali tekti asmeniui sumokėti, yra apskaičiuojama teisingumo ministro nustatyta tvarka¹³⁹. Prašymą suteikti antrinę teisinę pagalbą padedantys užpildyti arba užpildantys pirminę teisinę pagalbą teikiantys specialistai privalo pareiškėją informuoti apie jo pareigą, jei tokia jam tektų, apmokėti 50 ar 75 procentus išlaidų, ir, atsižvelgdami į prašomos antrinės teisinės pagalbos turinį, apskaičiuoja galimą preliminarią antrinės teisinės pagalbos išlaidų sumą. Tokias išlaidas paprastai sudaro: a) žyminis mokestis ir išlaidos, susijusios su bylos nagrinėjimu (ekspertams mokamos išlaidos, išlaidos atsakovo paieškai ir kt.); b) su gynyba ir atstovavimu nagrinėjant bylas arba išankstinio ginčų sprendimo ne teisme atvejais, procesinių dokumentų rengimu susijusios išlaidos (t. y. užmokestis už advokato faktinį valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimo laiką); c) įrodymų rinkimo išlaidos (pavyzdžiui, duomenų rinkimas iš valstybės registrų ir kt.); d) vertimo išlaidos; e) kitos būtinos išlaidos. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 14 straipsnis taip pat apibrėžia išlaidas, nuo kurių antrinę teisinę pagalbą gaunantis asmuo gali būti atleidžiamas.

Lietuvos Respublikos teisingumo ministro patvirtintoje prašymo suteikti antrinę teisinę pagalbą formoje¹⁴⁰ pareiškėjas privalo pažymėti, kad sutinka arba nesutinka apmokėti kitą antrinės teisinės pagalbos išlaidų dalį (atitinkamai 50 ar 75 procentus), jeigu, vadovaujantis Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 14 straipsniu, valstybės garantuojama ir apmokama antrinės teisinės pagalbos išlaidų dalis sudarys 50 ar 25 procentus. Pareiškėjas taip pat turi pažymėti, kad su galima preliminaria išlaidų suma susipažino (padedant pirminę teisinę pagalbą teikiančiam specialistui, savarankiškai arba kad nėra supažindintas.

Skaičiuojant preliminarią išlaidų sumą, kyla problema: galimybės tiksliai įvertinti ir suskaičiuoti preliminaras antrinės teisinės pagalbos išlaidas nėra, nes tiksli suma visuomet priklauso ir nuo advokato antrinei teisinei pagalbai skirto laiko, t. y. faktinio antrinės teisinės

¹³⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. balandžio 19 d. nutartis Nr. 3K-3-232/2013.

¹³⁸ Ten pat.

¹³⁹ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2014 m. sausio 8 d. įsakymas Nr. 1R-4. „Dėl preliminaros antrinės teisinės pagalbos išlaidų sumos apskaičiavimo tvarkos aprašo patvirtinimo“

¹⁴⁰ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2008 m. birželio 28 d. įsakymu Nr. 1R-260. patvirtinta prašymo suteikti antrinę teisinę pagalbą forma.

pagalbos teikimo laiko, ir nuo jau minėtų kito pobūdžio bylinėjimuisi, vykdymo procesui, įrodymų rinkimui ar vertimui apmokėti skirtų išlaidų. Atkreiptinas dėmesys, kad preliminarią išlaidų sumą tiksliai įvertinti ypač sunku, kai byla sudėtinga ar jos apimtis didelė. Tokiu atveju faktinis antrinės teisinės pagalbos teikimo laikas neretai užsitęsia, nes padaugėja papildomų veiksmų, kuriuos turi atlikti advokatas: įrodymų rinkimas, byla nagrinėjama kitame mieste ir pan.

Svarbu paminėti, kad pareiškėjo apmokamas antrinės teisinės pagalbos dydis priklauso ir nuo bylų, kuriose jau yra suteikiama antrinė teisinė pagalba, skaičiaus. Taigi, kai tarnybos sprendimu antrinė teisinė pagalba teikiama jau yra dviejose bylose, valstybė kitose bylose garantuoja ir apmoka: a) 50 procentų išlaidų, kai pareiškėjui nustatytas pirmasis asmens turto ir pajamų lygis; b) 25 procentus išlaidų, kai pareiškėjui nustatytas antrasis turto ir pajamų lygis.

Vertinant Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo tarnybų veiklą apskaičiuojant ir nurodant asmeniui padengti dalį antrinės teisinės pagalbos išlaidų, galima remtis Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2012 m. balandžio 23 d. nutartimi¹⁴¹ Nr. T-84-2012, kurioje konstatuota, kad Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba yra viešojo administravimo subjektas, įgyvendinantis Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymą ir su juo susijusius kitus teisės aktus. Šios tarnybos santykiai su asmenimis, kuriems yra teikiama valstybės garantuojama teisinė pagalba, turi pavaldumo požymį ir yra administraciniai, o išlaidų už antrinę teisinę pagalbą apskaičiavimas tais atvejais, kai valstybė apmoka 50 procentų antrinės teisinės pagalbos išlaidų, ir nurodymas asmeniui padengti kitą dalį antrinės teisinės pagalbos išlaidų savo esme yra valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų funkcijų administruojant tokios teisinės pagalbos teikimą vykdymas.

Vyriausybės nutarimu patvirtintų už antrinės teisinės pagalbos teikimą ir koordinavimą mokamo užmokesčio dydžių ir mokėjimo taisyklių¹⁴² 3 punkte apibrėžta, kad faktinis antrinės teisinės pagalbos teikimo laikas – tai advokato procesiniams (konsultacijų teikimui, susipažinimui su bylos medžiaga ir kt.), pagalbiniais (pranešimų, išvadų apie antrinės teisinės pagalbos teikimą ar neteikimą, nutraukimą ar pabaigimą, prašymų apskaičiuoti išlaidų dydį rengimas ir kt.) veiksams atlikti ir kelionėms į antrinės teisinės pagalbos teikimo vietas skirtas laikas. Vienos darbo valandos užmokesčio dydis yra prilyginamas 1 baziniam užmokesčio dydžiui (UBD). Pastebėtina, kad Lietuvos advokatūros 2014 m. vasario 25 d. teikiamuose įstatymų pakeitimo projektuose¹⁴³ siūloma valandų skaičių, skirtą susipažinti su vieno dokumentų bylos tomo

¹⁴¹ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2012 m. balandžio 23 d. nutartis Nr. T-84-2012.

¹⁴² Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. sausio 22 d. nutarimu Nr. 69 patvirtintos „Už antrinės teisinės pagalbos teikimą ir koordinavimą mokamo užmokesčio dydžiai ir mokėjimo taisyklės“ (2013 m. rugsėjo 1 d. redakcija). Valstybės žinios, 2013, Nr. 79-4011.

¹⁴³ Lietuvos advokatūra 2014 m. vasario 25 d. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos koordinacinės tarybos posėdžiui teikia svarstyti du teisės aktų pakeitimų projektus (2014 m. vasario 20 d. [interaktyvus]. – URL: http://www.advoco.lt/lt/teisine-informacija/teises-aktu-projektai_324.html[žiūrėta 2014 m. vasario 22 d.].

medžiaga, didinti iki dviejų valandų. Taisyklių 11 punkte nustatyta, kad faktiniam antrinės teisinės pagalbos teikimo laikui pusantro karto viršijant nustatytą laiką, advokatas gali teikti prašymą tarnybai dėl papildomo užmokesčio, tačiau tokį prašymą būtina pagrįsti. Užmokesčio dydis priklauso nuo bylos pobūdžio, sudėtingumo, atliekamų veiksmų.

Baudžiamosiose bylose už antrinės teisinės pagalbos teikimą yra mokama atsižvelgiant į Baudžiamajame kodekse¹⁴⁴ numatytą nusikalstamos veikos pavojingumą ir kaltės formą, taip pat už šiuos procesinius veiksmus: a) tyčiniai labai sunkūs ir tyčiniai sunkūs nusikaltimai – 31 valanda; b) tyčiniai apysunkiai ir tyčiniai nesunkūs nusikaltimai – 24 valandos; c) neatsargūs nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai – 16 valandų; d) privataus kaltinimo bylos – 10 valandų; e) atstovavimas nukentėjusiojo, civilinio ieškovo interesams baudžiamojoje byloje – 16 valandų; f) baudžiamosios bylos atnaujinimas – 4 valandos, ir kt. Pastebėtina, kad tuo atveju, kai yra padarytos kelios nusikalstamos veikos, advokatui mokama tik už pavojingiausią nusikalstamą veiką.

Civilinėse bylose už antrinės teisinės pagalbos teikimą mokama atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse¹⁴⁵ numatytą bylų kategoriją ir teiseną, taip pat už procesinius veiksmus: a) taikus ginčo išsprendimas nesikreipiant dėl ginčo į teismą – 8 valandos; b) privalomas išankstinis ginčo sprendimas ne teisme – 8 valandos; c) atstovavimas apeliacinės instancijos teisme – 6 valandos; d) kasacinio skundo parengimas ir atstovavimas kasacinės instancijos teisme – 8 valandos; e) bylos dėl teismo leidimų išdavimo ar faktų patvirtinimo ir kitos bylos, kurios pagal įstatymus nagrinėjamos supaprastinto proceso tvarka, – 2 valandos; f) kitos ypatingosios teisenos bylos – 10 valandų; g) dokumentinio proceso bylos – 7 valandos; h) santuokos nutraukimo bylos, kuriose nėra ginčo – 6 valandos; i) atstovavimas pirmosios instancijos teisme – 4 valandos; j) vykdymo procesas – 6 valandų, ir kt.

Atkreiptinas dėmesys, kad tuo atveju, kai civilinėje byloje ginčo teisenoje pirmojoje instancijoje iki teismo sprendimo priėmimo yra sudaroma taikos sutartis arba ginčas baigiasi taikiai, užmokesčių už tą bylos stadiją dydžiai yra didinami 20 procentų. Advokatų užmokesčio dydis, vadovaujantis Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 17 straipsnio 6 dalies nuostatomis, turi būti toks, kad skatintų ginčus spręsti taikiai. Be to, tokiu būdu būtų efektyviai skirstomos ir naudojamos valstybės biudžeto lėšos, skirtos teisinei pagalbai teikti.

Civilinio proceso kodekso 99 straipsnyje numatytas valstybės garantuojamos teisinės pagalbos išlaidų atlyginimas valstybei yra pagrįstas tuo, kad šias išlaidas teismas priteisia savo iniciatyva, gavęs valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos antrinės teisinės pagalbos išlaidų apskaičiavimą¹⁴⁶. Deja, Civilinio proceso kodekso nuostatos, teigiančios, kad dėl išlaidų priteisimo šalis teismui raštu pateikia prašymą apskaičiavimui su pagrindimu ir kad išlaidos negali

¹⁴⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2014 m. kovo 25 d. redakcija). Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.

¹⁴⁵ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (2014 m. kovo 28 d. redakcija). Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340.

¹⁴⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. balandžio 19 d. nutartis Nr. 3K-3-232/2013.

būti priteisiamos, jei prašymas jas priteisti ir išlaidų dydį patvirtinantys įrodymai nepateikti iki bylos nagrinėjimo iš esmės pabaigos, nėra suderintos su Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos nuostatomis, teigiančiomis, kad patirtų išlaidų dydis nustatomas tik advokatui baigus teikti antrinę teisinę pagalbą. Toks teisinis reguliavimas negali būti taikomas taip, kad paneigtų asmens, kurio naudai priimtas sprendimas, teisės gauti jo patirtų bylinėjimosi išlaidų atlyginimą, antraip pažeidžiami bendrieji teisingumo ir protingumo principai bei teisės tikslas – ginti pažeistas ar ginčijamas asmenų teises ir įstatymų saugomus interesus.

Administracinėse bylose už antrinės teisinės pagalbos teikimą mokama atsižvelgiant į Administracinių teisės pažeidimų kodekso¹⁴⁷ IV skyriuje ir Administracinių bylų teisenos įstatyme¹⁴⁸ numatytas bylų teisenas ir procesinius veiksmus: a) administracinės bylos dėl ginčų, kylančių iš administracinių teisinių santykių, – 26 valandos; b) išankstinis ginčų nagrinėjimas ne teismo tvarka – 6 valandos; c) administracinių bylų nagrinėjimas pirmosios instancijos teisme ir apeliacinio skundo parengimas – 8 valandos; d) procesinių dokumentų parengimas pirmosios instancijos teismui – 4 valandos; e) atstovavimas pirmosios instancijos teisme – 2 valandos; f) atstovavimas apeliacinės instancijos teisme – 2 valandos; g) administracinių teisės pažeidimų bylos – 21 valandos, h) administracinių teisės pažeidimų bylų nagrinėjimas ne teisme ir skundo dėl nutarimo administracinio teisės pažeidimo byloje parengimas – 5 valandos, ir kt.

Paminėtina Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. balandžio 23 d. nutartis¹⁴⁹ Nr. 3K-3-256/2013, kurioje konstatuota, kad Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybai sudarius su advokatu sutartį dėl antrinės teisinės pagalbos teikimo, kurios 3.2 punkte nurodyta, kad Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba, kontroliuodama, kaip advokatas laikosi sutartyje nustatytų pareigų, turi tikrinti pateiktus duomenis apie suteiktą ar teikiamą antrinę teisinę pagalbą. Atsižvelgdama į tai, Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba tiek pagal su advokatu sudarytą sutartį, tiek pagal išvardintus teisės aktus turi vykdyti funkciją, kontroliuodama, kaip advokatai laikosi sutartyje nustatytų pareigų, taip pat turi tikrinti pateiktus duomenis apie suteiktą ar teikiamą antrinę teisinę pagalbą. Taigi, prieš priimdama sprendimą dėl užmokesčio advokatui už suteiktą antrinę teisinę pagalbą apmokėjimo, Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba privalo įvertinti ne tik ieškovo prašymą apmokėti už suteiktą antrinę teisinę pagalbą, bet ir prie jo pridėtus dokumentus.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat konstatavo¹⁵⁰, kad Advokatams už antrinės teisinės pagalbos teikimą ir koordinavimą mokamo užmokesčio dydžių ir mokėjimo taisyklių nuostatuose imperatyviai neįtvirtinta, kad šešių mėnesių terminas yra naikinamasis, todėl advokatui pavėlavus

¹⁴⁷ Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas. *Valstybės žinios*, 1985, Nr. 1-1.

¹⁴⁸ Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas. *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 13-308; 2000, Nr. 85-2566.

¹⁴⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. balandžio 23 d. nutartis Nr. 3K-3-256/2013.

¹⁵⁰ Ten pat.

per nustatytą laikotarpį pateikti prašymą dėl užmokesčio už suteiktą antrinę pagalbą gauti, turi būti sprendžiamas termino atnaujinimo galimybės klausimas, termino priežasčių svarba ir kt. Taigi, jei nėra priežasčių, kurioms esant Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba turėtų teisę atsisakyti apmokėti advokatui už suteiktą antrinę teisinę pagalbą, tuomet Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba turi pareigą advokatui sumokėti nustatyto dydžio užmokestį, net jei advokatas ir praleido terminą prašymui pateikti.

Apibendrinant darytina išvada, kad nors teikiant prašymą antrinei teisei pagalbai gauti, asmuo kartu turi patvirtinti, kad sutinka, jei bus nustatyta, apmokėti 50 arba 75 procentus valstybės garantuojamos teisinės pagalbos išlaidų, tačiau suskaičiuoti realią preliminarią išlaidų sumą iš anksto sudėtinga, nes teisinės pagalbos teikimas dėl įvairių priežasčių gali užtrukti, taip pat gali padaugėti būtinų atlikti veiksmų.

2.4. Valstybės užtikrinamas taikinamasis tarpininkavimas

Kaip jau buvo anksčiau minėta, valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sąvoka apima ir valstybės užtikrinamą taikinamąjį tarpininkavimą. Galima teigti, kad valstybės garantuojama teisinė pagalba yra teikiama vadovaujantis taikaus ginčo sprendimo prioriteto principu. Taikinamojo tarpininkavimo tvarka teikiant valstybės garantuojamą teisinę pagalbą yra apibrėžta Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 6 skirsnyje.

Civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatyme¹⁵¹ taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) sąvoka apibrėžiama kaip civilinių ginčų sprendimo procedūra, kurios metu vienas ar keli taikinimo tarpininkai (mediatoriai) padeda ginčo šalims taikiai išspręsti ginčą. Taikinimo tarpininku (mediatoriumi) yra vadinamas trečiasis fizinis asmuo, dalyvaujantis sprendžiant kitų asmenų civilinį ginčą taikiu būdu. Pažymėtina, kad ginčo šalims taikinamojo tarpininkavimo metu ginčo šalių sudaryta sutartis turi įstatymo galią. Įsiteisėjusia teismo nutartimi patvirtinta ginčo šalių sutartis įgyja galutinio teismo sprendimo galią bei gali būti vykdoma priverstinai.

Taikinamasis tarpininkavimas neretai apibūdinamas kaip ekonomiškai efektyvus ir greitas neteisminis ginčų sprendimo būdas, savanoriškai pasirenkamas ginčo šalių. Be to, toks ginčų sprendimo būdas ne tik neblogina, o tik gerina ginčo šalių santykius, nes pačios šalys randa joms tinkamiausius sprendimus¹⁵². Taikinamojo tarpininkavimo tikslas – visas ginčo šalis tenkinančio probleminės situacijos sprendimo suradimas, kai suderinami skirtingi ginčo šalių interesai, įvertinus konkrečios situacijos aplinkybes, ir taip pasiekiant bendrą naudą bei suteikiant visoms ginčo šalims lygias galimybes išdėstyti savo pozicijas dėl ginčo dalyko¹⁵³.

¹⁵¹ Lietuvos Respublikos civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 87-3462.

¹⁵² Lakis J. Taikinamojo tarpininkavimo Lietuvos viešajame sektoriuje būtinybė // *Viešoji politika ir administravimas*, 2010, Nr. 34, p. 61–70. – ISSN 1648-2603.

¹⁵³ Trumpulis, U. Teorinės ir praktinės mediacijos taikymo prielaidos sprendžiant administracinius ginčus Lietuvoje // *Jurisprudencija: mokslo darbai*. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012, Nr. 19(4), p. 1423–1437. – ISSN 1392-6195.

Taikinamąjį tarpininkavimą organizuoja ir administruoja Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos, kurios taip pat sudaro sutartis dėl taikinamojo tarpininkavimo paslaugų teikimo bei koordinuoja jų vykdymą. Už taikinamąjį tarpininkavimą mokamo užmokesčio dydį ir jo mokėjimo taisyklės nustato Vyriausybė.

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 11 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad taikinamasis tarpininkavimas vykdomas gali būti tada, kai bent viena ginčo šalis turi teisę pagal minėtą įstatymą gauti antrinę teisinę pagalbą ir Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba yra priėmusi sprendimą tokią teisinę pagalbą ginčo šaliai ar šalims suteikti. Reikėtų pastebėti, kad antrinė teisinė pagalba nebus teikiama, jei ginčas, dėl kurio asmuo kreipiasi siekdamas gauti antrinę teisinę pagalbą, buvo spęstas taikinamojo tarpininkavimo būdu Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo nustatyta tvarka ir ginčo šalys sudarė taikos sutartį, tačiau pareiškėjas nesutiko šios sutarties pateikti patvirtinti teismui.

Svarbu tai, kad apie ginčo sprendimo taikinamojo tarpininkavimo būdu galimybes pareiškėjas turi būti informuojamas dar tada, kai teikiant pirminę teisinę pagalbą paaiškėja, kad asmeniui bus reikalinga antrinė teisinė pagalba. Prieš padėdamas surašyti ar prieš pats surašydamas prašymą dėl antrinės teisinės pagalbos suteikimo, pirminę teisinę pagalbą teikiantis asmuo supažindina pareiškėją su ginčo sprendimu taikinamojo tarpininkavimo būdu.

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 26 straipsnyje nustatyta, kad inicijuoti taikinamojo tarpininkavimo procedūrą gali antrinę teisinę pagalbą teikiantis advokatas, kuris yra geriausiai susipažinęs su konkrečios situacijos ar bylos aplinkybėmis, betarpiškai kontaktuoja su ginčo šalimis, todėl gali realiai įvertinti taikinamojo tarpininkavimo perspektyvas. Inicijuodamas taikinamojo tarpininkavimo procedūrą, advokatas Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybai turi pateikti abiejų ginčo šalių sutikimus spęsti ginčą taikinamojo tarpininkavimo būdu.

Taikinamojo tarpininkavimo procedūra pareiškėjui yra visiškai nemokama, t. y. jos išlaidas 100 procentų garantuoja ir apmoka valstybė. Apmokamas išlaidas sudaro su taikinamojo tarpininkavimo vykdymu susijusių dokumentų rengimo išlaidos, tarpininkui (mediatoriui) mokamas užmokestis, taip pat su sutarties parengimu susijusios išlaidos.

Antrinę teisinę pagalbą teikiančio advokato siūlymą ir kitos ginčo šalies ar šalių sutikimus dėl ginčo sprendimo taikinamojo tarpininkavimo būdu gavusi Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba priima sprendimą dėl taikinamojo tarpininkavimo vykdymo.

Paminėtina, kad siekdama skatinti civilinių ginčų taikų sprendimą, Teisingumo ministerija yra numačiusi tokias organizavimo priemones¹⁵⁴: a) bendradarbiaujant su savivaldybėmis, kurios yra atsakingos už pirminės teisinės pagalbos teikimą, informuoti gyventojus apie taikaus ginčo

¹⁵⁴ Kaminskienė N. ir kt. Mediacija: vadovėlis. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013. – 214 p. – ISBN 978-9955-19-567-2.

sprendimo galimybes tiesiogiai ir platinant informaciją įvairiomis priemonėmis, pavyzdžiui interneto tinklalapiuose; b) parengti rekomendacijas pirminę teisinę pagalbą teikiantiems specialistams dėl konsultacijų apie taikų ginčų sprendimą teikimo asmenims, kurie kreipiasi dėl pirminės teisinės pagalbos suteikimo; c) mokyti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą teikiančius asmenis apie taikų ginčų sprendimą bei mediaciją. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad Teisingumo ministerija nėra numačiusi valstybės lėšų poreikio, būtino šiam numatomam taikaus ginčų sprendimo skatinimo plano realiam ir veiksmingam įgyvendinimui.

Taigi, apibendrinant galima teigti, kad neteismo taikinamojo tarpininkavimo užtikrinimas ypač svarbus teikiant valstybės garantuojamą teisinę pagalbą, nes sėkmingai jį įgyvendinus, išryškėja du pagrindiniai privalumai: a) ginčas išsprendžiamas taikiu būdu, priimant visoms ginčo šalims tinkamiausią sprendimą; b) nepatiriamos išlaidos, kurios būtų skiriamos antrinei teisei pagalbai teikti.

2.5. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimas tarptautiniuose ginčiuose

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimo tarptautiniuose ginčiuose tvarka aprašoma Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 7 skirsnyje, kuriame teigiama, kad teisinė pagalba yra teikiama tarptautiniuose ginčiuose sprendžiant civilines ir komercines, išskyrus su muitine susijusias ar administracines, bylas neatsižvelgiant į teismo pobūdį.

Tarptautiniu ginču vadinamas toks ginčas, kai asmuo, prašantis suteikti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą, prašymo pateikimo metu turi nuolatinę gyvenamąją ne toje Europos Sąjungos valstybėje narėje, kurioje teismas nagrinėja bylą, arba ne toje, kurioje yra vykdomas teismo sprendimas, o kitoje Europos Sąjungos valstybėje narėje¹⁵⁵.

Reglamentuojant valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimo tarptautiniuose ginčiuose tvarką, įgyvendinami tokie Europos Sąjungos teisės aktai:

a) 2003 m. sausio 27 d. Tarybos direktyva 2003/8/EB, kuri numato teisės kreiptis į teismą įgyvendinimo tarptautiniuose ginčiuose pagerinimą nustatant minimalias bendras teisinės pagalbos tokiems ginčams taisykles. Direktyvoje numatytas pagrindinis tikslas – asmenims, neturintiems pakankamai lėšų, užtikrinti tinkamą teisinės pagalbos lygį tarptautiniuose ginčiuose civilinėse ir komercinėse bylose nustatant minimalias bendras teisinės pagalbos tokiuose ginčiuose normas. Teisinė pagalba apima ikiteisminius veiksmus siekiant taikos sutarties iki teismo nagrinėjimo pradžios, taip pat teisinę pagalbą kreipiantis į teismą dėl bylos iškelimo ir atstovavimo teisme ir pagalbą atleidžiant ar neatleidžiant nuo bylinėjimosi išlaidų¹⁵⁶.

¹⁵⁵ 2003 m. sausio 27 d. Tarybos direktyva 2003/8/EB, numatanti teisės kreiptis į teismą įgyvendinimo tarptautiniuose ginčiuose pagerinimą nustatant minimalias bendras teisinės pagalbos tokiems ginčams taisykles (OL 2003 m. *specialus leidimas*, 19 skyrius, 6 tomas, p. 90).

¹⁵⁶ Ten pat.

b) 2003 m. lapkričio 25 d. Tarybos direktyva 2003/109/EB¹⁵⁷ dėl trečiųjų valstybių piliečių, kurie yra ilgalaikiai gyventojai, statuso, kurioje teigiama, kad trečiųjų šalių piliečių, nuolat gyvenančių Europos Sąjungos valstybėse narėse, integracija yra viena pagrindinių sąlygų skatinant ekonominę ir socialinę sanglaudą, todėl šiems asmenims turi būti suteiktos tam tikros vienodos teisės, kaip galima labiau atitinkančios Europos Sąjungos piliečių turimas teises.

c) 2011 m. balandžio 5 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/36/ES dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos, apibrėžianti, kad šalys narės turi sudaryti sąlygas prekybos žmonėmis aukoms veiksmingai naudotis savo teisėmis. Šalys turi užtikrinti, kad prekybos žmonėmis aukoms būtų teikiama teisinė pagalba prieš baudžiamąjį procesą, jo metu ir atitinkamą laikotarpį po jo, bei suteikti išteklius, reikalingus aukoms įgyvendinant savo teises¹⁵⁸.

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 30 straipsnyje nustatyta, kad Teisingumo ministerija – Lietuvos Respublikos institucija, kuri, priklausomai nuo valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarptautiniuose ginčiuose teikimo ypatumų, gali būti:

a) *Priimanti institucija*, t. y. įgaliota priimti iš kitų Europos Sąjungos valstybių narių kompetentingų institucijų prašymus suteikti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą tarptautiniuose ginčiuose, kai byla turi būti sprendžiama Lietuvos Respublikos teisme arba Lietuvos Respublikoje turi būti vykdomas sprendimas. Tokiu atveju asmuo, norintis gauti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą, prašymą ir kitus dokumentus pateikia tiesiogiai Teisingumo ministerijai arba Europos Sąjungos valstybės narės, kurioje gyvena, kompetentingai institucijai.

b) *Siunčianti institucija*, t. y. įgaliota kitų Europos Sąjungos valstybių narių kompetentingoms institucijoms siųsti prašymus suteikti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą tarptautiniuose ginčiuose, kai byla sprendžiama Europos Sąjungos valstybės narės teisme arba kitoje Europos Sąjungos valstybėje narėje vykdomas sprendimas. Šiuo atveju norintis gauti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą asmuo, nuolat gyvenantis Lietuvos Respublikoje, prašymą pateikia tiesiogiai kitai Europos Sąjungos valstybės narės kompetentingai institucijai arba per siunčiančią instituciją – teisingumo ministeriją.

Priimant sprendimą dėl antrinės teisinės pagalbos teikimo, kai asmens turto ir pajamų lygis viršija nustatytus turto ir pajamų lygius valstybės garantuojamai teisinei pagalbai gauti, Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos privalo nustatyti, ar pareiškėjas yra pajėgus sumokėti bylinėjimosi ir kitas susijusias išlaidas. Valstybė garantuoja tokias su teisinės pagalbos teikimu tarptautiniuose ginčiuose susijusias išlaidas: a) vertimo žodžiu; b) procesinių dokumentų vertimo raštu; c) kelionės išlaidos, kai asmenys negali būti apklausti kitu teismui priimtinu būdu, ir kt.

¹⁵⁷ 2003 m. lapkričio 25 d. Tarybos direktyvos 2003/109/EB dėl trečiųjų valstybių piliečių, kurie yra ilgalaikiai gyventojai, statuso (OL 2004 m. *specialusis leidimas*, 19 skyrius, 6 tomas, p. 272).

¹⁵⁸ 2011 m. balandžio 5 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/36/ES dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos, pakeičianti Tarybos pamatinį sprendimą 2002/629/TVR (OL, 2011 m. *specialusis leidinys*, 101, p. 1).

3. VALSTYBĖS GARANTUOJAMOS TEISINĖS PAGALBOS TEIKIMO TEISINĖS IR SOCIALINĖS PROBLEMOS

Antroje darbo dalyje buvo išanalizuoti teisės aktai, reguliuojantis valstybės garantuojamos teisinės pagalbos organizavimą ir teikimą Lietuvoje. Trečioje darbo dalyje siekiama peržiūrėti realią situaciją, susijusią tiek su pirminės, tiek su antrinės valstybės garantuojamos teisinės pagalbos organizavimu, teikimu, poreikiu, aptarti dažniausiai pasitaikančias problemas, sunkumus ir kt.

3.1. Empirinis tyrimas valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimo teisinėms ir socialinėms problemoms identifikuoti

Siekiant nustatyti, kokia yra pastarojo laikmečio situacija, susijusi su valstybės garantuojamos teisinės pagalbos organizavimu ir teikimu, buvo išanalizuoti savivaldybių institucijų, kuriose asmenims teikiama pirminė teisinė pagalba, ir Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų, kuriose asmenims teikiama antrinė teisinė pagalba, 2010–2013 m. statistiniai duomenys.

Empirinio tyrimo tikslas ir metodika

Tyrimo tikslas – identifikuoti valstybės garantuojamos teisinės pagalbos organizavimo ir teikimo situaciją, nustatyti dažniausiai kylančias pagrindines problemas ir sunkumus.

Tyrimo etapai:

1) Situacijai Lietuvoje identifikuoti (2010–2013 m.) atliekama savivaldybių institucijų ir Valstybės garantuojamą teisinę pagalbą teikiančių tarnybų valstybės garantuojamos pirminės ir antrinės teisinės pagalbos organizavimo ir teikimo ataskaitų duomenų analizė, lyginami ir apibendrinami statistiniai duomenys, aptariamos pagrindinės kylančios problemos.

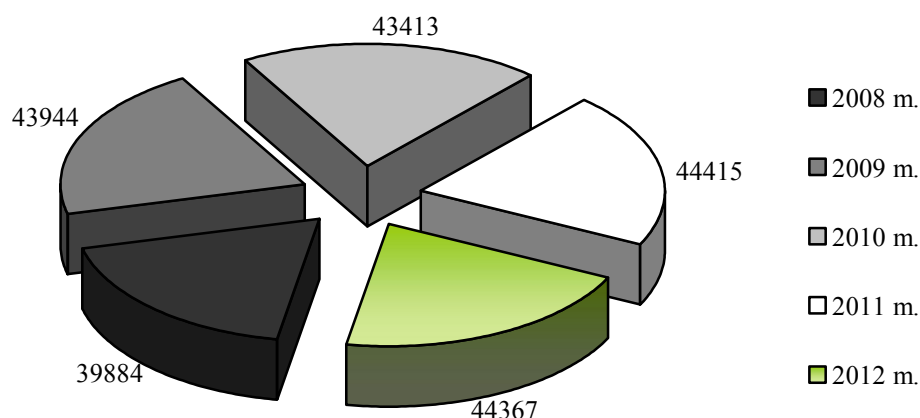
2) Situacijai Kaune identifikuoti (2010–2013 m.) atliekama:

a) Kauno miesto savivaldybės ir Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos pateiktų duomenų, susijusių su *valstybės garantuojamos teisinės pagalbos organizavimu ir teikimu*, analizė, nagrinėjami prašymų dėl teisinės pagalbos suteikimo duomenys, identifikuojamos pagrindinės problemos.

b) statistinių duomenų, susijusių su *antrinės teisinės pagalbos koordinavimu, kai gynėjo dalyvavimas nagrinėjant baudžiamąsias bylas yra būtinas*, vadovaujantis Baudžiamojo proceso kodekso 51 straipsniu ir kitais nustatytais atvejais, analizė. Nagrinėjami Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos pateikti 2010–2013 m. advokatų parinkimo baudžiamosiose bylose, kai jų dalyvavimas privalomas, statistiniai duomenys: tiriama bendra situacija, analizuojami būtinojo gynėjo paskyrimo pagrindai ir koordinavimo problemos.

Siekiant išsiaiškinti, kokia yra bendra valstybės garantuojamos teisinės pagalbos organizavimo ir teikimo situacija Lietuvoje, toliau darbe pateikiami apibendrinti Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų per pastaruosius penkis metus pateiktų statistinių duomenų¹⁵⁹ apie pirminės ir antrinės teisinės pagalbos organizavimą ir teikimą analizės rezultatai.

Išnagrinėjus visų penkių Lietuvos Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų pateiktus duomenis buvo pastebėta, kad asmenų, gavusių pirminę teisinę pagalbą, skaičius ketvirtus metus iš eilės (2009–2012 m.) išlieka stabilus. Pavyzdžiui, 2012 m. pirminę teisinę pagalbą gavo 44367 asmenys, t. y. vos keliomis dešimtimis mažiau nei 2011 m. (44415 asmenys). 2010 m. tokių asmenų buvo 43413, 2009 m. – 43944 (žr. 5 pav.). Taip pat pastebėtina, kad jei pirminę teisinę pagalbą gavusių asmenų skaičius gana stabilus, tai antrinę teisinę pagalbą gavusių asmenų Lietuvoje kasmet daugėja (žr. 13 pav.).

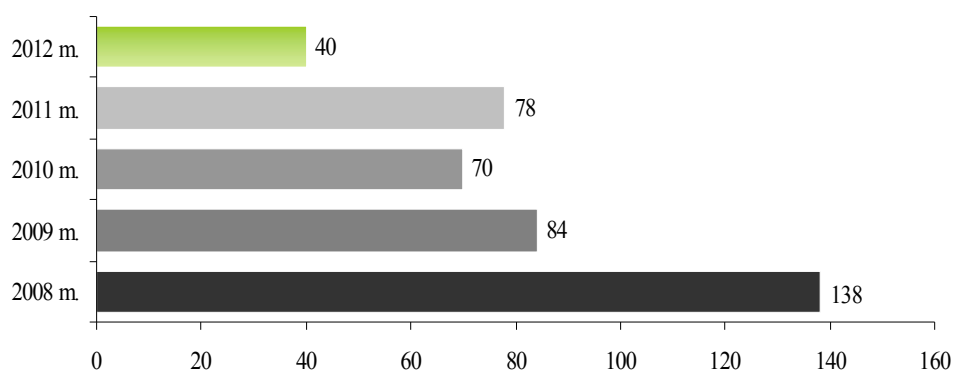
5 pav. Asmenų, gavusių pirminę teisinę pagalbą Lietuvoje, skaičius (2008–2012 m.) (sudaryta autorės)

Vertinant vidutinius vieno mėnesio duomenis paaiškėjo, kad vienoje savivaldybėje dėl pirminės teisinės pagalbos 2012 m. per mėnesį vidutiniškai apsilankė 62 asmenys, 2011 m. apsilankė 62 asmenys, 2010 m. – 60 asmenų, 2009 m. – 61 asmuo, 2008 m. – 55 asmenys. Apibendrinant galima teigti, kad penktus metus iš eilės apsilankusių asmenų skaičius išlieka stabilus – vidutiniškai 60 asmenų per mėnesį.

Statistinių duomenų analizė rodo, kad beveik du kartus sumažėjo asmenų, kuriems atsisakyta suteikti pirminę teisinę pagalbą, skaičius. 2012 m. tokių asmenų buvo 40, 2011 m. – 78, 2010 m. – 70, 2009 m. – 84, 2008 m. – 138 (žr. 6 pav.). Darytina išvada, kad sumažėjimą lėmė tinkamas „informavimas apie pirminės teisinės pagalbos neteikimo pagrindus“¹⁶⁰.

¹⁵⁹ Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2013 m. parengtos ataskaitos apie pirminės ir antrinės teisinės pagalbos organizavimą ir teikimą 2012 m.

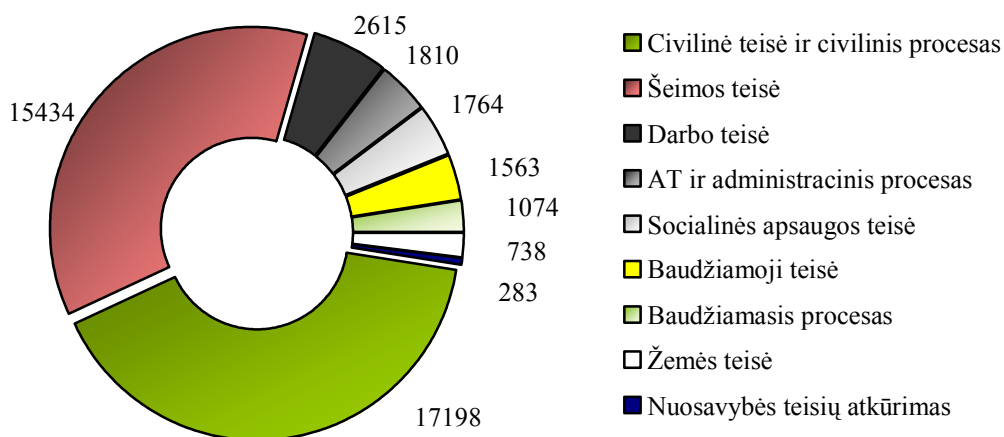
¹⁶⁰ Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos ataskaita apie antrinės teisinės pagalbos organizavimą ir teikimą 2011 m. – Vilnius, 2012, 35 p. [interaktyvus]. – URL: <http://teisinepagalba.tic.lt/dok/2011%20ANTRINES%20ataskaita-final%202012-06.pdf> [žiūrėta 2014 m. sausio 20 d.].

6 pav. Atvejai, kai atsisakyta teikti pirminę teisinę pagalbą (2008–2012 m.) (sudaryta autorės)

Pastaraisiais metais nežymiai sumažėjo klausimų, kuriais buvo suteikta pirminė teisinė pagalba, skaičius. 2012 m. pirminė teisinė pagalba buvo suteikta atsakant į 44195 klausimus, 2011 m. – 45417, 2010 m. – 45091, 2009 m. – 42385, 2008 m. – 40205.

Remiantis statistiniais duomenimis, pagrindiniai klausimai, kuriais buvo suteikta pirminė teisinė pagalba, buvo šie: a) civilinė teisė ir civilinis procesas (17198 atvejai), b) šeimos teisė (15434 atvejai), c) darbo teisė (2615 atveju), d) administracinė teisė ir administracinis procesas (1810 atveju), e) socialinės apsaugos teisė (1764 atvejai), f) baudžiamoji teisė (1563 atvejai), g) baudžiamasis procesas (1074 atvejai), h) žemės teisė (738 atvejai), i) nuosavybės teisių atkūrimas (283 atvejai) ir kita (žr. 7 pav.).

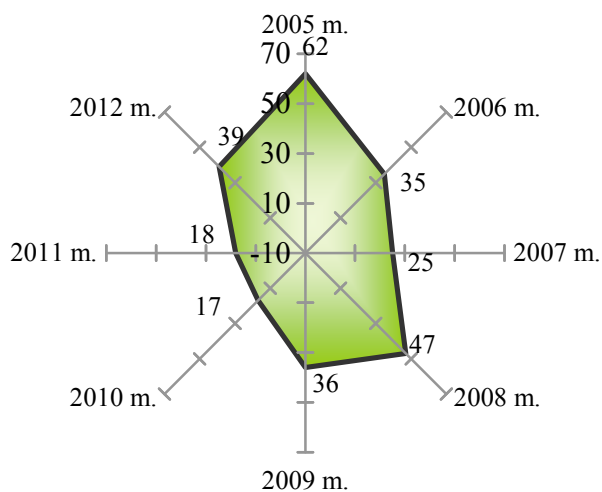
7 pav. Pagrindiniai klausimai, kuriais buvo suteikta pirminė teisinė pagalba (sudaryta autorės)

Apibendrinant galima teigti, kad dažniausiai pirminės teisinės pagalbos kreipiamasi siekiant gauti informacijos ar patarimų civilinės teisės ir civilinio proceso teisės klausimais.

Vertinant antrinės pagalbos poreikį, matyti, kad 30 proc. visų atveju, kuriais suteikta pirminė teisinė pagalba, buvo surašyta ar padėta surašyti prašymus suteikti antrinę teisinę pagalbą. 2011 m. tokių atveju buvo 28,09 proc., 2010 m. – 29,03 proc., 2009 m. – 26,46 proc., 2008 m. – 20,44 proc. Taigi, nors per pastaruosius tris metus šis dydis išliko stabilus, vertinant pokytį per pastaruosius penkerius metus, matyti, kad pirminės teisinės pagalbos poreikis išaugo 10 proc.

Atkreiptinas dėmesys, kad problemų kelia ne visuomet tiksliai pildomi prašymai dėl antrinės teisinės pagalbos suteikimo. Pavyzdžiui, nuo visų 2012 m. gautų prašymų Klaipėdos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyboje netiksliai užpildyta buvo 8,2 proc. prašymų, Kauno – 3,2 proc., Panevėžio – 1,8 proc., Vilniaus – 1,2 proc., Šiaulių – 0,9 proc. Siekiant sumažinti netiksliai pildomų prašymų skaičių, 2013 m. parengta atmintinė¹⁶¹ pirminę teisinę pagalbą teikiantiems specialistams. Joje aptariami dažniausiai užduodami klausimai ir aplinkybės, į kurias turėtų atsižvelgti pirminę teisinę pagalbą teikiantys specialistai.

Svarbu paminėti, kad 2012 m. padaugėjo taikos sutarčių – teisinių ginčų sprendimo taikiu susitarimu – atvejų. Jei 2010 m. tokių atvejų buvo 17, 2011 m. – 18, tai 2012 m. taikos sutarčių buvo sudaryta daugiau nei dvigubai – net 39 atvejai (0,09 proc. visų klausimų) (žr. 8 pav.).

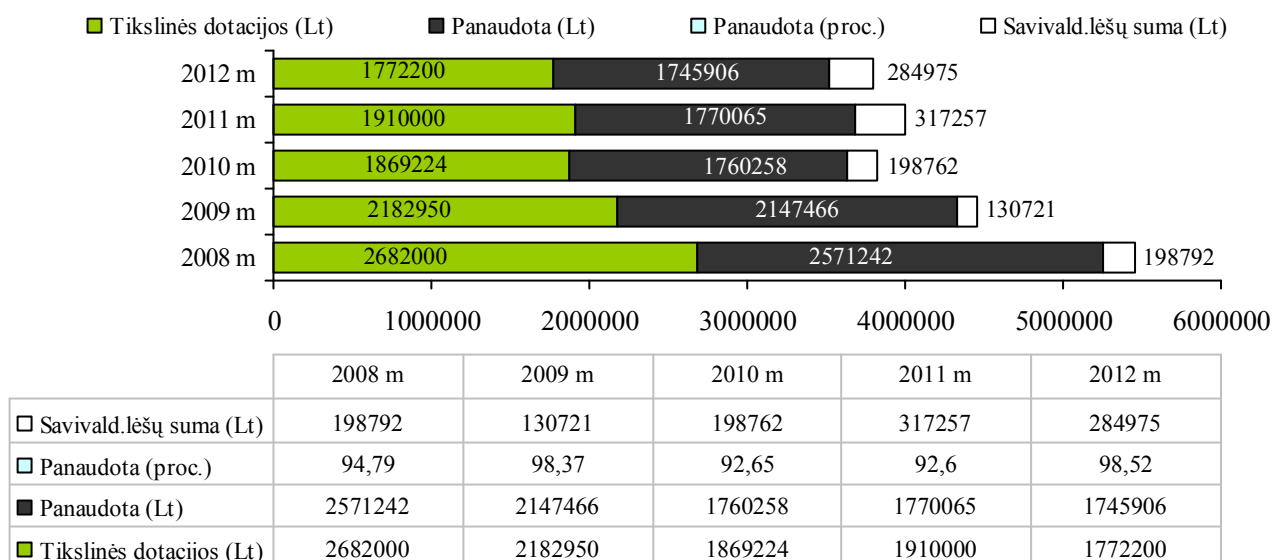
8 paveikslas. Taikos sutarčių skaičiaus pokytis (2005–2012 m.) (sudaryta autorės)

Matyti, kad nuo 2005 m. kritęs teisinių ginčų sprendimo taikiu susitarimu atvejų skaičius pamažu vėl ima augti. Kaip darbo pradžioje buvo minėta, taikos sutartys – tai skatintinas ginčų sprendimo būdas, padedantis efektyviau ir greičiau išspręsti kilusį ginčą bei racionaliau panaudoti valstybės garantuojamai teisei pagalbai skirtas lėšas.

Vertinant lėšas, skirtas pirminei teisei pagalbai, matyti, kad per pastaruosius šešerius metus skiriamų lėšų dydis mažėjo. Paminėtina, kad valstybės asignavimų poreikis yra apskaičiuojamas remiantis teisingumo ministro 2009 m. birželio 10 d. įsakymu Nr. 1 R-185 patvirtinta Pirminės teisinės pagalbos teikimo funkcijai atlikti skirtų lėšų apskaičiavimo metodika¹⁶². Taigi, jei 2008 m. tikslinė dotacija siekė 2,682 mln., tai 2012 m. tikslinė dotacija buvo 34 proc. mažesnė ir siekė 1,772 mln. (žr. 9 pav.).

¹⁶¹ Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos direktorės 2014 m. vasario 26 d. įsakymu Nr. 0–3-(1.4)-1 patvirtintos rekomendacijos pirminę teisinę pagalbą teikiančioms institucijoms.

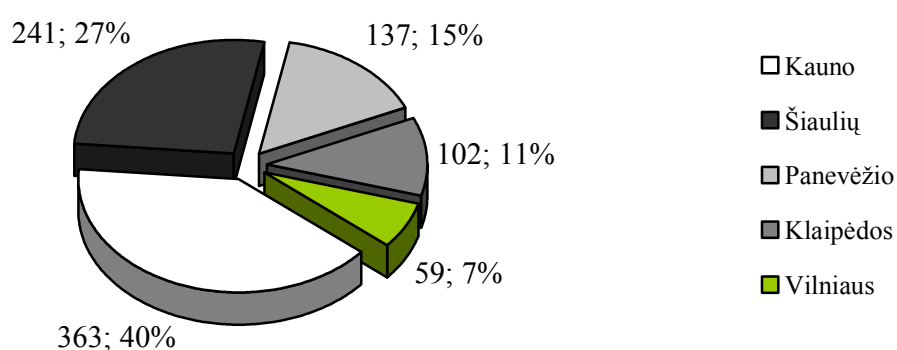
¹⁶² Pirminės teisinės pagalbos teikimo funkcijai atlikti skirtų lėšų apskaičiavimo metodika, patvirtinta Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2009 m. birželio 10 d. įsakymu Nr. 1R-185

9 paveikslas. Lėšų pirminei teisei pagalbai pasiskirstymas (2008–2012 m.) (sudaryta autorės)

Įvertinus lėšų teisei pagalbai teikti paskirstymą, matyti akivaizdus skirtumas tarp vis didėjančios teisinės pagalbos poreikio ir vis mažėjančių tikslinių dotacijų valstybės garantuojamai teisei pagalbai teikti.

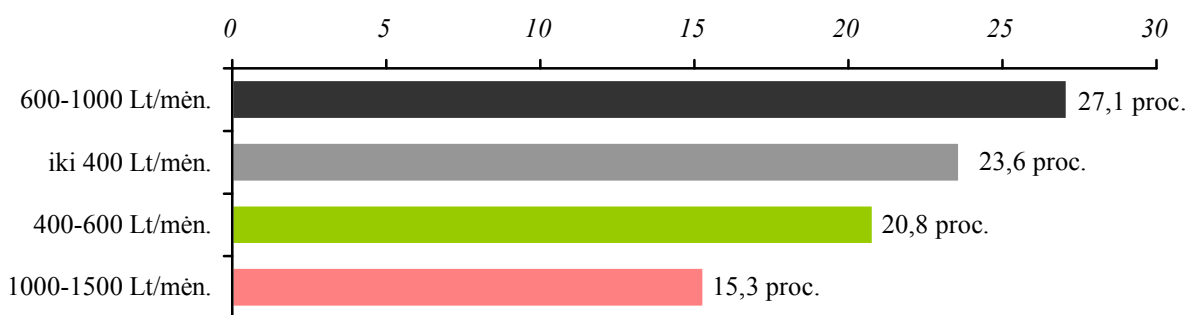
Toliau darbe analizuojami ir apibendrinami penkių Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų 2012 m. veiklos ataskaitose pateiktų apklausų, kuriose dalyvavo asmenys, gavę pirminę teisinę pagalbą, rezultatai. 2012 m. duomenys gauti apibendrinant 902 anketas. Iš jų daugiausiai, t. y. 363 anketas arba 40,24 proc. visų anketų, pateikė Kauno Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba, 241 anketą arba 26,71 proc. pateikė Šiaulių Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba (žr. 10 pav.).

10 paveikslas. Anketų apie pirminę VGTP pasiskirstymas pagal tarnybas (2012 m.) (sudaryta autorės)

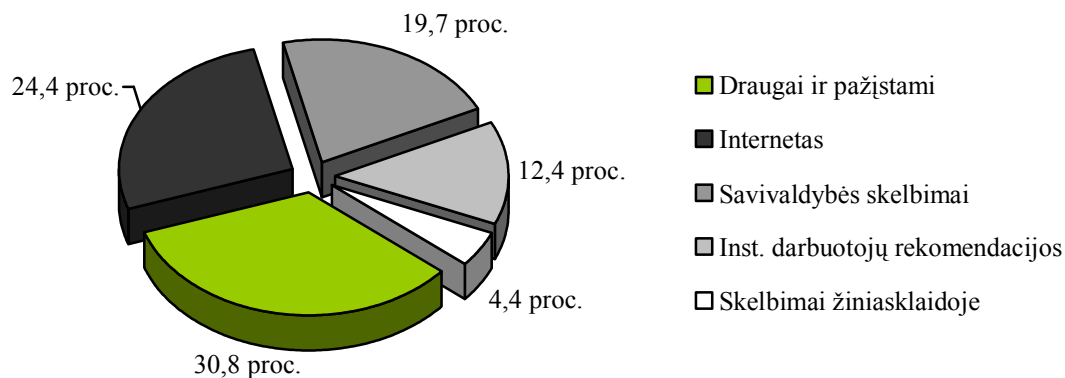
Analizuojant respondentų išsilavinimą, paaiškėjo, kad daugiausiai pareiškėjų – vidurinį išsilavinimą turintys asmenys, kurie sudaro 40,6 proc. visų dalyvavusiųjų apklausoje. Aukštesnįjį ar spec. vidurinį išsilavinimą turinčių asmenų – 30,4 proc., aukštąjį išsilavinimą turėjo 24,8 proc. visų apklaustųjų.

Daugiausiai, t. y. 27,1 proc. apklaustų asmenų uždirbo nuo 600 litų per mėnesį iki 1000 litų per mėnesį. 23,6 proc. asmenų nurodė uždirbantys iki 400 litų per mėnesį, 20,8 proc. – nuo 400 iki 600 litų per mėnesį, 15,3 proc. – 1000–1500 litų per mėnesį (žr. 11 pav.).

11 paveikslas. Pirminę VGTP gavusiųjų vidutinės mėnesio pajamos (sudaryta autorės)

Pagrindiniu šaltiniu, iš kurio daugiausiai sužinoma apie valstybės garantuojamą teisinę pagalbą, dažniausiai įvardinami draugai ir pažįstami asmenys (tokį atsakymą nurodė 30,8 proc. gavusiųjų pirminę teisinę pagalbą). Antroje vietoje – internetas (24,4 proc.), toliau – informacija savivaldybės skelbimuose (19,7 proc.), įvairių institucijų darbuotojų rekomendacijos (12,4 proc.), skelbimai žiniasklaidoje (4,4 proc.) (žr. 12 pav.).

12 paveikslas. Informavimo apie pirminę teisinę pagalbą šaltinių įtaka renkantis VGTP (sudaryta autorės)

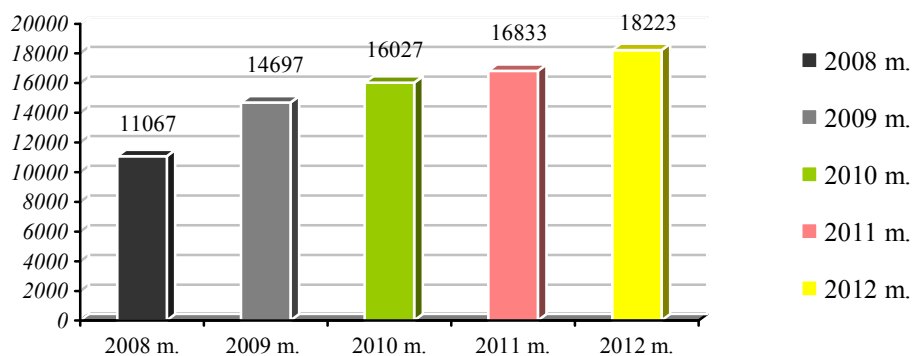
Vertindami kliūtis, su kuriomis susidurta gaunant pirminę teisinę pagalbą, 67,1 proc. asmenų teigė, kad pirminė teisinė pagalba yra lengvai prieinama, 4,7 proc. asmenų nežinojo į ką kreiptis savivaldybėje, 1,8 proc. ilgai laukė teisinės pagalbos suteikimo, likusieji – nenurodė. Svarbu ir tai, kad apie 75,4 proc. atvejų teisinė pagalba buvo suteikta tą pačią dieną kreipusis, 5,9 proc. – per 5 darbo dienas nuo kreipimosi, 0,4 proc. atvejų nurodyta atvykti vėliau.

Paminėtina, kad apie 92,9 proc. atvejų teisinė pagalba suteikta žodžiu, likusius (7,1 proc.) – raštu. Svarbu ir tai, kad pirminė teisinė pagalba 60,5 proc. atvejų teikta iki pusės valandos, 34,1 proc. – iki valandos, 5,3 proc. – pirminės teisinės pagalbos teikimas pratęstas ilgiau nei viena valanda. Didžioji dauguma asmenų (t. y. 76,8 proc.) nurodė, kad konsultacijai skirto laiko užteko

gauti visai reikalingai informacijai. Vertindami pirminės teisinės pagalbos naudingumą, 56,1 proc. asmenų atsakė vertinantys puikiai, 27,2 proc. – gerai, likusieji – patenkinamai.

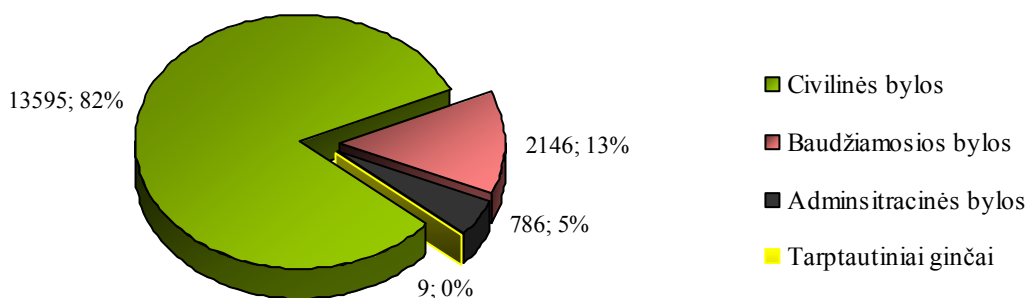
Analizuojant apklausų rezultatus, paaiškėjo, kad daugiau nei pusei atvejų dėl pirminės teisinės pagalbos besikreipiančiųjų paaiškėja, kad bus reikalinga ir antrinė teisinė pagalba (61,4 proc.). Be to, paminėtina, kad 65,3 proc. atvejų pirminę teisinę pagalbą teikiantys darbuotojai siūlo ginčą išspręsti taikiai.

Atlikta duomenų analizė parodė, kad kasmet daugėja prašymų suteikti antrinę teisinę pagalbą. Lietuvos Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos 2012 m. sulaukė 18223 prašymų suteikti antrinę teisinę pagalbą. Per tą patį laikotarpį 2011 m. buvo gauti 16833 prašymai, 2010 m. – 16027 prašymai, t. y. atitinkamai 8,26 proc. ir 12 proc. mažiau nei 2012 m. Pastebėtina, kad jei pirminę teisinę pagalbą gavusių asmenų skaičius gana stabilus, tai antrinę teisinę pagalbą gavusių asmenų kasmet daugėja (žr. 13 pav.).

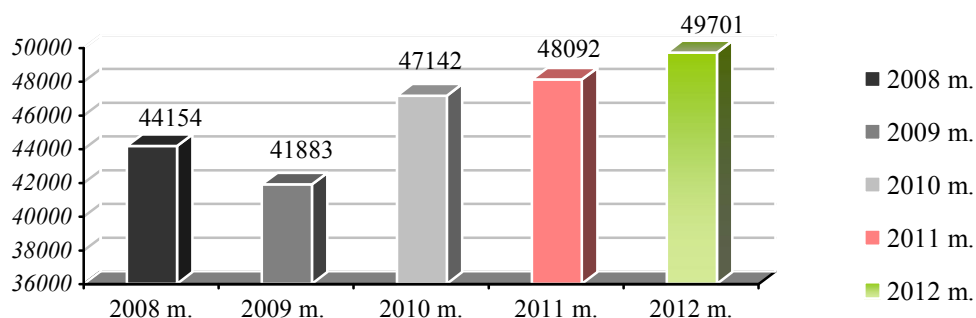
13 pav. Prašymų suteikti antrinę teisinę pagalbą skaičius Lietuvoje (2008–2012 m.) (sudaryta autorės)

Taip pat pastebima, kad statistiškai daugiausiai prašymų suteikti antrinę teisinę pagalbą sulaukiama civilinėse bylose. 2012 m. iš 16536 sprendimų suteikti antrinę VGTP, 82,21 proc. buvo susiję su pagalba civilinėse bylose (13595 sprendimai), 12,82 proc. – baudžiamosiose bylose (2146 sprendimai), 4,75 proc. arba 786 sprendimai – administracinėse bylose, 0,05 proc. – tarptautiniuose ginčiuose (9 sprendimai) (žr. 14 pav.).

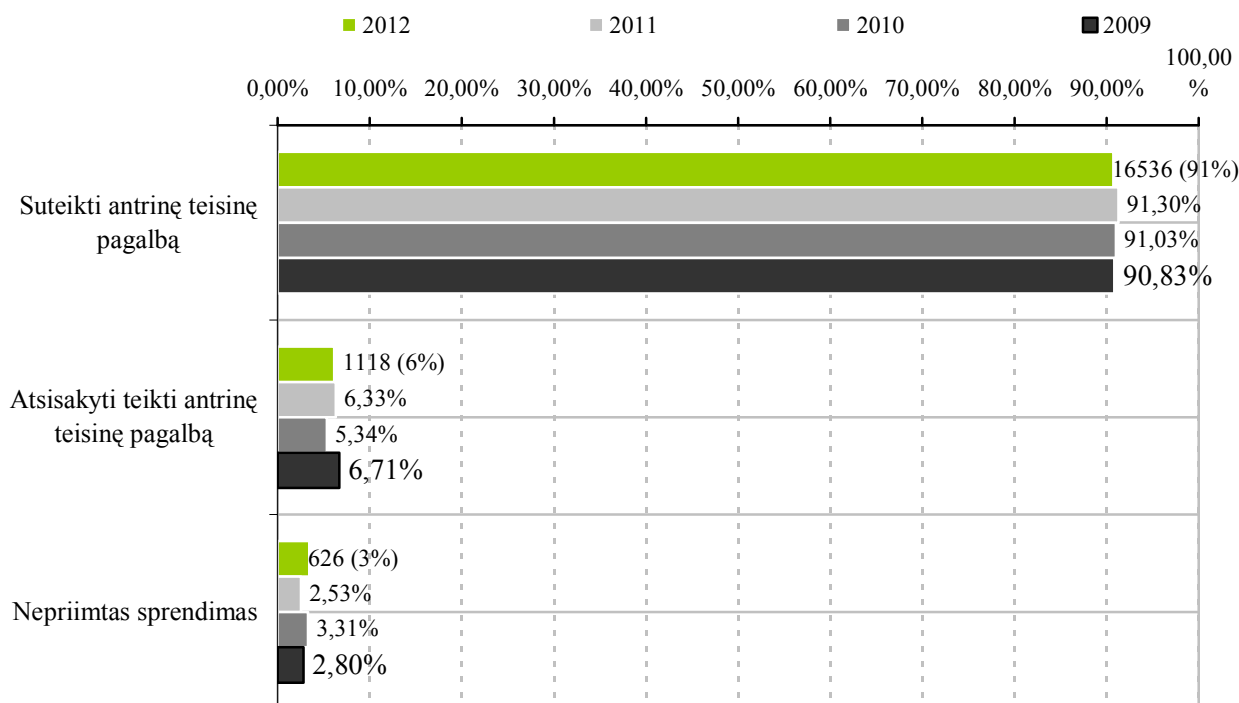
14 paveikslas. Klausimai, kuriais buvo suteikta antrinė teisinė pagalba (2012 m.) (sudaryta autorės)

Pastebėta, kad daugėja antrine teisine pagalba per metus pasinaudojusių asmenų. Pavyzdžiui, 2012 m. ja pasinaudojo 49701 asmuo, t. y. 3,24 proc. daugiau nei 2011 m. (48092 asmenų) ir 15,7 proc. daugiau nei 2009 m. (41883 asmenys) (žr. 15 pav.).

15 pav. Antrine teisine pagalba pasinaudojusių asmenų skaičius (2008–2012 m.) (sudaryta autorės)

Antrinė teisinė pagalba suteikiama apie 91 proc. iš visų gaunamų prašymų, t. y. iš 2012 m. gautų 18223 prašymų: a) 90,74 proc. (16536 atvejai) atvejų priimtas sprendimas suteikti antrinę teisinę pagalbą; b) 6,14 proc. (1118 atvejai) – priimtas sprendimas atsisakyti teikti antrinę teisinę pagalbą; c) 3,44 proc. (626 atvejų) – nepriimtas joks sprendimas (žr. 16 pav.). Pastebėtina, kad panašios tendencijos buvo ir 2009–2011 m. (atitinkamai 90,83–91,3 proc. gautų prašymų priimtas sprendimas suteikti antrinę teisinę pagalbą).

16 pav. Sprendimų dėl antrinės teisinės pagalbos teikimo pasiskirstymas (2012 m.) (sudaryta autorės)

Pagrindinės sprendimo atsisakyti teikti antrinę teisinę pagalbą priežastys: a) netinkamai užpildomi prašymai suteikti antrinę teisinę pagalbą; b) nepateikiami reikalavimą pagrindžiantys

arba teisę gauti teisinę pagalbą įrodantys dokumentai; c) prašyme nurodomi nepagrįsti reikalavimai; d) atstovavimas byloje būtų neperspektyvus; e) turtas ir pajamos viršija nustatytą dydį antrinei teisinei pagalbai gauti; f) pateikiamas kartotinis prašymas; g) kreipiamasi ne dėl savo teisių pažeidimo; h) pareiškėjai atsisako apmokėti 50 proc. išlaidų; i) piktnaudžiaujama VGTP; j) pareiškėjui antrinė teisinę pagalba teikiama daugiau kaip 3 bylose; k) neturtinio pobūdžio reikalavimas yra mažareikšmis ir kita.

Pagrindinės priežastys, dėl kurių prašymai buvo nenagrinėti (atvejai, kai sprendimas nebuvo priimtas): a) pareiškėjai laiku neištaisė netiksliai ar netinkamai užpildytų prašymų; b) pareiškėjai nesutiko, kad jų asmens duomenys būtų tvarkomi antrinės teisinės pagalbos tikslais; c) pareiškėjas atsisakė teisinės pagalbos, kol dar nebuvo priimtas sprendimas; d) pareiškėjas pateikė pakartotinį prašymą; e) prašymas persiūstas kitai Tarnybai pagal kompetenciją.

Sumažėjo per metus priimamų sprendimų nutraukti antrinės teisinės pagalbos teikimą skaičius. Iš 16536 sprendimų suteikti antrinę teisinę pagalbą 2012 m. priimti 1282 sprendimai (7 proc.) nutraukti teisinės pagalbos teikimą. Ankstesniais metais tokių sprendimų buvo priimta ženkliai daugiau: 2011 m. – 11,1 proc. arba 1704 sprendimai, 2010 m. – 11,72 proc. arba 1710 sprendimų ir pan. Pagrindinės priežastys, dėl kurių buvo priimtas sprendimas nutraukti antrinės teisinės pagalbos teikimą: a) nebendradarbiaujama su Tarnyba ar advokatu; b) teisinės pagalbos teikimas nutraukiamas pareiškėjui prašant; c) pareiškėjas miršta; d) atstovavimas yra neperspektyvus; e) deklaracija nepateikta laiku; f) dėl piktnaudžiavimo, ir kt.

Sumažėjo per metus priimamų sprendimų dėl antrinę teisinę pagalbą teikiančių advokatų keitimo skaičius. 2012 m. priimti 684 tokie sprendimai, t. y. 3,75 proc. visų sprendimų suteikti antrinę teisinę pagalbą. 2011 m. buvo priimti 813 sprendimai arba 5,28 proc., 2010 m. – 653 sprendimai arba 6,6 proc. Pagrindinės sprendimų dėl advokato pakeitimo priežastys: a) interesų konfliktai; b) nutrauktos sutartys su advokatu; c) didelis darbo krūvis; d) nebendradarbiavimas ir kita. Paminėtina, kad 2012 m. dėl advokatų teisinės pagalbos teikimo kokybės pateiktas 31 skundas.

Apskųstų Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų priimtų sprendimų skaičius pastaraisiais metais padidėjo. Pavyzdžiui, 2012 m. apskūsti 138 Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų priimti sprendimai, 2011 m. – 122, 2010 m. – 137, 2009 m. – 134, 2008 m. – 173.

Advokatų, nuolat teikiančių antrinę teisinę pagalbą, darbo krūvis civilinėse ir administracinėse bylose išliko beveik nepakitęs, baudžiamosiose bylose – sumažėjo. T. y. 2012 m. vidutinis darbo krūvis teikiant antrinę teisinę pagalbą: a) civilinėse – administracinėse bylose – 11,8 bylų per mėnesį (2011 m. – 11,4 bylos, 2010 m. – 11,8 bylos, 2009 m. – 10,9 bylos, 2008 m. – 7 bylos); b) baudžiamosiose bylose – 22,2 bylos per mėnesį (2011 m. – 26,4 bylos, 2010 m. – 24,1 bylos, 2009 m. – 25,2 bylos, 2008 m. – 19 bylos) (žr. 17 lent.).

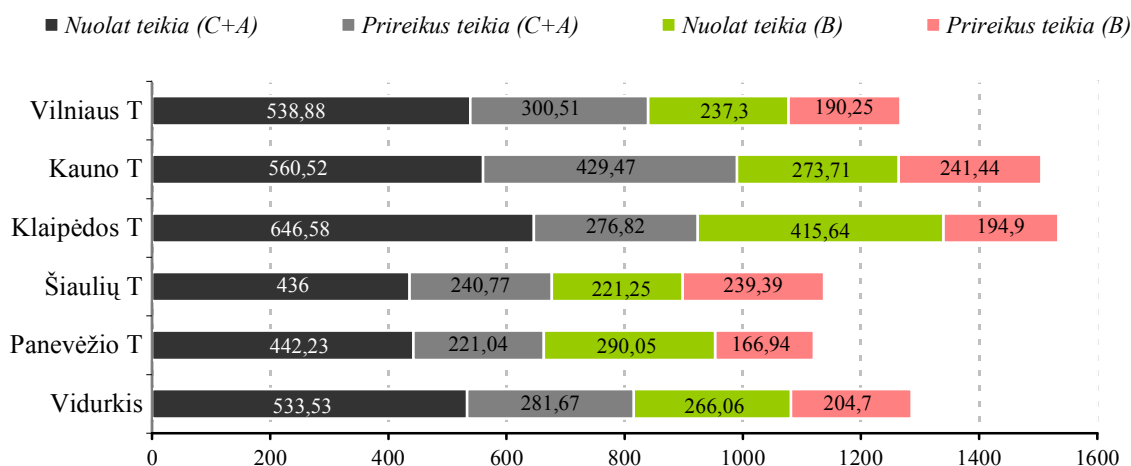
6 lentelė. Nuolat antrinę pagalbą teikiančių advokatų darbo krūvis (2012 m.) (sudaryta autorės)

VGTP tarnybos Bylos	Vilniaus		Kauno		Klaipėdos		Šiaulių		Panevėžio		Iš viso	
	C+A	B	C+A	B	C+A	B	C+A	B	C+A	B	C+A	B
Advokatų skaičius	10	11	6	9	7	5	4	7	4	5	31	37
Bylų skaičius	1418	2935	807	2494	344	920	645	2266	678	1219	4392	9834
Advokatui tenka bylų	141,8	266,82	134,5	277,11	120,6	184,0	161	323,7	169	243,8	141,7	265,8
Darbo krūvis per mėn.	11,8	22,2	11,2	23,1	10,0	15,3	13,4	27,0	14,1	20,3	11,8	22,2

Atkreiptinas dėmesys, kad vadovaujantis Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos kolegijos 2010 m. sausio 19 d. sprendimu¹⁶³, nustatytas vidutinis darbo krūvis civilinėse – administracinėse bylose – 9–12 naujų bylų per mėnesį, baudžiamosiose bylose – 23–26 naujos bylos per mėnesį.

Analizuojant statistinius vidutinio darbo krūvio duomenis, pateiktus 6 lentelėje, matyti, kad vidutinis visų Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų advokatų darbo krūvis neviršija nustatytų reikalavimų. Kita vertus, kai kuriuose miestuose advokatams tenka ženkliai daugiau bylų, pavyzdžiui, jei Klaipėdos Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos advokatams tenka 15,3 bylos per mėnesį, tai Šiaulių Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos advokatams – 27 bylos per tą patį laikotarpį.

Advokato, nuolat teikiančio antrinę teisinę pagalbą, vidutinė vienos bylos (tiek civilinės – administracinės, tiek baudžiamosios) kaina yra didesnė už advokato, kuris prireikus teikia antrinę teisinę pagalbą (žr. 17 pav.).

17 paveikslas. Advokato vidutinių vienos bylos kainų palyginimas (2012 m.) (sudaryta autorės)

Pastebėtina, kad tokie nelygumai tarp bylų kainų atsiranda dėl to, kad „nuolat teisinę pagalbą teikiantiems advokatams dažniau skiriamos didelės apimties bylos arba bylos, nagrinėjamos kitų, nei advokato darbo vieta, miestų teismuose ir pan.“¹⁶⁴

¹⁶³ Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos kolegijos posėdžio 2010 m. sausio 19 d. protokolai Nr. 1. [interaktyvus]. – URL: http://klaipeda.teisinespagalba.lt/dok/2010-09-23_Nr._1.pdf [žiūrėta 2014 m. balandžio 7 d.].

Statistinių duomenų, kuriuos pateikė Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos, analizė parodė, kad dažniausiai dėl antrinės teisinės pagalbos kreipiasi 31–40 metų amžiaus asmenys (30,2 proc.), kiek rečiau 41–50 metų – 25,1 proc., iki 30 – 24,7 proc. Likusieji patenka į kitas amžiaus grupes.

Antrinę teisinę pagalbą gavusieji asmenys advokato suteiktų paslaugų kokybę penkiabalėje sistemoje vertina palyginti gerai: aukščiausią balą – penkis – skiria net 51,6 proc. pareiškėjų, keturis balus – 28,9 proc., tris – 10,4 proc., du – 2,4 proc., vieną – 4 proc., likusieji – neatsakė. Paminėtina, kad dauguma antrine valstybės garantuojama teisine pagalba pasinaudojusių asmenų teigia, kad advokatas išklausė ir įsigilino į problemą (79,3 proc.), 13,8 proc. teigia, kad advokatas tik išklausė problemą, 6,4 proc. – kad advokatas nei išklausė, nei įsigilino į problemą. Vis tik apie 83,1 proc. asmenų teigia, kad advokatas tinkamai juos atstovavo teisminėje institucijoje.

Keisti advokato dažniausiai asmenims neprireikia: apie 91,8 proc. atvejų neprireikė keisti advokato, tačiau 5,3 proc. atvejų pareiškėjai skundė advokato veiksmus. Paminėtina, kad 1,8 proc. apklaustųjų teigė, kad antrinę teisinę pagalbą teikęs advokatas prašė užmokesčio.

88,1 proc. atvejų Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų darbas yra vertinamas teigiamai, atsakoma į rūpimus klausimus, susijusius su antrine teisine pagalba, tačiau apie 6,2 proc. mini sulaukę nepilno atsakymo ar visai atsakymų negavę (1,5 proc.). Vertindami Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų teikiamų paslaugų kokybę penkiabalėje sistemoje, respondentai atsakė taip: 71,2 proc. asmenų skyrė penkis balus, 20,1 proc. – keturis, 2,48 proc. – tris, 0,5 proc. – du, 1,24 proc. – 1, likusieji neatsakė. Taigi, matyti, kad Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų paslaugų kokybę antrinę teisinę pagalbą gavusieji asmenys vertina pakankamai gerai.

Panašus pasiskirstymas ir vertinant Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų darbo organizavimą: 90,1 proc. vertina teigiamai, 4,5 proc. – neigiamai, likusieji neatsakė. Dauguma (82,4 proc.) asmenų rekomenduotų kitiems kreiptis į Tarnybas.

Apibendrinant galima teigti, kad asmenų, gavusių pirminę teisinę pagalbą, skaičius ketvirtus metus iš eilės išlieka stabilus. Statistinių duomenų analizė parodė, kad beveik du kartus sumažėjo asmenų, kuriems atsisakyta suteikti pirminę teisinę pagalbą. Pagrindiniai klausimai, kuriais buvo suteikta pirminė teisinė pagalba, buvo šie: a) civilinė teisė ir civilinis procesas, b) šeimos teisė. 30 proc. visų atvejų, kuriais suteikta pirminė teisinė pagalba, buvo surašyta ar padėta surašyti prašymus suteikti antrinę teisinę pagalbą. Problemų kelia ne visuomet tiksliai pildomi prašymai dėl antrinės teisinės pagalbos suteikimo.

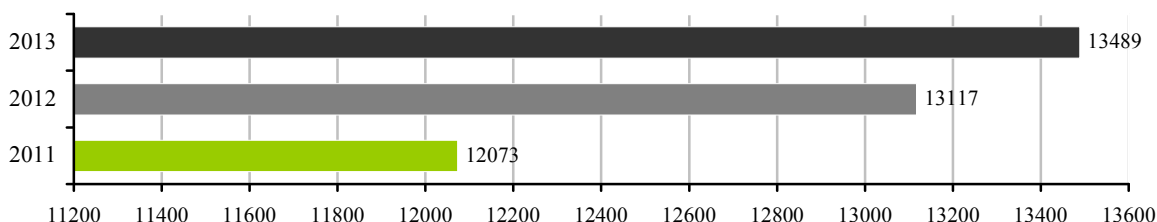
¹⁶⁴ Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos ataskaita apie antrinės teisinės pagalbos organizavimą ir teikimą 2011 m. – Vilnius, 2012, 35 p. [interaktyvus]. – URL: <http://teisinepagalba.tic.lt/dok/2011%20ANTRINES%20ataskaita-final%202012-06.pdf> [žiūrėta 2014 m. sausio 20 d.].

3.1.1. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos organizavimo ir teikimo situacija ir pagrindinės problemos Kauno veiklos teritorijoje

Toliau darbe analizuojama Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos veiklos teritorijoje vyraujanti teisinės pagalbos teikimo ir organizavimo situacija ir kylančios problemos. Šios darbo dalies empirinio tyrimo objektu valstybės garantuojamos teisinės pagalbos organizavimo ir teikimo situacijai nustatyti Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos veiklos teritorija pasirinkta neatsitiktinai. Kauno tarnyba yra daugiausiai Lietuvos gyventojų aptarnaujanti valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba: a) šiuo metu ji aptarnauja 30,13 proc. visos Lietuvos gyventojų, t. y. 18 savivaldybių gyventojus (Alytaus m., Alytaus r., Birštono r., Druskininkų r., Jonavos r., Jurbarko r., Kaišiadorių r., Kalvarijos r., Kauno m., Kauno r., Kazlų Rūdos r., Kėdainių r., Lazdijų r., Marijampolės r., Prienų r., Šakių r., Varėnos., Vilkaviškio r.); b) jai tenka 17911 km² Lietuvos Respublikos teritorijos, t. y. 27,43 proc. Visos Lietuvos Respublikos teritorijos. Taigi analizuojami duomenys, susiję su pirminės ir antrinės teisinės pagalbos organizavimu ir teikimu 2010–2013 metais.

Pirminės teisinės pagalbos organizavimas ir teikimas

Remiantis bendrais statistiniais pirminę teisinę pagalbą teikiančių 18 institucijų pateiktais duomenimis paaiškėjo, kad pirminė teisinė pagalba 2013 m. buvo suteikta 13489 asmenims. Tai yra 2,8 proc. daugiau nei 2012 m. ir net 10,46 proc. daugiau nei 2011 m. (žr. 18 pav.).

18 pav. Asmenų, kuriems suteikta pirminė teisinė pagalba, skaičius (2011–2013 m.) (sudaryta autorės)

Aktyviausiai pirmine teisine pagalba iš 18 savivaldybių naudojami Birštono savivaldybės gyventojai (142 pareiškėjai arba 3,23 proc. visų savivaldybės gyventojų), antri – Varėnos rajono savivaldybės gyventojai (674 pareiškėjai arba 2,79 proc. visų savivaldybės gyventojų), tretieji – Lazdijų rajono gyventojai (594 pareiškėjai arba 2,77 proc. visų savivaldybės gyventojų).

Ne mažiau svarbu paminėti, kad mažiausiai 2013 m. pirmine teisine pagalba naudojosi Kauno rajono savivaldybės gyventojai (383 pareiškėjai arba 0,44 proc. visų savivaldybės gyventojų), Alytaus rajono savivaldybės gyventojai (684 pareiškėjai arba 0,84 proc. visų savivaldybės gyventojų) ir Druskininkų savivaldybės gyventojai (194 pareiškėjai arba 0,91 proc. visų savivaldybės gyventojų) (žr. 7 lent.).

7 lentelė. Pirminės teisinės pagalbos teikimo statistika (2013 m.)¹⁶⁵

PIRMINĖ TEISINĖ PAGALBA KAUNO VGTP TARNYBOS VEIKLOS TERITORIJOJE								
Nr.	Savivaldybės pavadinimas	Teikia	Gyvent. skaičius	Suteikta PTP	Santykis proc.	Atsisakyta suteikti	Pratęsta PTP	Skundai
1	Alytaus m. sav.	3 tarnautojas	56795	684	1,20	0	0	0
2	Alytaus r.	2 tarnautojai	28723	242	0,84	0	0	0
3	Birštono sav.	1 darbuotojas	4403	142	3,23	0	0	0
4	Druskininkų r. sav.	1 tarnautojas	21221	194	0,91	0	0	0
5	Jonavos r. sav.	1 tarnautojas	44738	458	1,02	4	0	0
6	Jurbarko r. sav.	1 tarnautojas	28935	511	1,77	0	0	0
7	Kaišiadorių r. sav.	1 darbuotojas	32922	591	1,80	9	0	0
8	Kalvarijos sav.	2 tarnautojai	11706	320	2,73	0	0	0
9	Kauno m. sav.	3 advokatai	305309	4836	1,58	0	0	1
10	Kauno r. sav.	5 tarnautojai	86419	383	0,44	0	0	0
11	Kazlų Rūdos sav.	1 darbuotojas	12687	215	1,69	0	0	0
12	Kėdainių r. sav.	1 tarnautojas	51442	1034	2,01	0	0	0
13	Lazdijų r. sav.	1 advokatas	21436	594	2,77	0	0	0
14	Marijampolės sav.	3 tarnautojai	59037	933	1,58	0	0	0
15	Prienų r. sav.	3 tarnautojas	28723	460	1,60	0	0	0
16	Šakių r. sav.	2 tarnautojas	31,402	523	1,67	0	0	0
17	Varėnos r. sav.	3 tarnautojas	24128	674	2,79	0	0	0
18	Vilkaviškio r. sav.	1 tarnautojas	40648	695	1,71	0	5	0
Iš viso:			890674	13489	1,51	13	5	1

18-oje savivaldybių pirminę teisinę pagalbą 2013 m. teikė 35 asmenys: 4 advokatai, 31 tarnautojas. Advokatai pirminę teisinę pagalbą teikė Kauno miesto savivaldybėje ir Lazdijų rajono savivaldybėje. Visose kitose pirminės teisinės pagalbos teikėjai buvo savivaldybės tarnautojai.

Iš aukščiau esančioje lentelėje pateiktų duomenų taip pat matyti, kad buvo atmesta 13 prašymų suteikti pirminę teisinę pagalbą: Kaišiadorių rajono savivaldybėje 9 prašymai (1,5 proc. visų prašymų), Jonavos rajono savivaldybėje – 4 prašymai (0,87 proc. visų prašymų). Taip pat pastebėta, kad vienintelėje Vilkaviškio rajono savivaldybėje pirminės teisinės pagalbos teikimas 5 pareiškėjams buvo pratęstas po vieną valandą (iš viso 5 val.). Atkreiptinas dėmesys, kad dėl pirminės pagalbos teikimo buvo gautas vienas skundas Kauno miesto savivaldybėje (žr. 7 lent.).

Lyginant pirminę teisinę pagalbą teikiančių darbuotojų ir pareiškėjų skaičius matyti, kad pagal pareiškėjų vienam darbuotojui skaičių 2013 m. daugiausiai teko Kauno miesto savivaldybės advokatui (1612 pareiškėjai), Kėdainių savivaldybės tarnautojui (1034 pareiškėjai). Beveik dvigubai mažiau pareiškėjų, bet daugiau nei daugelyje savivaldybių, teko Vilkaviškio rajono savivaldybėje – 695 pareiškėjai, Lazdijų rajono savivaldybėje – 594 pareiškėjai ir t. t.

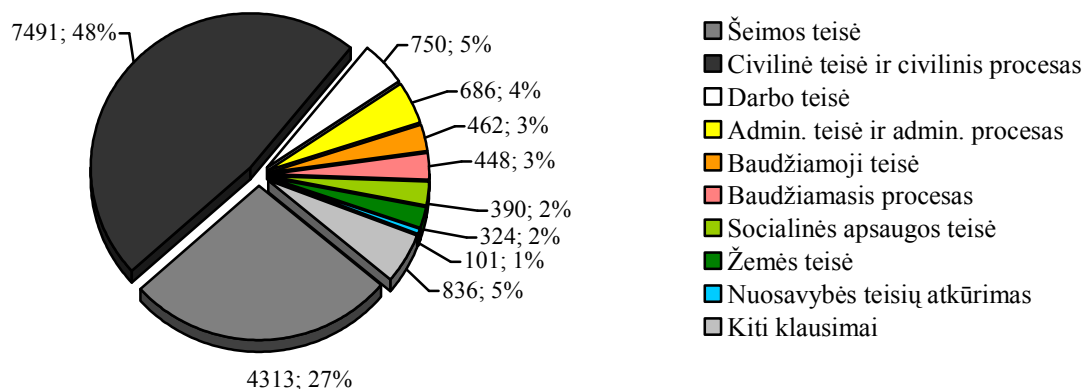
¹⁶⁵ Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos 2013 metų veiklos ataskaita, patvirtinta Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos direktorės 2014 m. vasario 26 d. įsakymu Nr. 0-3-(1.4)-1.

Pagal mažiausią 2013 m. tekusį pirminės teisinės pagalbos pareiškėjų skaičių paminėtinos yra Kauno rajono savivaldybė (vos 77 pareiškėjai per metus), Alytaus rajono savivaldybė (121 pareiškėjas), Birštono savivaldybė (142 pareiškėjai), Kalvarijos savivaldybė (160 pareiškėjai). Atkreiptinas dėmesys, kad Kauno rajono savivaldybėje pirminę teisinę pagalbą teikia 5 tarnautojai, nepaisant to, kad čia pirminės teisinės pagalbos pareiškėjų vienam advokatui tenka mažiausiai.

Palyginus pirminę teisinę pagalbą teikiančius asmenis pagal daugiausiai ir mažiausiai tenkančių pareiškėjų skaičių, matyti, kad pasiskirstymas yra labai netolygus. Pavyzdžiui, jei Kauno miesto savivaldybės advokatui tenka 1612 pareiškėjai, tai Kauno rajono tarnautojui – 77 pareiškėjai. Skirtumas tarp tenkančio pirminės teisinės pagalbos teikimo krūvio – daugiau nei 21 kartas.

Analizuojant pirminės teisinės pagalbos teikimą pagal pobūdį, matyti, kad dažniausiai asmenys kreipiasi dėl klausimų, susijusių su civiline teise ar civiliniu procesu (7491 pareiškėjas, arba 48 proc. visų pareiškėjų) (žr. 19 pav.). Iš jų dažniausiai kreipiasi Kauno miesto savivaldybės gyventojai (4598 pareiškėjai arba daugiau kaip pusė visų pareiškėjų minėto pobūdžio klausimais), Kėdainių rajono savivaldybės gyventojai (370 pareiškėjų), Marijampolės savivaldybės gyventojai (303 pareiškėjų). Akivaizdu, kad antroje vietoje pagal pareiškėjų skaičių esanti savivaldybė nuo pirmoje vietoje esančios atsilieka beveik 13 kartų.

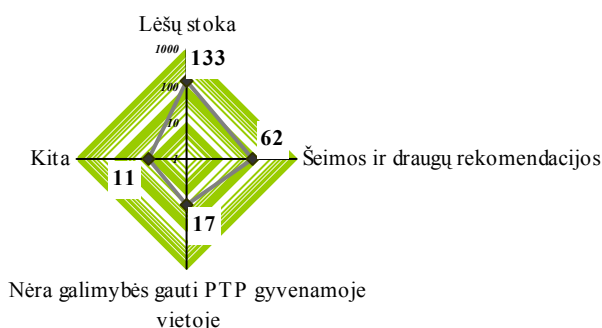
Šeimos teisės klausimais dėl pirminės teisinės pagalbos 2013 m. kreipėsi 4313 pareiškėjai, iš jų dažniausiai Kauno miesto savivaldybės gyventojai (1104 pareiškėjai), Marijampolės savivaldybės gyventojai (420 pareiškėjų), Kėdainių rajono savivaldybės gyventojai (316 pareiškėjai). Dėl darbo teisės 2013 m. kreipėsi 750 asmenų, iš jų, kaip ir įprasta, daugiausiai Kauno miesto gyventojai (211 pareiškėjas). 686 pareiškėjai kreipėsi dėl klausimų, susijusių su administracine teise ir administraciniu procesu. Kiti pareiškėjai: baudžiamosios teisės klausimais – 462 pareiškėjai, baudžiamojo proceso klausimais – 448 pareiškėjai, socialinės apsaugos teisės klausimas – 390 pareiškėjai, ir kt.

19 paveikslas. Pirminės teisinės pagalbos pobūdis (2013 m.) (sudaryta autorės)

Vadovaujantis Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos veiklos ataskaitų statistiniais duomenimis pastebėta, kad aktyviausiai pirmine teisine pagalba naudojasi 35–55 metų asmenys, kurie sudaro apie 30 proc. visų besikreipiančiųjų. Tai daugiausia vidurinių išsilavinimą turintys (apie 50 proc.), gyvenantys tiek kaimo (50 proc.), tiek miesto (50 proc.) vietovėse. Statistika rodo, kad dažniausiai antrinės teisinės pagalbos kreipiasi 600–1000 litų pajamų per mėnesį gaunantieji asmenys (30 proc. visų apklaustųjų), 27,8 proc. – 400–600 litų gaunantieji, 19 proc. – iki 400 litų, likusieji – daugiau kaip 1000 litų per mėnesį gaunantys asmenys.

Pagrindinės priežastys, kodėl asmenys kreipiasi dėl pirminės teisinės pagalbos: 59,6 proc. nurodo lėšų stoką, 27,8 proc. nurodo, kad kreiptis dėl pirminės teisinės pagalbos rekomendavo šeima, draugai ir pan., 7,6 proc. pareiškėjų nurodo, kad nėra galimybės teisinės pagalbos gauti gyvenamoje vietoje ir kita (žr. 20 pav.).

20 pav. Priežastys, dėl kurių siekta gauti pirminę teisinę pagalbą (2013 m.) (sudaryta autorės)

Pareiškėjai, atsakydami į klausimą, su kokiomis problemomis susidūrė, norėdami kreiptis dėl pirminės teisinės pagalbos, dažniausiai teigė, kad: a) nesusidūrė su jokiais problemomis (87,9 proc.); b) nežinojo, kur savivaldybėje kreiptis dėl pirminės teisinės pagalbos (4,9 proc.); c) reikėjo ilgai laukti dėl pirminės teisinės pagalbos (2,7 proc.); d) teko kelis kartus kreiptis į savivaldybės darbuotoją (1,3 proc.); e) patyrė siuntinėjimą „iš kabineto į kabinetą“ (0,4 proc.).

Asmenims dažniausiai pirminė teisinė pagalba buvo teikiama 0,5 val. (52,7 proc. apklaustųjų), apie vieną valandą bendravę su pirminės teisinės pagalbos specialistu nurodė 45,5 proc. apklaustųjų, bendravę ilgiau kaip vieną valandą – 1,8 proc. apklaustųjų. Pastebėtina, kad net 91 proc. apklaustųjų nurodė, kad pirminei teisinei pagalbai skirto laiko pakako dominančiai informacijai gauti ir gavo ją visą, 8 proc. apklaustųjų teigė, gavo informaciją iš dalies, likusieji – nenurodė. Taip pat svarbu pastebėti, kad 67,5 proc. asmenų pirminės teisinės pagalbos naudingumą vertina puikiai, 32 proc. – gerai, ir tik 0,5 proc. – patenkinamai.

Teikiant pirminę teisinę pagalbą, 61,6 proc. atvejų paaiškėjo, kad bus reikalinga antrinė teisinė pagalba. 98 proc. iš jų savivaldybės darbuotojas paaiškino, kur kreiptis dėl antrinės teisinės pagalbos ir 60,1 proc. apklaustųjų savivaldybės darbuotojai padėjo užpildyti arba užpildė prašymą antrinei teisinei pagalbai gauti.

Išanalizavus Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos 2013 m. veiklos ataskaitos duomenis statistinius duomenis paaiškėjo, kad visos savivaldybės vykdė vienokio ar kitokio pobūdžio visuomenės informavimą apie valstybės garantuojamą teisinę pagalbą. Apibendrinus duomenis sudaryta lentelė (žr. 8 lent.)

8 lent. Visuomenės informavimas apie valstybės garantuojamą teisinę pagalbą¹⁶⁶ (2013 m.)

VISUOMENĖS INFORMAVIMAS APIE VALSTYBĖS GARANTUOJAMĄ TEISINĘ PAGALBĄ							
Nr.	Savivaldybės pavadinimas	Informacija skelbimo lentose ir miesto stenduose	Informacija vietinėje ar regioninėje spaudoje	Informacija savivaldybių administr. patalpose	Susitikimai su gyventojais	Informacija interneto tinklalap.	Pirminė teisinė pagalba teikiama po darbo valandų
1	Alytaus m. sav.					+	+
2	Alytaus r.	+	+			+	+
3	Birštono sav.	+		+		+	+
4	Druskininkų r. sav.	+	+	+	+	+	+
5	Jonavos r. sav.	+	+			+	+
6	Jurbarko r. sav.	+	+	+	+	+	+
7	Kaišiadorių r. sav.	+		+		+	+
8	Kalvarijos sav.	+		+		+	+
9	Kauno m. sav.	+	+	+		+	+
10	Kauno r. sav.	+	+	+		+	
11	Kazlų Rūdos sav.	+	+	+		+	+
12	Kėdainių r. sav.	+	+			+	+
13	Lazdijų r. sav.	+	+			+	+
14	Marijampolės sav.					+	
15	Prienų r. sav.	+	+	+	+	+	+
16	Šakių r. sav.		+	+	+	+	+
17	Varėnos r. sav.	+	+	+		+	+
18	Vilkaviškio r. sav.	+	+			+	
	Iš viso:	15 iš 18	13 iš 18	11 iš 18	4 iš 18	18 iš 18	15 iš 18

Apibendrinant statistinius duomenis, matyti, kad: a) visos Kauno tarnybos veiklos teritorijos savivaldybės informavimo gyventojus apie valstybės garantuojamą teisinę pagalbą savo internetiniuose puslapiuose. 15 savivaldybių skelbė šio pobūdžio informaciją savivaldybių, seniūnijų, teismų skelbimų lentose ir miesto stenduose. 13 savivaldybių informaciją apie teisinę pagalbą viešino vietinėje ir regioninėje spaudoje, 11 savivaldybių – platino informacinę medžiagą savivaldybių administracijos patalpose. Per vietinę radiją ar televiziją tokios informacijos neskelbė nei viena iš savivaldybių. Tik 4 savivaldybės organizavo susitikimus su gyventojais (iš viso nuorganizuoti 23 susitikimai). Pastebėtina, kad ne visose savivaldybėse gyventojams suteikta galimybė gauti pirminę teisinę informaciją po darbo valandų. Tokia galimybė suteikta 15-je iš 18 savivaldybių.

¹⁶⁶ Sudaryta autorės remiantis Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos direktorės 2014 m. vasario 26 d. įsakymu Nr. O-3-(1.4.)-1 patvirtintos Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos 2013 m. veiklos ataskaitos statistiniais duomenimis.

Kaip anksčiau darbe buvo minėta, vadovaujantis Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 7 straipsniu, pirminę teisinę pagalbą teikiantys asmenys, paaiškėjęs, kad pareiškėjui reikės antrinės teisinės pagalbos, padeda surašyti arba surašo prašymą dėl antrinės teisinės pagalbos. Analizuojant pateiktus bendrus savivaldybių duomenis, paaiškėjo, kad pirminę teisinę pagalbą teikiantys asmenys padeda surašyti arba surašo didžiąją daugumą Kauno valstybės garantuojamai teisinei pagalbai teikiamų prašymų, t. y. 86 proc. visų prašymų arba 4119 iš 4786 prašymų, pateiktų 2013 m. (kiti prašymai tarnyboms parengiami ir pateikiami pačių pareiškėjų).

Gilesnės analizės reikalauja faktas, kad net 4,5 proc. visų prašymų, parengtų pirminę teisinę pagalbą teikusiu asmenų, yra blogai užpildyti. Taigi tampa svarbu įvertinti, kiek kokybiškas ir visuomenei prieinamas yra pirminę teisinę pagalbą teikiančių specialistų darbas.

9 lentelė. Specialistų užpildytų prašymų dėl antrinės teisinės pagalbos statistika (2013 m.)¹⁶⁷

PTP SPECIALISTŲ UŽPILDYTŲ ATP PRAŠYMŲ STATISTIKA						
Nr.	Savivaldybės pavadinimas	Gautų prašymų skaičius	PTP specialistų užpildytų prašymų skaičius	PTP specialistų blogai užpildytų prašymų skaičius	Santykis proc.	Savarank. pateiktų prašymų skaičius proc.
1	Alytaus m. sav.	200	153	12	7,84	23,5
2	Alytaus r.	81	75	8	10,67	7,41
3	Birštono sav.	19	17	0	0	10,53
4	Druskininkų r. sav.	95	77	2	2,6	18,95
5	Jonavos r. sav.	359	318	31	9,75	11,42
6	Jurbarko r. sav.	219	166	7	4,22	24,2
7	Kaišiadorių r. sav.	162	132	1	0,76	18,52
8	Kalvarijos sav.	105	97	10	10,31	7,62
9	Kauno m. sav.	1491	1238	40	3,23	16,97
10	Kauno r. sav.	327	145	6	4,14	55,66
11	Kazlų Rūdos sav.	80	78	2	2,56	2,5
12	Kėdainių r. sav.	361	361	7	1,94	–
13	Lazdijų r. sav.	60	60	3	5	–
14	Marijampolės sav.	379	379	15	3,96	–
15	Prienų r. sav.	237	220	16	7,27	7,17
16	Šakių r. sav.	202	194	4	2,06	3,96
17	Varėnos r. sav.	210	210	16	7,62	–
18	Vilkaviškio r. sav.	199	199	6	3,02	–
	Iš viso:	4786	4119	186	*	*

Analizuojant aukščiau pateiktos lentelės (žr. 9 lent.) duomenis matyti, kad statistiškai daugiausia prašymų antrinei teisinei pagalbai gauti blogai užpildomi yra Alytaus rajono savivaldybėje (10,67 proc. visų prašymų, taip pat Kalvarijos rajono savivaldybėje (10,31 proc.), Jonavos rajono savivaldybėje (9,75 proc.).

¹⁶⁷ Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos 2013 metų veiklos ataskaita, patvirtinta Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos direktorės 2014 m. vasario 26 d. įsakymu Nr. 0-3-(1.4)-1.

Mažiausiai netinkamai užpildytų prašymų yra parengiami Birštono savivaldybėje (0 proc., tačiau čia santykinai mažai pačių prašymų (17 prašymų per metus)). Taip pat mažai blogai parengtų prašymų yra iš Kaišiadorių rajono savivaldybės (0,76 proc., arba 1 iš 132 prašymų), Kėdainių rajono savivaldybės (1,94 proc. arba 7 iš 361 prašymo) ir Šakių rajono savivaldybės (2,06 proc. arba 4 iš 194 prašymų).

Analizuojant pirminės teisinės pagalbos teikimą, svarbu pastebėti, kad netinkamas prašymų parengimas sumažina valstybės garantuojamos teisinės pagalbos prieinamumą ir kokybiškumą, todėl būtina aptarti pagrindines klaidingai parengtuose prašymuose antrinei teisei pagalbai gauti pasitaikančias klaidas¹⁶⁸:

1. Prašymai užpildomi neišsamiai, neaiški prašymo esmė arba pareiškėjo reikalavimai. Pavyzdžiui, iš prašyme pateiktos informacijos nėra aišku, ar asmeniui antrinė teisinė pagalba yra reikalinga tik byloje dėl žalos atlyginimo, ar visoje bylos apimtyje. Kitas atvejis, kai prašymo išdėstyme nurodoma, kad antrinė teisinė pagalba yra reikalinga dėl tėvystės nustatymo, o antrinę teisinę pagalbą pareiškėjas prašo suteikti dėl termino pratęsimo palikimui priimti.

2. Prašymai rengiami neįsigilinus į kartu teikiamos metinės gyventojų pajamų ir turto deklaracijos duomenis, kuriuose matyti, kad viršijamas ir pirmasis, ir antrasis pajamų ir turto lygiai.

3. Kartu su prašymu suteikti antrinę teisinę pagalbą pateikiamos nepatvirtintos arba netinkamai patvirtintos dokumentų kopijos.

4. Kartu su prašymu pateikiama netinkama metinė gyventojų turto deklaracija: a) ne už tą laikotarpį, už kurį pareiškėjas privalo deklaruoti savo turtą ir pajamas; b) pateikiama nepasirašyta; c) pateikiama netinkamos formos deklaracija; d) vietoje deklaracijos pateikiama pažyma apie pajamas; e) pateikiama taisyta deklaracija.

5. Prašymai rengiami neatsižvelgus į faktines aplinkybes, neišanalizavus pareiškėjų nurodytų aplinkybių ir pateiktų dokumentų. Pavyzdžiui, 2012 m. rugsėjo 4 d. prašyme pareiškėja R. Š. nurodė norinti nusistatyti juridinę reikšmę turintį faktą: 1988 m. sausio 12 d. ji iš Minsko automobilių gamyklos įsigijo transporto priemonės priekabą, tačiau VĮ „Regitra“ atsisako įregistruoti priekabą, nes pareiškėja neturi priekabos įsigijimo čekio. Atkreiptinas dėmesys, kad pagal nurodytą įsigijimo datą pareiškėjai buvo 11 metų, todėl priekabos įsigyti ji negalėjo. Išnagrinėjus aplinkybes paaiškėjo, kad priekabą iš tiesų įsigijo pareiškėjos tėvas.

6. Prašymas rengiamas be asmens, kurio pajamos viršija pirmąjį pajamų ir turto lygį, bet neviršija antrojo, sutikimo apmokėti 50 procentų antrinės teisinės pagalbos išlaidų. Tokiam asmeniui antrinė teisinė pagalba nebus teikiama.

¹⁶⁸ Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos 2013 m. teikta rekomendacija pirminę teisinę pagalbą teikiančioms institucijoms, patvirtinta Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos direktorės 2014 m. vasario 26 d. įsakymu Nr. 0-3-(1.4)-1.

7. Prašymai rengiami neatsižvelgus į pareiškėjų prašomų reikalavimų dydį. Valstybės garantuojamos teisinė pagalba įstatymo 11 straipsnio 7 dalies 1 punkte numatyta, kad antrinė teisinė pagalba gali būti nesuteikta, jeigu nustatoma, kad galimos antrinės teisinės pagalbos išlaidos gerokai viršytų pareiškėjo turtinių reikalavimų dydį. Pavyzdžiui, pareiškėjas 2013 m. balandžio 19 d. pateikė prašymą suteikti antrinę teisinę pagalbą dėl 160,68 litų skolos priteisimo. Pareiškėjo reikalavimai suteikti antrinę teisinę pagalbą dėl skolos priteisimo atitinka Vyriausybės 2001 m. sausio 22 d. nutarimo Nr. 69 23.3.6 punktą „kitos ginčo teiseną nagrinėjamos bylos“, kurių nagrinėjimui skirta 15 valandų, t. y. 600 litų.

8. Prašymai suteikti antrinę teisinę pagalbą rengiami esant nepagrįstiems reikalavimams. Pavyzdžiui, Kauno tarnyba atsisakė suteikti antrinę teisinę pagalbą pareiškėjai D. L., kuri 2013 m. balandžio 28 d. prašyme suteikti antrinę teisinę pagalbą atidalinant turtą nurodė, kad 2001 m. birželio 14 d. tarp Kauno m. savivaldybės įmonės „Panemunės butų ūkis“ ir pareiškėjos sutuoktinio brolio buvo sudaryta gyvenamųjų namų nuomos sutartis. Pareiškėja siekė kreiptis į teismą dėl nekilnojamojo turto atidalijimo, nes gyvena ir naudojami šie patalpai. Vadovaujantis Civilinio kodekso 4.27 straipsnio 1 dalimi ir 4.80 straipsnio 1 dalimi, atidalinti turtą gali tik tas asmuo, kuris nuosavybės teise valdo nekilnojamąjį turtą. Nuomos sutartis nepanaikina nuomotojo nuosavybės teisių į išnuomotą turtą, todėl pareiškėja neturi jokio teisinio pagrindo prašyti turto atidalinimo.

9. Prašymai rengiami neįsigilinus į situaciją, pavyzdžiui, antrinei teisei pagalbai baudžiamojoje byloje dėl žalos atlyginimo gauti tuo metu, kai jau yra prasidėjęs įrodymų tyrimas ir žalos atlyginimo klausimas negali būti sprendžiamas baudžiamojoje byloje, vadovaujantis Baudžiamojo proceso kodekso 112 straipsnio 1 dalimi, numatančia, kad civilinis ieškinys pareiškiamas paduodant ieškinį ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui ar teismui bet kuriuo proceso metu, tačiau ne vėliau, kaip iki įrodymų tyrimo teisme pradžios.

10. Prašymai rengiami neatsižvelgus į pareiškėjų reikalavimą pagrindžiančius dokumentus, įrodančius, kad antrinė teisinė pagalba negali būti teikiama. Pavyzdžiui, kai pareiškėjai yra asmenys, baudžiamojoje byloje turintys liudytojo procesinį statusą. Pagal Baudžiamojo proceso kodekso 82 straipsnio 3 dalį, antrinę teisinę pagalbą gauti gali tik tie asmenys, kurie baudžiamojoje byloje turi specialiojo liudytojo procesinį statusą. Kiti pavyzdžiai: asmuo kreipiasi antrinės teisinės pagalbos ne dėl savo teisių ir interesų gynimo, reikalavimas kyla tiesiogiai iš pareiškėjo vykdytos ar vykdomos ūkinės komercinės veiklos ir pan.

11. Prašyme suformuluojamas pernelyg konkretus reikalavimas, nors neretai tai gali padaryti tik advokatas, išsamiai susipažinęs su asmens dokumentais ir išklauses pareiškėjo paaiškinimų.

Taigi, išanalizavus kylančias problemas, galima konstatuoti faktą, kad savalaikis sprendimų dėl antrinės teisinės pagalbos suteikimo priėmimas priklauso nuo kokybiškos pirminės teisinės pagalbos suteikimo. Dėl šios priežasties pirminę teisinę pagalbą teikiantys specialistai turi padėti ne

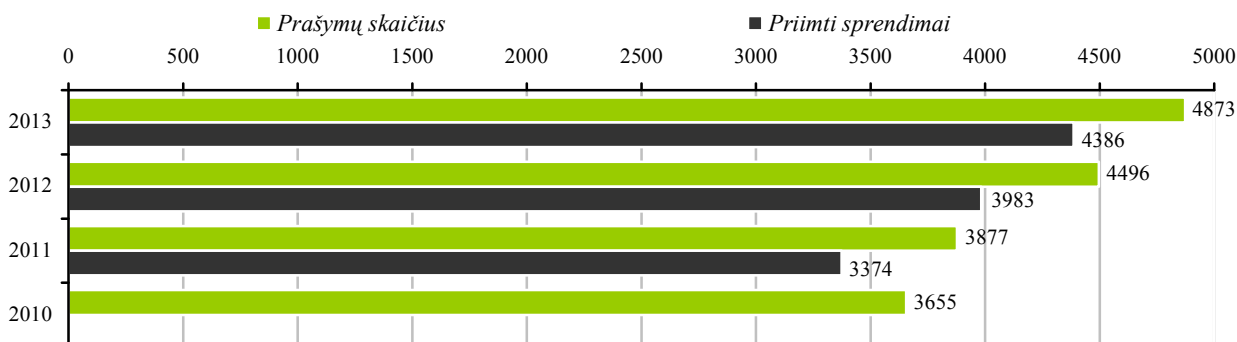
tik kokybiškai užpildyti prašymą antrinei teisinei pagalbai gauti, bet ir visus prašymą ir reikalavimus pagrindžiančius dokumentus. Pastebėtina, kad netinkamų prašymų suteikti antrinę teisinę pagalbą skaičiaus padidėjimą lemia pirminę teisinę pagalbą teikiančių specialistų kaita.

Kita vertus, ne mažiau svarbu atkreipti dėmesį, kad pirminę teisinę pagalbą teikiantys specialistai, turėdami pakankamai aukštą kvalifikaciją, gaišta laiką padėdami užpildyti prašymą valstybės garantuojamai antrinei teisinei pagalbai gauti. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos gaišta laiką šiuos prašymus analizuodamos, vertindamos asmens turtinę padėtį ir pagrindus sprendimui dėl teisinės pagalbos suteikimo priimti. Paskirtas advokatas dar kartą gilinasi į prašyme antrinei teisinei pagalbai suteikti išdėstytą situaciją. Viena iš galimybių šiai situacijai supaprastinti yra Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 2 straipsnio 6 dalies papildymas nuostata, kad pirminė teisinė pagalba apimtų ir paprastų procesinių dokumentų rengimą, t. y. kad pirminę teisinę pagalbą teikiantys specialistai rengtų ne tik dokumentus valstybinėms institucijoms, bet ir, pavyzdžiui, surašytų prašymus išduoti teismo įsakymą ir kt. Atkreiptinas dėmesys, kad to pageidauja ir patys pirminę teisinę pagalbą teikiantys specialistai.

Kitas svarbus pastebėjimas – pirminę teisinę pagalbą 16 iš 18 savivaldybių teikia ne advokatai, o savivaldybių darbuotojai. Svarbu pažymėti, kad situacija, kai pirminę teisinę pagalbą teikia savivaldybės tarnautojas, o ne advokatas, yra patogesnė ir prieinamesnė gyventojams. Taip yra dėl to, kad savivaldybės tarnautojai turi galimybę suteikti teisinę konsultaciją iš karto asmeniui kreipusis dėl rūpimo klausimo. Priešingai, kreipiantis į advokatą, kuris teikia pirminę teisinę pagalbą, gyventojai neretai turi iš anksto susitarti dėl priėmimo laiko.

Antrinės teisinės pagalbos organizavimas ir teikimas Kauno veiklos teritorijoje

Išanalizavus Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos tinklalapyje pateiktus prašymų dėl antrinės teisinės pagalbos teikimo statistinius duomenis pastebėta, kad 2010–2013 m. kasmet į šią tarnybą dėl antrinės teisinės pagalbos kreipiasi vis daugiau asmenų (žr. 21 pav.).

21 pav. Prašymų dėl ATP ir priimtų sprendimų skaičius (2010–2013 m.) (sudaryta autorės)¹⁶⁹

¹⁶⁹ Sudaryta autorės remiantis prašymų dėl antrinės teisinės pagalbos suteikimo sąrašais, patalpintais Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos tinklalapyje. – URL: <http://kaunas.teisinespagalba.lt/lt/lt/tm/informacijos-rinkmenos/>

Kaip matyti iš diagramos, 2013 m. buvo gauti 4873 prašymai suteikti antrinę teisinę pagalbą. Šis skaičius yra 7,7 proc. didesnis nei 2012 m. (4496 prašymai), 20,4 proc. didesnis nei 2011 m. (3877 prašymai) ir net 25 proc. didesnis nei 2010 m. (3655 prašymai). Taigi akivaizdu, kad antrinės teisinės pagalbos poreikis kasmet auga.

Atitinkamai 2013 m. buvo priimta daugiausiai sprendimų suteikti antrinę teisinę pagalbą – 4386 sprendimai, t. y. 90 proc. visų prašymų. 2012 m. šis skaičius sudarė 3983 sprendimus iš 4496 prašymų arba 88,6 proc. visų prašymų. 2011 m. buvo priimti 3374 sprendimai suteikti antrinę teisinę pagalbą iš 3877 prašymų, arba 87 proc. visų prašymų. Apie 2010 m. priimtų sprendimų pasiskirstymą nėra duomenų.

Apibendrinant 2010–2013 m. prašymų dėl antrinės teisinės pagalbos teikimo ir priimtų sprendimų suteikti antrinę teisinę pagalbą statistinius duomenis, matyti, kad kasmet didėja ne tik asmenų, kuriems reikalinga antrinė teisinė pagalba skaičius, bet kartu didėja ir priimamų sprendimų suteikti teisinę pagalbą skaičius.

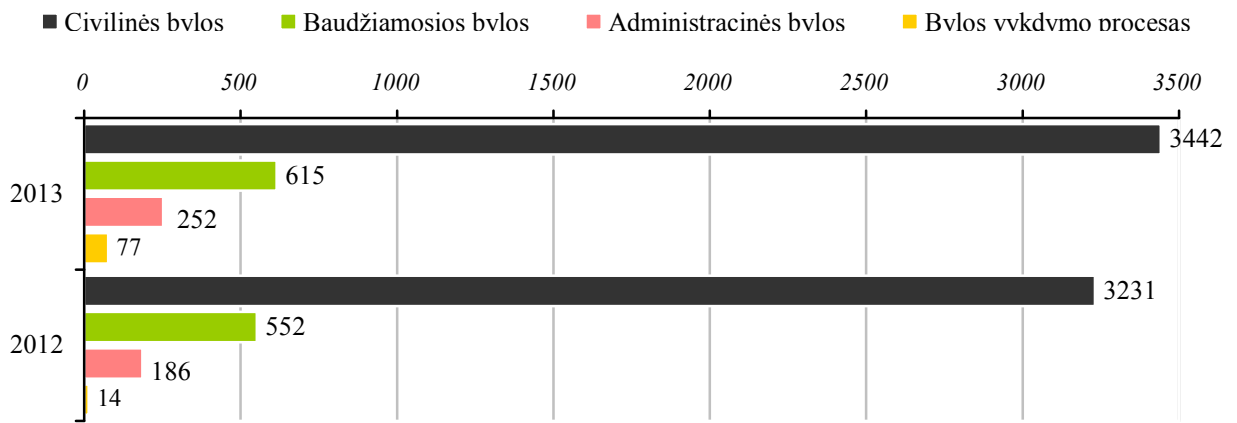
Paminėtina, kad antrus metus iš eilės sprendimų atsisakyti teikti antrinę teisinę pagalbą skaičius lieka stabilus. Pavyzdžiui, jei 2013 m. buvo priimti 349 sprendimai atsisakyti suteikti antrinę teisinę pagalbą¹⁷⁰, tai 2012 m. tokių sprendimų priimta 347¹⁷¹. Atkreiptinas dėmesys, kad tiek 2013 m., tiek 2012 m. dažniausiai pasitaikanti priežastis, dėl kurios atsisakyta suteikti antrinę teisinę pagalbą, buvo netinkamai užpildyti prašymai ar dokumentai antrinei teisinei pagalbai suteikti (tai sudaro apie 30 proc. visų sprendimų atsisakyti suteikti antrinę teisinę pagalbą). Kita dažniausia priežastis – nepagrįsti reikalavimai, dėl ko turėtų būti suteikta antrinė teisinė pagalba (2013 m. – 23,9 proc., 2012 m. – 30,5 proc.). Tačiau pastebima, kad 2013 m. sumažėjo nepagrįstų prašymų skaičius. Dar viena priežastis, sudaranti apie 10 proc. visų sprendimų atsisakyti suteikti teisinę pagalbą – viršytas pirmasis ir antrasis turto ir pajamų lygiai antrinei teisinei pagalbai gauti.

Kitos priežastys sudaro 0,3–3 proc. priimamų sprendimų teisinės pagalbos neteikti. Tai atvejai, kai: asmenys nesutinka apmokėti 50 proc. antrinės teisinės pagalbos, kreipiamasi dėl neturtinės žalos, kreipiamasi ne dėl savo teisių pažeidimo, teisinę pagalbą asmuo gali gauti nesinaudodamas antrine teisine pagalba, reikalavimas yra mažareikšmis, antrinės teisinės pagalbos teikimo išlaidos viršytų reikalavimus, kreipiamasi dėl ūkinės komercinės ar profesinės veiklos, antrinė teisinė pagalba asmeniui jau yra teikiama daugiau kaip 3 bylose, atstovavimas būtų neperspektyvus.

Reikia pastebėti, kad prašymų suteikti antrinę teisinę pagalbą pasiskirstymas nėra tolygus. Daugiausiai tokių prašymų yra sulaukiama civilinės teisės srityje (žr. 22 pav.).

¹⁷⁰ Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos direktorės 2014 m. vasario 26 d. įsakymu Nr. O-3-(1.4.)-1 patvirtinta Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos 2013 m. veiklos ataskaita.

¹⁷¹ Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos direktorės 2013 m. vasario 26 d. įsakymu Nr. O-3-(1.4.)-8 patvirtinta Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos 2012 m. veiklos ataskaita.

22 pav. Sprendimų pasiskirstymas pagal bylų kategoriją (2012–2013 m.) (sudaryta autorės) ¹⁷²

Kaip matyti iš aukščiau pateiktos diagramos, 2013 m. sprendimų teikti antrinę teisinę pagalbą civilinės teisės srityje priimta 3442. 2012 m. tokių sprendimų priimta 3231, t. y. 6,1 proc. mažiau nei 2013 m. Pastebima, kad daugėja priimamų sprendimų teikti antrinę teisinę pagalbą baudžiamosios teisės srityje. 2012 m. tokių sprendimų būta 552, 2013 m. – 615, t. y. sprendimų per metus padaugėjo daugiau kaip pusšimčiu. Administracinės teisės srityje 2013 m. priimti 252 sprendimai ir tai yra 66 sprendimais (arba 2,14 karto) daugiau nei 2012 m. Apibendrinant galima teigti, kad priimamų sprendimų skaičius didėja tiek civilinės, tiek baudžiamosios, tiek administracinės teisės srityse.

Išanalizavus 2010–2013 m. pateiktus prašymus dėl antrinės teisinės pagalbos suteikimo (iš viso apie 16901 prašymas) ¹⁷³, paaiškėjo, kad:

a) Daugiausiai prašymų sulaukiama civilinės teisės srityje (vidutiniškai 80 proc.): dėl santuokos nutraukimo ar separacijos pripažinimo (2013 m. – 865, 2012 m. – 788, 2011 m. – 781, 2010 m. – 80), dėl vaikams išlaikymo pratęsimo (2013 m. – 797, 2012 m. – 794, 2011 m. – 575, 2010 m. – 529), dėl tėvystės (motinystės) nustatymo (2013 m. – 307, 2012 m. – 336, 2011 m. – 187, 2010 m. – 188), dėl tėvystės (motinystės) nuginčijimo (2013 m. – 97, 2012 m. – 126, 2011 m. – 89, 2010 m. – 74), dėl globos ir rūpybos (2013 m. – 153, 2012 m. – 122, 2011 m. – 89, 2010 m. – 89), dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo (2013 m. – 74, 2012 m. – 99, 2011 m. – 90, 2010 m. – 79), dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo (2013 m. – 35, 2012 m. – 82, 2011 m. – 80, 2010 m. – 1), dėl tėvų valdžios apribojimo (2013 m. – 65, 2012 m. – 48, 2011 m. – 34, 2010 m. – 22), dėl turto padalinimo (atidalinimo) (2013 m. – 30, 2012 m. – 47, 2011 m. – 44, 2010 m. – 3), dėl darbo užmokesčio ir kitų su darbo santykiais susijusių išmokų išieškojimo (2013 m. – 24, 2012 m. – 47,

¹⁷² Sudaryta autorės remiantis Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos direktorės 2014 m. vasario 26 d. įsakymu Nr. O-3-(1.4.)-1 patvirtintos Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos 2012 m. veiklos ataskaitos ir 2013 m. vasario 26 d. įsakymu Nr. O-3(1.4)-8 patvirtintos Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos 2013 m. veiklos ataskaitos statistiniais duomenimis.

¹⁷³ Išanalizuota ir suskaičiuota autorės, remiantis Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos pateiktais prašymų dėl antrinės teisinės pagalbos suteikimo sąrašais (2010–2013 m.)

2011 m. – 35, 2010 m. – 28), dėl asmens pripažinimo neveiksniu ar ribotai veiksniu ir nepilnamečio pripažinimo veiksniu (emancipuotu) (2013 m. – 75, 2012 m. – 38, 2011 m. – 28, 2010 m. – 40). Taigi apibendrinant svarbu paminėti, kad didžiausią dalį prašymų dėl antrinės teisinės pagalbos suteikimo sudaro ginčai, kylantys iš šeimos teisinių santykių (turtinių ir asmeninių), t. y. vidutiniškai 68 proc.

b) Apie 14 proc. visų prašymų sudaro prašymai suteikti antrinę teisinę pagalbą baudžiamosios teisės srityje, dažniausiai: bylose dėl nusikaltimų žmogaus sveikatai ir gyvybei (nukentėjusiojo atstovavimas (2013 m. – 124, 2012 m. – 85, 2011 m. – 85, 2010 m. – 79), kaltinamojo gynyba (2013 m. – 99, 2012 m. – 47, 2011 m. – 36, 2010 m. – 38), privataus kaltintojo atstovavimas (2013 m. – 49, 2012 m. – 31, 2011 m. – 27, 2010 m. – 9)), bylose dėl nusikaltimų nuosavybei, turiniams interesams (nukentėjusiojo atstovavimas (2013 m. – 63, 2012 m. – 44, 2011 m. – 27, 2010 m. – 0), kaltinamojo gynyba (2013 m. – 74, 2012 m. – 30, 2011 m. – 22, 2010 m. – 0), privataus kaltintojo atstovavimas (2013 m. – 5, 2012 m. – 6, 2011 m. – 4, 2010 m. – 0)), bylose dėl nusikaltimų viešajai tvarkai (kaltinamojo gynyba (2013 m. – 37, 2012 m. – 22, 2011 m. – 6, 2010 m. – 0), nukentėjusiojo atstovavimas (2013 m. – 27, 2012 m. – 8, 2011 m. – 5, 2010 m. – 4)), dėl paleidimo iš įkalinimo įstaigų anksčiau laiko (2013 m. – 9, 2012 m. – 13, 2011 m. – 7, 2010 m. – 6). Taigi matyti, kad dažniausiai valstybės garantuojama teisinė pagalba reikalinga nukentėjusiajam atstovauti bylose dėl nusikaltimų žmogaus sveikatai ir gyvybei.

c) Vidutiniškai 6 proc. visų prašymų sudaro prašymai suteikti antrinę teisinę pagalbą administracinės teisės srityje, dažniausiai: bylose dėl nutarimo administracinio teisės pažeidimo byloje apskundimo (2013 m. – 126, 2012 m. – 110, 2011 m. – 23, 2010 m. – 8), bylose dėl valstybinio administravimo subjektų priimtų teisės aktų veiksmų teisėtumo, taip pat šių subjektų atsisakymo atlikti jų kompetencijai priskirtus veiksmus teisėtumo ir pagrįstumo ar vilkinimo atlikti tokius veiksmus (2013 m. – 67, 2012 m. – 30, 2011 m. – 0, 2010 m. – 3), dėl valstybės garantuojamos teisinės pagalbos suteikimo (nesuteikimo) (2013 m. – 20, 2012 m. – 25, 2011 m. – 8, 2010 m. – 0), dėl savivaldybių administravimo subjektų priimtų aktų ir veiksmų teisėtumo, taip pat šių subjektų atsisakymo atliktų jų kompetencijai priskirtus veiksmus teisėtumo ir pagrįstumo ar vilkinimo atlikti tokius veiksmus (2013 m. – 19, 2012 m. – 16, 2011 m. – 5, 2010 m. – 2), administracinių teisės pažeidimų bylose, nagrinėjamosiose bendros kompetencijos teismuose (2013 m. – 17, 2012 m. – 6, 2011 m. – 1, 2010 m. – 3) ir kt.

Taigi matyti, kad civilinės teisės srityje daugiausiai prašymų pateikiami dėl santuokos nutraukimo ar separacijos pripažinimo, dėl vaikams išlaikymo pratešimo ir dėl tėvystės nustatymo. Baudžiamosios teisės srityje daugiausiai prašymų sulaukiama bylose dėl nusikaltimų žmogaus sveikatai ir gyvybei. Administracinės teisės srityje daugiausiai klausimų sulaukiama bylose dėl nutarimo administracinio teisės pažeidimo byloje apskundimo ir t.t.

10 lentelė. Prašymai išmokėti užmokestį už suteiktą antrinę teisinę pagalbą (2012 m.)¹⁷⁴

(sudaryta autorės)

Teisinės pagalbos pobūdis		Vnt.	Val.			Išmokėta		
Nr.	Administracinės teisės sritis		<i>Maž.</i>	<i>Daug.</i>	<i>Vidut.</i>	<i>Maž.</i>	<i>Daug.</i>	<i>Vidut.</i>
1	Skundo dėl nutarimo administracinio teisės pažeidimo byloje nagrinėjimas pirmosios instancijos teisme	24	2	11	6	80	457	215
2	Atstovavimas pirmosios instancijos teisme	7	2	19	8	80	815	328
3	Skundo dėl nutarimo administracinio teisės pažeidimo byloje parengimas	7	2	10	5	80	400	172
4	Skundo dėl teismo nutarimų pirmoje instancijoje parengimas	5	2	7	5	40	200	98
5	Procesinių dokumentų parengimas pirmosios instancijos teismui	4	1	9,5	6,4	40	383	258
6	Už pareiškimų Europos Žmogaus Teisių Teismui ir kitoms tarptautinėms institucijoms parengimą	4	4	22	13	160	958	573
7	Už išvados teikimą	1	-	10,5	10,5	-	452	452
Teisinės pagalbos pobūdis		Vnt.	Val.			Išmokėta		
Nr.	Baudžiamosios teisės sritis		<i>Maž.</i>	<i>Daug.</i>	<i>Vidut.</i>	<i>Maž.</i>	<i>Daug.</i>	<i>Vidut.</i>
1	Ikiteisminis tyrimas	2115	0,25	62	4,34	10	2728	199
2	Bylos procesas pirmosios instancijos teisme	1152	1	88	10	40	3882	451
3	Už antrinę teisinę pagalbą baudžiamosiose bylose, nagrinėjamosse pagreitinto proceso tvarka	518	1	10	2,4	15	600	95
4	Gynyba apeliacinės instancijos teisme	408	0,5	26	3,5	20	1033	143
5	Atstovavimas pirmosios instancijos teisme	71	1	53	9,7	33	2918	419
6	Apeliacinio skundo parengimas	57	1	16	4	40	480	159
7	Sprendžiant su nuosprendžio vykdymu susijusius klausimus, už kiekvieną klausimą	50	0,5	8	2	20	320	83
8	Už antrinę teisinę pagalbą sprendžiant priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo klausimą	50	0,58	8	2,78	23	320	106
9	Civilinio ieškinio parengimas	48	2	20,5	5	80	824	224
10	Atstovavimas ikiteisminiame tyrime	18	0,5	47	8	20	600	215
11	Už antrinę teisinę pagalbą vykdant užsienio valstybių įstaigų ir tarptautinius organizacijų prašymus dėl proceso veiksmų atlikimo	15	1	7	2,9	80	280	108
12	Skundo (pareiškimo) parengimas	12	2	12,5	5	100	500	210
13	Kasacinio skundo parengimas	6	3	5	3,3	120	160	128
14	Už antrinę teisinę pagalbą sprendžiant asmens išdavimo iš LR klausimą	5	1	6	3,6	40	264	209
15	Atstovavimas pirmosios instancijos teisme ir apeliacinio skundo parengimas	4	4	8	6	160	316	199

¹⁷⁴ Sudaryta autorės, remiantis Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos pateiktais prašymų dėl išmokų už antrinės teisinės pagalbos teikimą sąrašais (2012 m.).

Teisinės pagalbos pobūdis		Vnt.	Val.			Išmokėta		
Nr.	Civilinės teisės sritis		Maž.	Daug.	Vidut.	Maž.	Daug.	Vidut.
1	Dalyvaujančių byloje asmenų procesinių dokumentų parengimas	908	1	62	7,34	4,5	2232	340
2	Atstovavimas pirmosios instancijos teisme	763	0,22	39	4,4	11	1995	207
3	Kitos ypatingos teisenos bylos	164	0,58	26	9	23	1040	404
4	Santuokos nutraukimo bylos, kuriose nėra ginčo	143	3	20	7	133	806	287
5	Apeliacinio skundo parengimas	38	2	21	8	80	840	322
6	Bylos dėl teismo leidimų išdavimo ar faktų patvirtinimo ir kitos bylos	31	2	13	4,2	80	600	166
7	Bylos dėl teismo įsakymų išdavimo	24	1,5	4,5	2,3	80	210	95
8	Atstovavimas apeliacinės instancijos teisme	13	1	13	4,7	40	520	215
9	Kasacinio skundo parengimas	7	6	32,5	14	240	1300	239
10	Proceso atnaujinimas	3	6	8,5	7,5	-	240	240
11	Taikus ginčo išsprendimas nesikreipiant dėl ginčo į teismą	3	4	8	5,3	160	333	238
12	Už pareiškimą dėl sprendimo už akių peržiūrėjimą	2	2	3,25	5,3	80	138	238
13	Vykdyimo procesas	1	-	8	8	-	240	240

Siekiant nustatyti, kiek vidutiniškai užtrunkama teikiant antrinę teisinę pagalbą ir koks už ją yra išmokamas vidutinis atlyginimas, buvo išanalizuoti 2012 m. Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybai advokatų pateikti prašymai išmokėti užmokestį už suteiktą antrinę teisinę pagalbą (žr. 10 lent.). Šie duomenys apima tiek antrinės teisinės pagalbos teikimą, kai Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba, atsižvelgdama į asmens prašymą, priėmė sprendimą suteikti antrinę teisinę pagalbą, tiek tie atvejai, kai antrinė teisinė pagalba buvo teikta byloje, kuriose gynėjo dalyvavimas būtinas pagal Baudžiamojo proceso kodekso 51 straipsnį.

Primintina, kad apskaičiuojant teisinės pagalbos išlaidas, yra įskaičiuojamas faktinis antrinės teisinės pagalbos teikimo laikas, t. y. advokato procesiniams veiksams atlikti skirtas laikas – konsultacijų teikimas, susipažinimas su bylos medžiaga, įrodymų rinkimas, procesinių dokumentų rengimas, dalyvavimas išankstinio ginčų nagrinėjimo ne teismo tvarka, institucijų ar teismo posėdžiuose. Taip pat pagalbiniais veiksams atlikti – pranešimų dėl nutraukimo ar baigimo, išvadų dėl teikimo ir neteikimo rengimas. Pamintina, kad į šį laiką įskaičiuojamas ir laikas, skirtas laukti teisminėse ir kitose institucijose, kelionei į antrinės teisinės pagalbos teikimo ar procesinių veiksų atlikimo vietą ir t. t.

Kaip matyti iš aukščiau pateiktos lentelės, daugiausiai prašymų išmokėti užmokestį už antrinės teisinės pagalbos teikimą sulaukiama baudžiamosios teisės srityje dėl teisinės pagalbos teikimo ikiteisminiame tyrime (2115 atvejai) ir bylos procese pirmosios instancijos teisme (1152 atvejai). Vidutiniškai po pusę tūkstančio atvejų sudaro antrinės teisinės pagalbos teikimas

baudžiamosiose bylose, nagrinėjamosiose pagreitinto proceso tvarka (518 atvejai) ir gynyba apeliacinės instancijos teisme (408 atvejai).

Vertinant antrinės teisinės pagalbos trukmę, taip pat matyti, kad ilgiausiai antrinė teisinė pagalba teikiama baudžiamosios teisės srityje: bylos procese pirmosios instancijos teisme – vidutiniškai 10 valandų, atstovavimas pirmosios instancijos teisme – vidutiniškai 9,7 valandos, atstovavimas ikiteisminiame tyrime – 8 valandos. Mažiausiai laiko užtrunka klausimų, susijusių su nuosprendžio vykdymu, sprendimas – 2 valandos už kiekvieną klausimą, taip pat teisinės pagalbos teikimas baudžiamosiose bylose, nagrinėjamosiose pagreitinto proceso tvarka – 2,4 valandos ir t. t.

Atkreiptinas dėmesys, kad baudžiamosios teisės srityje teikiant antrinę teisinę pagalbą yra patiriamos ir didžiausios išlaidos. Pavyzdžiui, bylos procesas pirmosios instancijos teisme kainuoja vidutiniškai 451 litą (didžiausia išmokėta suma – 3882 litai), atstovavimas pirmosios instancijos teisme – 419 litų (didžiausia išmokėta suma – 2918 litų) ir t. t. Mažiausios išlaidos patiriamos už antrinės teisinės pagalbos teikimą baudžiamosiose bylose, nagrinėjamosiose pagreitinto proceso tvarka – vidutiniškai 95 litai, atsižvelgus į trukmę, santykinai nebrangus atstovavimas ikiteisminiame tyrime – vidutiniškai 215 litų.

Reikėtų paminėti, kad advokatai, prireikus teikiantys antrinę teisinę pagalbą, vengia sudėtingų, didelės apimties, rezonansinių ir pan. bylų, argumentuodami dideliu užimtumu, atostogomis, ligomis ar automobilio neturėjimu, ir taip siekdami atsisakyti ginti ar atstovauti asmenį byloje¹⁷⁵. Be to, motyvuodami mažu apmokėjimu, atsisako vyksti teikti antrinę teisinę pagalbą į kitus regiono miestus. Tai ypač pastebima skubiais atvejais, pavyzdžiui, suėmimo ir kt.

Civilinės teisės srityje daugiausiai atvejų, kai teikiama antrinė teisinė pagalba, sudaro dalyvaujančių bylose asmenų procesinių dokumentų parengimas (908 atvejai) ir atstovavimas pirmosios instancijos teisme (763 atvejai). Visi kiti atvejai sudaro ženkliai mažesnę skaičių: antrinė teisinės pagalbos teikimas santuokos nutraukimo bylose, kuriose nėra ginčo – 143 atvejai, antrinės teisinės pagalbos teikimas parengiant apeliacinį skundą – 143 atvejai.

Ilgiausiai civilinės teisės srityje užtrunkama teikiant antrinę teisinę pagalbą ypatingos teisenos bylose – vidutiniškai 9 valandos, taip pat rengiant apeliacinį skundą – vidutiniškai 8 valandos. Mažiausia trukmė – bylose dėl teismo įsakymų išdavimo – kiek daugiau nei 2 valandos. Daugiausiai išlaidų – ypatingos teisenos bylose – 404 litai, dalyvaujančių byloje asmenų procesinių dokumentų parengimas – vidutiniškai 340 litai. Mažiausiai išlaidų – antrinę teisinę pagalbą teikiant bylose dėl teismo įsakymų išdavimo – 95 litai, atstovaujant pirmosios instancijos teisme – 207 litai.

Apibendrinant šį skyrelį, pasakytina, kad auga pirminės ir antrinės teisinės pagalbos poreikis, dažniausiai asmenys kreipiasi dėl klausimų susijusių su civiline teise ar civiliniu procesu.

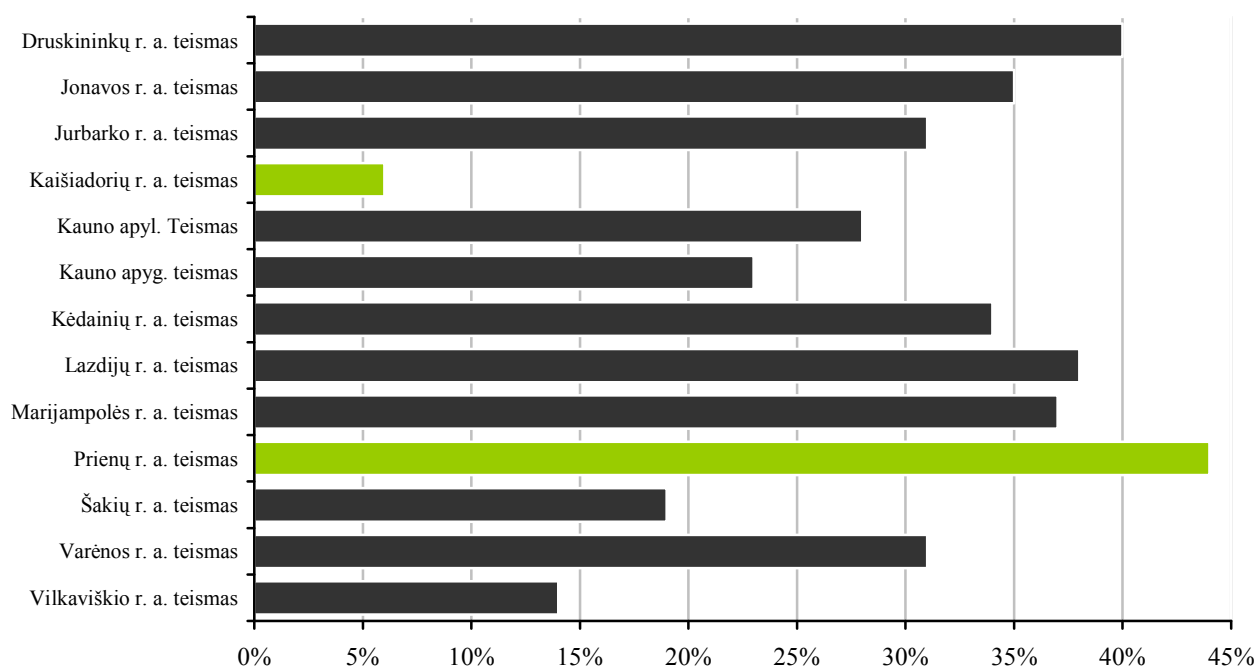
¹⁷⁵ Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2013 m. balandžio 18 d. organizuota apskritojų stalo diskusija „Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos aktualijos“, Vilnius [interaktyvus]. – URL: http://www.advoco.lt/download/30119/2_vgtp_diskusija_problemos-siulymai_santrauka.pdf [žiūrėta 2014 m. kovo 26 d.]

3.3.2. Antrinės teisinės pagalbos koordinavimo baudžiamosiose bylose, kai gynėjo dalyvavimas yra būtinas, situacija ir pagrindinės problemos Kauno veiklos teritorijoje

Anksčiau darbe buvo aptarta valstybės garantuojamos teisinės pagalbos organizavimo ir teikimo situacija Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos veiklos teritorijoje, kai gynėjo dalyvavimas byloje *nėra būtinas*. Tai yra tais atvejais, kai Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba priima sprendimą teikti antrinę teisinę pagalbą civilinėse, baudžiamosiose, administracinėse bylose, atsižvelgdama į paties pareiškėjo prašymą suteikti antrinę teisinę pagalbą, į jo reikalavimą pagrindžiančius dokumentus, įrodančius teisę gauti antrinę teisinę pagalbą.

Šiame skyrelyje nagrinėjami tie atvejai, kai gynėjo dalyvavimas nagrinėjant baudžiamąsias bylas yra *būtinas*, vadovaujantis Baudžiamojo proceso kodekso 51 straipsniu ir kitais nustatytais atvejais. Tokiais atvejais Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos darbuotojai, kuriems paskirta koordinavimo funkcija, antrinę teisinę pagalbą teiksiantį advokatą parenka gavusi ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar teismo kreipimąsi. Pažymėtina, kad didžiąją dalį teikiamos antrinės teisinės pagalbos sudaro baudžiamosios bylos, kai pagal ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimą ar teismo nutartį yra skiriamas būtinas gynėjas.

Pirmiausiai reiktų atkreipti dėmesį, kad teismai labai nevienodai pripažįsta gynėjo dalyvavimą būtinu baudžiamajame procese. Tai matyti palyginus 2012 m. bylų, kuriose parinktas gynėjas, skaičių su teismų pradėtomis baudžiamosiomis bylomis (žr. 23 pav.).

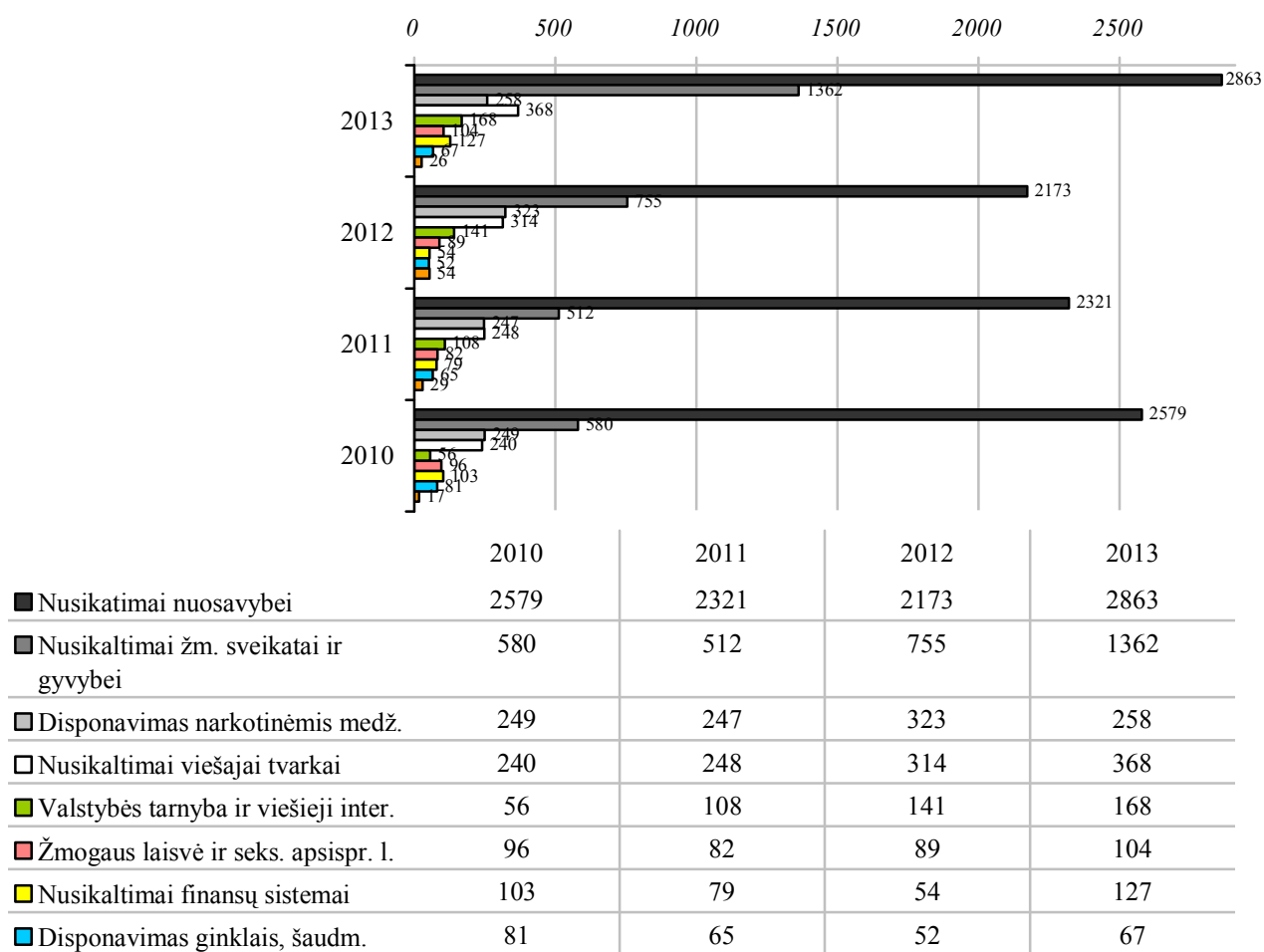
23 paveikslas. Būtinąjį gynėjo dalyvavimą baudžiamajame procese dažnumas (2012 m.)¹⁷⁶

¹⁷⁶ Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos direktorės 2014 m. vasario 26 d. įsakymu Nr. O-3-(1.4.)-1 patvirtintos Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos 2012 m. veiklos ataskaitos duomenys.

Išnagrinėjus duomenis matyti, kad būtinojo gynėjo dalyvavimo baudžiamajame procese parinkimo dažnumo vidurkis – 25 proc. Itin išryškėja skirtumas tarp dažniausiai ir rečiausiai teismų pripažįstamo būtinojo gynėjo dalyvavimo baudžiamajame procese. Pavyzdžiui, Prienų rajono apylinkės teisme net 44 proc. naujai pradėtų baudžiamųjų bylų dalyvavo gynėjai, teismui pripažinus dalyvavimą procese būtinu. Kaišiadorių rajono apylinkės teisme, priešingai, šis skaičius tesudarė vos 6 proc. visų atvejų.

Reikėtų paminėti, kad ir ikiteisminio tyrimo institucijos nevienodai pripažįsta gynėjo dalyvavimą būtinu baudžiamajame procese, vidutinis skaičius – 17 proc. Pavyzdžiui, 2012 m. Lazdijų rajono ikiteisminio tyrimo institucijose 39 proc. naujai pradėtų baudžiamųjų bylų dalyvavo gynėjai, ikiteisminio tyrimo pareigūnams ar prokurorams pripažinus jų dalyvavimą procese būtinu. Šakių rajono ikiteisminio tyrimo institucijose, priešingai, šis skaičius tesudarė tik 9 proc. Taigi, galima teigti, kad šie skirtumai kelia abejones, ar visais atvejais pagrįstai pripažįstamas gynėjo dalyvavimas būtinu baudžiamajame procese.

Toliau darbe apibendrinami autorės išanalizuotų Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos koordinatoriaus atliktų advokato parinkimų baudžiamosiose bylose, kai jų dalyvavimas procese privalomas, duomenų analizės rezultatai (žr. 24 pav.).

24 paveikslas. Atvejai, kai advokato dalyvavimas baudž. procese būtinus (sudaryta autorės)

Statistinių duomenų analizė parodė, kad dažniausiai gynėjas pripažįstamas būtinu byloje dėl nusikaltimų nuosavybei (48,18 proc. visų atvejų). Taip pat byloje dėl nusikaltimų žmogaus sveikatai ir gyvybei (22,98 proc. visų atvejų). Kiti atvejai, kai gynėjo dalyvavimas baudžiamajame procese pripažįstamas būtinu, retesni: byloje dėl nusikaltimų viešajai tvarkai – 6,2 proc. visų atvejų, byloje dėl disponavimo narkotinėmis ar psichotropinėmis, nuodingosiomis medžiagomis sudaro apie 4,35 proc. visų atvejų, ir t. t.

Išanalizavus advokato paskyrimo būtinuojų gynėju baudžiamajame procese pagrindus (žr. 10 lent.), paaiškėjo, kad 2013 m. daugiau nei dvigubai padaugėjo atvejų (33,16 proc.), kai gynėjo dalyvavimas baudžiamajame procese yra grindžiamas Baudžiamojo proceso kodekso 51 straipsnio 2 dalimi, kurioje teigiama, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras motyvuotu nutarimu ar teismas motyvuota nutartimi turi teisę pripažinti, kad gynėjo dalyvavimas būtinas ir kitais atvejais, jeigu, jų nuomone, be gynėjo pagalbos įtariamąjį ar kaltinamąjį teisės ir teisėti interesai nebūtų reikiamai apginti.

18,26 proc. visų atvejų pagrindas būtinajam gynėjui paskirti yra nurodomas Baudžiamojo proceso kodekso 51 straipsnio 1 dalies 1 punktas, kuriame teigiama, kad gynėjas yra būtinas nagrinėjant bylas dėl veikų, kuriomis įtariamasis ar kaltinamas nepilnametis. Pastebėtina, kad atvejų, kai nurodomas šis pagrindas, nuo 2010 m. kasmet padaugėja apytiksliai 50.

12,20 proc. atvejų yra nurodomas Baudžiamojo proceso kodekso 51 straipsnio 1 dalies 7 punktas, kuriame teigiama, kad gynėjas yra būtinas tiriant ir nagrinėjant bylas, kai įtariamasis ar kaltinamasis yra suimtas. Palyginus 2013 m. ir 2012 m. duomenimis, pastebėta, kad 2013 m. apie 16 proc. sumažėjo atvejų, kai buvo nurodytas minėtas pagrindas gynėjui paskirti.

Atvejai, kai gynėjo būtinumas grindžiamas Baudžiamojo proceso kodekso 51 straipsnio 1 dalies 2 punkte išdėstytais pagrindais, sudaro 6,23 proc. visų atvejų. Minėta nuostata teigia, kad gynėjas būtinas tada, kai nagrinėjamos neregijų, kurčių, nebylių ir kitų asmenų, dėl fizinių ar psichinių trūkumų negalintių pasinaudoti savo teise į gynybą, bylos. Pastebėta, kad tokių atvejų kasmet daugėja.

5,34 proc. atvejų buvo identifikuotas gynėjo paskyrimo baudžiamojoje byloje pagrindas vadovaujantis Baudžiamojo proceso kodekso 51 straipsnio 1 dalies 4 punktu, teigiančiu, kad gynėjo dalyvavimas byloje būtinas, kai yra įtariamųjų ar kaltinamųjų gynybos interesų prieštaravimų, jeigu bent vienas iš jų turi gynėją.

Pastaraisiais metais daugiau kaip dvigubai padaugėjo atvejų, kai gynėjas būtinas nagrinėjant nemokančių proceso kalbos asmenų bylas. Jei 2012 m. tokių atvejų buvo 63, tai 2013 m. jų padaugėjo iki 144, ir sudaro 2,42 proc. visų atvejų.

Mažiausiai aptikta atvejų – 0,10 proc. arba 6 atvejai – kai būtino gynėjo dalyvavimo byloje pagrindas yra bylos nagrinėjamas kaltinamajam nedalyvaujant.

11 lentelė. Advokato paskyrimo būtinuoju gynėju byloje pagrindas (sudaryta autorės)¹⁷⁷

BPK str.	2013	2012	2011	2010
51.1.1. Nagrinėjant bylas dėl veikų, kuriomis įtariamas ar kaltinamas nepilnametis.	1082	904	801	1056
51.1.2. Nagrinėjant neregijų, kurčių, nebylių ir kitų asmenų, dėl fizinių ar psichinių trūkumų negalinčių pasinaudoti savo teise į gynybą, bylas.	376	323	295	235
51.1.3. Nagrinėjant nemokančių proceso kalbos asmenų bylas.	144	63	97	76
51.1.4. Kai yra įtariamųjų ar kaltinamųjų gynybos interesų prieštaravimų, jeigu bent vienas iš jų turi gynėją.	317	304	357	323
51.1.5. Nagrinėjant bylas dėl nusikaltimų, už kuriuos gali būti skiriamas laisvės atėmimas iki gyvos galvos.	19	15	21	16
51.1.6. Kodekso XXXII skyriuje nustatyta tvarka nagrinėjant bylą kaltinamajam nedalyvaujant.	6	2	3	1
51.1.7. Tiriant ir nagrinėjant bylas, kai įtariamasis ar kaltinamasis yra suimtas.	723	861	698	972
51.1.8. Kai sprendžiama dėl asmens išdavimo (ekstradicijos) arba perdavimo Tarptautiniam baudžiamajam teismui ar pagal Europos arešto orderį.	35	19	33	15
51.1.9. Nagrinėjant bylą teisme pagreitinto proceso tvarka.	434	368	444	258
51.2. Ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras motyvuotu nutarimu ar teismas motyvuota nutartimi turi teisę pripažinti, kad gynėjo dalyvavimas būtinas ir kitais atvejais, jeigu, jų nuomone, be gynėjo pagalbos įtariamojo ar kaltinamojo teisės ir teisėti interesai nebūtų reikiamai ginami.	1965	741	1149	699
322. Nagrinėjant bylą apeliacine tvarka, teismo posėdyje dalyvauja prokuroras ir gynėjas.	814	701	736	726

Vertinant bendrą situaciją Lietuvoje, t. y. analizuojant būtinąjo gynėjo dalyvavimo atvejus, paskyrimo priežastys pasiskirstė kiek kitaip: a) daugiau kaip 30 proc. sudaro atvejai, kai įtariamasis ar kaltinamasis yra suimtas; b) 18 proc. – kai ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras ar teismas mano, kad gynėjo dalyvavimas yra būtinas; c) 12,15 proc. – nagrinėjant bylas dėl veikų, kuriomis įtariamas ar kaltinamas yra suimtas; d) 7,93 proc. – apeliacinis procesas; e) 7,61 proc. – kai yra įtariamųjų ar kaltinamųjų gynybos interesų prieštaravimų, jeigu bent vienas iš jų turi gynėją; f) 7,55 proc. – nagrinėjant bylą teisme pagreitinto proceso tvarka; g) 7,12 proc. – nagrinėjant neregijų, kurčių, nebylių ir kitų asmenų, dėl fizinių ar psichinių trūkumų negalinčių pasinaudoti savo teise į gynybą, bylas.

¹⁷⁷ Sudaryta autorės remiantis Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos pateiktomis 2010–2013 m. advokatų baudžiamosiose bylose paskirstymo ataskaitomis.

Išanalizavus Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos ataskaitų¹⁷⁸ duomenis, susijusius su antrinės teisinės pagalbos koordinavimu paskiriant būtinąjį gynėją baudžiamosiose bylose, išskirtos pagrindinės praktikoje pasitaikančios problemos ir kliūtys, dėl kurių antrinės teisinės pagalbos koordinavimas tokio pobūdžio bylose tampa sudėtingesnis, teisinė pagalba sunkiau prieinama:

1. Teismai, esant būtinojo gynėjo dalyvavimo baudžiamojoje byloje pagrindams, priima nutartis ir kreipiasi į Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybą su prašymu parinkti valstybės apmokamą gynėją neatsižvelgdami į tai, kad asmuo jau yra sudaręs susitarimą su savo pasirinktu gynėju, t. y. ar advokatas, prieš tai gynęs įtariamąjį ar kaltinamąjį, toliau dalyvaus procese, taip pat neatsižvelgdami į asmens valią turėti savo pasirinktą advokatą. Dėl šios priežasties Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos koordinatorius yra priverstas kiekvieną kartą išsiaiškinti, ar advokatas toliau gins kaltinamąjį. Taigi, koordinuojamas ne tik valstybės garantuojamą teisinę pagalbą teikiančių advokatų darbas, bet ir iš dalies koordinuojami teismo, ikiteisminio tyrimo institucijų, prokuratūros veiksmai.

2. Nepaisant to, kad teisės aktai numato ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui pareigą informuoti gynėją apie ikiteisminio tyrimo baigtį ar prokuroro sprendimą užbaigti baudžiamąją bylą pagreitinto proceso tvarka, praktika rodo, kad apie tokius procesinius sprendimus advokatai neretai yra neinformuojami. Dėl šios priežasties advokatai dažnai neturi galimybės laiku sužinoti apie priimtus sprendimus, todėl negali savalaikiai patarti, kokių veiksmų toliau yra būtina imtis.

3. Neretai teisėjai, gavę bylas iš ikiteisminio tyrimo institucijų, nederina tiek pirmo posėdžio datos ir laiko, tiek tolesnių teismo posėdžių su ikiteisminiame tyrime dalyvavusiu advokatu. Dėl minėtos priežasties neįvyksta pirmi teismo posėdžiai, neužtikrinamas gynybos nepertraukiamumas. Parinkus naują gynėją, šis iš naujo turi susipažinti su bylos medžiaga, todėl sugaištamas papildomas laikas, padidėja antrinės teisinės pagalbos teikimo sąnaudos.

4. Nors advokato užimtumas yra fiksuojamas Liteko informacinėje sistemoje, teismai, skirdami posėdžių datas, ne visada atsižvelgia į advokatų užimtumą kitose bylose, ligas atostogas arba net ir tai, kad to paties ar kito teismo teisėjai jau yra anksčiau paskyrę teismo posėdį, kuriame turi dalyvauti gynėjas. Kita vertus reikia pastebėti, kad teismas ne visuomet suveda tikslus duomenis į Liteko informacinę sistemą. Taigi, siekiant tinkamo gynėjų dalyvavimo teismo posėdžiuose, būtina užtikrinti savalaikį ir tikslų duomenų Liteko informacinėje sistemoje pildymą.

5. Tais atvejais, kai asmuo prašo pakeisti Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos paskirtą gynėją kitu gynėju, neretai teismas ar ikiteisminio tyrimo institucija persiunčia prašymą

¹⁷⁸ Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos direktorės 2014 m. vasario 26 d. įsakymu Nr. O-3-(1.4.)-1 patvirtintos Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos 2012 m. veiklos ataskaita ir 2013 m. vasario 26 d. įsakymu Nr. O-3(1.4)-8 patvirtinta Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos 2013 m. veiklos ataskaita.

nagrinėti Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybai. Neatsižvelgiama į tai, kad tarnyba tokius prašymus nagrinėti gali tik tuomet, kai gynėjo dalyvavimas byloje nėra būtinas. Tai atvejais, kai gynėjo dalyvavimas baudžiamojoje byloje yra būtinas, svarbu paminėti, kad ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar teismo paskirto advokato nušalinimo klausimą ikiteisminio tyrimo metu sprendžia ikiteisminio tyrimo teisėjas, o teisme – nagrinėjantis teismas. Tik išsprendus šį klausimą yra priimama nutartis, kurios pagrindu Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba parenka naują gynėją.

6. Praktikoje pasitaiko atvejų, kai teismas, ikiteisminio tyrimo institucijos ar prokuratūra kreipiasi į Kauno valstybės garantuojamą teisinės pagalbos tarnybą su pakartotiniu prašymu parinkti gynėją byloje, kurioje gynėjas jau yra parinktas. Tokia tendencija ypač pastebima tais atvejais, kai atskirai nuo pagrindinės bylos yra nagrinėjamas įtariamojo, kaltinamojo ar nuteistojo skundas. Svarbu pažymėti, kad gynėjas parenkamas į pirmą veiksmą, nepriklausomai nuo jo pobūdžio – suėmimo, suėmimo pratęsimo ar nagrinėjimo teismo posėdyje. Taigi, Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos darbas bereikalingai apsunkinamas, nes koordinatorius turi atlikti ir pakartotinius veiksmus, ir gaišti laiką tikrindamas, ar gynėjas nėra parinktas anksčiau.

7. Esamas teisinis reglamentavimas, kai Baudžiamojo proceso kodekso 50 straipsnio 4 dalis numato, kad tais atvejais, kai įtariamojo, kaltinamojo ar nuteistojo pasirinktinė gynėjas daugiau kaip tris dienas iš eilės negali dalyvauti procese, ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras ir teisėjas turi teisę pasiūlyti asmeniui pasikviesti kitą gynėją, o jei šis to nepadaro, privalo paskirti gynėją. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba susiduria su problema, kad nevienareikšmiškai aiškinama straipsnio nuostata, kas tai yra „daugiau kaip trys dienos iš eilės“. Sąvoka skirtingai interpretuojama ir prašomas parinkti gynėjas, kai: a) asmens pasirinktas gynėjas negali dalyvauti tris viena po kitos einančias kalendorines dienas; arba b) kai asmens pasirinktas gynėjas negali dalyvauti trijuose numatytuose teismo posėdžiuose ar procesiniuose veiksmuose. Taigi, esant tokiai situacijai, Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba yra įpareigojama parinkti gynėją abiem atvejais, ir tai neretai gali pažeisti asmens teisę į tinkamą gynybą, nes neužtikrinama asmens teisė pasirinkti savo gynėją arba teisė nepertraukiamai ir tinkamai ginti savo teises padedant advokatui. Šią problemą padėtų išspręsti aiškus sąvokos „daugiau kaip trys dienos iš eilės“ apibrėžimas Baudžiamojo proceso kodekso 50 straipsnio 4 dalyje, siūlytina, apibrėžiant, kad šis terminas skaičiuojamas būtų ne viena po kitos einančias dienas, o paskirtų posėdžių dienas.

8. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba neturi tinkamų priemonių patikrinti, ar prašymuose parinkti gynėją pateikti duomenys yra teisingi, nes jokie procesiniai dokumentai nėra pateikiami nei tarnybai, nei parinktam advokatui. Be to, neretai teismai, ikiteisminio tyrimo institucijos ir prokuratūra prašo parinkti gynėją ir užtikrinti jo dalyvavimo teismo posėdyje, bet nepateikia gynybos būtinumo motyvų.

Taip pat atkreiptinas dėmesys į tai, kad jei antrinės teisinės pagalbos teikimas gali būti nutrauktas nustačius piktnaudžiavimo faktą, kai antrinė teisinė pagalba suteikiama Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos sprendimu, tai teikiant antrinę teisinę pagalbą tais atvejais, kai gynėjo dalyvavimas yra būtinas pagal Baudžiamojo proceso kodekso 51 straipsnį, net esant ginamojo akivaizdžiam piktnaudžiavimui savo procesinėmis teisėmis, antrinė teisinė pagalba vis tiek turi būti teikiama, tarnyba vis tiek turi parinkti gynėją, ir, esant skundams, parinkti vis kitą advokatą¹⁷⁹.

Svarbu paminėti, kad nepaisant to, kad pareiškėjų privataus kaltinimo skundai teismų yra pripažįstami nepagrįstais, tačiau advokatams inicijuojamos baudžiamosios bylos daro neįmanomu bet kokio pobūdžio pasitikėjimą, kuriuo grindžiami advokato ir kliento santykiai. Advokatai tokiems paskyrimams priešinasi, skundžia juos teismus arba yra priversti nutraukti sutartis su Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybomis dėl teisinės pagalbos teikimo.

Problemų kelia ir tarp baudžiamosios bylos stadijų, kai pasibaigus ikiteisminiam tyrimui ir perdavus bylą į teismą, atsiranda laiko tarpas, kurio metu pareiškėjas negauna antrinės teisinės pagalbos, nes nėra priimta teismo nutartis nagrinėti bylą teismo posėdžio metu¹⁸⁰.

Apibendrinant, reikėtų paminėti, kad teismai labai nevienodai pripažįsta gynėjo dalyvavimą būtinu baudžiamajame procese. Pastebėta, kad būtinojo gynėjo dalyvavimo baudžiamajame procese parinkimo dažnumo vidurkis – 25 proc. Ikiteisminio tyrimo institucijos taip pat nevienodai pripažįsta gynėjo dalyvavimą būtinu baudžiamajame procese, vidurkis – 17 proc. Statistinių duomenų analizė parodė, kad dažniausiai gynėjas pripažįstamas būtinu bylose dėl nusikaltimų nuosavybei, taip pat bylose dėl nusikaltimų žmogaus sveikatai ir gyvybei. Išanalizavus advokato paskyrimo būtinuoju gynėju baudžiamajame procese pagrindus paaiškėjo, kad daugiau nei dvigubai padaugėjo atvejų, kai gynėjo dalyvavimas baudžiamajame procese yra grindžiamas Baudžiamojo proceso kodekso 51 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras motyvuotu nutarimu ar teismas motyvuota nutartimi turi teisę pripažinti, kad gynėjo dalyvavimas būtinas ir kitais atvejais, jeigu, jų nuomone, be gynėjo pagalbos įtariamą ar kaltinamą teisės ir teisėti interesai nebūtų reikiamai apginti. Kiti dažniausiai minimi pagrindai: gynėjas yra būtinas nagrinėjant bylas dėl veikų, kuriomis įtariamasis ar kaltinamasis nepilnametis, gynėjas yra būtinas tiriant ir nagrinėjant bylas, kai įtariamasis ar kaltinamasis yra suimtas. Aptartos pagrindinės kliūtys ir sunkumai, kylantys koordinuojant antrinės teisinės pagalbos teikimą baudžiamosiose bylose, kuriose gynėjo dalyvavimas būtinas: a) teismai, esant būtinojo gynėjo dalyvavimo baudžiamajame bylose pagrindams, priima nutartis parinkti valstybės apmokamą gynėją neatsižvelgdami į tai, kad

¹⁷⁹ Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2013 m. balandžio 18 d. organizuota apskritojo stalo diskusija „Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos aktualijos“, Vilnius [interaktyvus]. – URL: http://www.advoco.lt/download/30119/2_vgtp_diskusija_problemos-siulymai_santrauka.pdf [žiūrėta 2014 m. kovo 26 d.]

¹⁸⁰ Ten pat.

asmuo jau yra sudaręs susitarimą su savo pasirinktu gynėju, b) teismai, skirdami posėdžių datas, ne visada atsižvelgia į advokatų užimtumą kitose bylose, ligas atostogas; c) teismai, ikiteisminio tyrimo institucijos ar prokuratūra kreipiasi į Kauno valstybės garantuojamą teisinės pagalbos tarnybą su pakartotiniu prašymu parinkti gynėją byloje, kurioje gynėjas jau yra parinktas, ir kt.

3.2. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktika bylose dėl valstybės garantuojamos teisinės pagalbos

Šiame skyrelyje aptariamos išanalizuotos Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartys, atspindinčios būdingiausias situacijas, dėl kurių dažniausiai kyla ginčai, susiję su valstybės garantuojama teisine pagalba. Siekiant išsiaiškinti teismų praktiką valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimo srityje, buvo išanalizuota 70 atsitiktine tvarka pasirinktų, viešai prieinamų Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo bylų. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas – apeliacinė instancija apygardų administracinių teismų išnagrinėtoms byloms. Primintina, kad administraciniai teismai nagrinėja ginčus, kuriuose bent viena iš šalių yra valstybė, savivaldybė ar savivaldybės institucija, įstaiga, tarnyba, tarnautojas, ir kurie kyla šiems subjektams įgyvendinant vykdomosios valdžios funkcijas¹⁸¹. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos santykiai su asmenimis, kuriems yra teikiama valstybės garantuojama teisinė pagalba, turi pavaldumo požymį ir yra administraciniai¹⁸².

Bylų analizė parodė, kad ginčai, susiję su valstybės garantuojama teisine pagalba, dažniausiai kyla dėl to, kad Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos priima sprendimą nesuteikti antrinės valstybės garantuojamos teisinės pagalbos arba ją nutraukti. Pagrindinėmis tokių sprendimų priėmimo priežastimis dažniausiai įvardinama: nepagrįsti ir neperspektyvūs prašymai suteikti antrinę teisinę pagalbą, asmenys nesutinka, kad jų duomenys būtų tvarkomi, viršijami pajamų ir turto lygiai, piktnaudžiuojama teisine pagalba, ir kitos priežastys.

Atkreiptinas dėmesys, kad bylų analizė parodė, kad neretai antrinė teisinė pagalba nesuteikiama dėl Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų netinkamų veiksmų, pavyzdžiui, Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos imasi spręsti klausimus, kurie yra tik teismo konstitucinė funkcija, ir taip viršija savo kompetenciją. Tarnybos priima sprendimus neišanalizavusios visų aplinkybių arba neteisingai nustato prašymo turinį, sprendimas neteikti antrinės teisinės pagalbos priimamas nesant teisinio pagrindo atsisakymui ir kt.

Toliau darbe aptariamos svarbesnės nutartys, formuojančios teismų praktiką sprendžiant dėl valstybės garantuojamos teisinės pagalbos kilusius ginčus.

¹⁸¹ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo pirmininko 2009 m. birželio 1 d. įsakymu Nr. TP-28 patvirtinti Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo veiklos nuostatai.

¹⁸² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. kovo 3 d. nutartis byloje Nr. T-31-2014.

1 byla. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. vasario 6 d. nutartis administracinėje byloje Nr. 425-529/2013, *dėl valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos sprendimo nenagrinėti prašymo, nesant pareiškėjo sutikimo dėl duomenų tvarkymo*. Analizuojamoje byloje ginčas kilo dėl to, kad Klaipėdos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba asmens prašymą suteikti antrinę teisinę pagalbą pripažino nenagrinėtinu dėl to, kad asmuo, pildydamas prašymą dėl antrinės teisinės pagalbos suteikimo, nurodė, kad nesutinka, kad jo prašyme ir pridėtuose dokumentuose pateikti duomenys būtų tvarkomi antrinės teisinės pagalbos tikslais. Šioje byloje Lietuvos vyriausias administracinis teismas paliko pirmosios instancijos teismo sprendimą nepakeistu, argumentuodamas tuo, kad pareiškėjui aiškiai išreiškus savo nesutikimą dėl jo asmens duomenų tvarkymo, Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba negali priimti sprendimo dėl teisinės pagalbos teikimo, nes neturi ir negali įvertinti šio klausimo išsprendimui reikalingų duomenų. Taigi pareiškėjas, nesutikdamas, kad jo asmens duomenys būtų tvarkomi, kartu atėmė galimybę ir teisinį pagrindą Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybai vertinti asmens prašymą ir priimti sprendimą dėl antrinės teisinės pagalbos suteikimo.

2 byla. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartis 2013 m. kovo 27 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A525-678/2013 *dėl asmens, prašančio suteikti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą, pajamų lygio nustatymo*. Analizuojamoje byloje ginčas kilo dėl Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos sprendimo atmesti prašymą suteikti antrinę teisinę pagalbą dėl pareiškėjo pajamų lygio. Pareiškėjo argumentai, kad ne visas nurodytas pajamas gauna asmeniškai, dalį pajamų jis taip pat skiria alimentams mokėti, vaistams, būstui, gydymui, todėl turi būti vertinamos ne faktinės, o realios jo pajamos, liekančios po šių išlaidų, atmesti kaip nepagrįsti. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo teisėjų kolegija konstatavo tuo, kad nustatant asmens pajamų ir turto lygį yra vertinamas visas pareiškėjo turimas turtas bei gaunamos pajamos. Nėra įskaitomis tik tas pareiškėjo turtas ir lėšos, kuriomis asmuo dėl objektyvių priežasčių negali disponuoti. Visas kitas turtas ir lėšos, kai naudojimasis jais nėra apribotas (pavyzdžiui teismo sprendimu pritaikius areštą, vykdant antstolių patvarkymus), yra vertintini nustatant pajamų ir turto lygį. Pastebėtina, kad teismas pabrėžė, jog teisinio pagrindo, apskaičiuojant asmens pajamų ir turto lygį, vertinti tik pajamas, likusias po visų pareiškėjo turėtų išlaidų, nėra. Taigi tie pareiškėjo pateikti įrodymai, patvirtinantys, kad iš gaunamų pajamų pareiškėjas moka alimentus, taip pat argumentai dėl to, jog didelė dalis pajamų skiriama gydymui, vaistams, būstui, negali būti pripažinti įrodymais, patvirtinančiais objektyvias priežastis, dėl kurių asmuo negali disponuoti savo turtu ir lėšomis.

3 byla. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. sausio 30 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A602-116/2013, *dėl valstybės garantuojamos teisinės pagalbos apimties*. Analizuojamoje byloje ginčas kilo po to, kai iš atsakovės, kuri kreipėsi dėl valstybės garantuojamos teisinės pagalbos, buvo pareikalauta atlyginti 50 procentų jai skirtos teisinės

pagalbos išlaidų. Vienas iš svarbiausių ir pagrindinių klausimų analizuojamoje byloje buvo antrinės teisinės pagalbos apimtis. Apeliaciniame skunde pareiškėjas Lietuvos valstybė, atstovaujama Klaipėdos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos, teigė, kad konkrečios advokatės paslaugos, kurios sukėlė abejonių pirmosios instancijos teismui, buvo asmens teisinės konsultacijos, priskirtinos pirminei teisinei pagalbai, taip pat dokumentų rengimas ir jų kopijų darymas bei advokatės nurodytas pozicijų derinimas. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas pažymėjo, kad nepaisant to, kad teisinės konsultacijos teisėkūros subjektas Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas yra priskyres pirminei teisinei pagalbai, *inter alia* susiedamas ją su galimybe ginčą išspręsti taikiai, t. y. neteismine tvarka, tai savaime nepaneigia fakto, kad teisinės konsultacijos negali patekti ir į antrinės teisinės pagalbos apibrėžtį. Teismo manymu, visiškai pagrįsta tai, kad teisinės konsultacijos, vadovaujantis sisteminiu ir loginiu teisės aiškinimo metodais, yra būtinos ir teikiant antrinę teisinę pagalbą. Taip yra todėl, kad būtent konsultacijų metu teisinio išmanymo stokojančiam asmeniui yra atskleidžiamos bylai reikšmingos aplinkybės ar kita aktuali teisinė informacija. Tas pat pasakytina apie pozicijų derinimą, kaip teisinės paslaugos rūšį, kuris ir sudaro prielaidas užtikrinti efektyvų antrinės teisinės pagalbos teikimą, todėl laikas, sugaištas atliekant šį veiksma, konkrečiu atveju turėtų būti atlyginamas.

4 byla. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas 2011 m. lapkričio 14 d. administracinėje byloje Nr. A62-3506/2011, *dėl ūkinės komercinės veiklos požymių*, yra pažymėjęs, kad teisė gauti antrinę teisinę pagalbą nėra absoliuti, prigimtinė ir neribojama. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 11 straipsnio 6 dalies 4 punkte įtvirtinta norma, kurioje numatoma, kad antrinė teisinė pagalba neteikiama, jeigu prašymas yra susijęs su reikalavimu, tiesiogiai atsirandančiu dėl pareiškėjo ūkinės komercinės veiklos ar dėl jo savarankiškos profesinės veiklos. Ūkinės komercinės veiklos sąvokos aiškinimas grindžiamas tokiais ūkinei komercinei veiklai būdingi požymiais: *tęstinumu*, nuolatiniu veikos pobūdžiu; *savarankiškumu*, arba veikimu savo rizika ir savo vardu; ir *atlygintinumu*, kai veikla siekiama pelno ar tam tikros ekonominės naudos. Šių požymių visuma sudaro pagrindą pripažinti fizinį asmenį verslininku – ūkinės komercinės veiklos vykdytoju.

5 byla. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. rugpjūčio 12 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A444-1357/2013, *dėl Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos diskrecijos atsisakyti teikti antrinę teisinę pagalbą*. Spręsdama dėl antrinės teisinės pagalbos teikimo, Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba nagrinėjo, ar pagal pareiškėjo pateiktą prašymą realiai egzistavo sąlygos dėl galimo pareiškėjo nurodyto teismo teisėjų civilinėje byloje Nr. 2A-801-40/2006 šališkumo. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba, siekdama išsiaiškinti ir nustatyti visas reikšmingas aplinkybes, paprašė advokato A. C. pateikti išvadą dėl pareiškėjo reikalavimo. Savo ruožtu advokatas A. C. nurodė pareiškėjo prašymą esant nepagrįstu, nes nustatyta jokių duomenų, leidžiančių pareikšti nušalinimą nors vienam minėtos

civilinės bylos teismo teisėjų kolegijos nariui ar suabejoti teisėjų šališkumu. Paminėtina, kad Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba savo kompetencijos ribose turi atlikti vertinimą tuo aspektu, ar pareiškėjo pateikta informacija leidžia daryti išvadą, jog nėra faktinio ir teisinio pagrindo parengti įstatymų reikalavimus atitinkantį teismui teiktiną dokumentą.

Svarbu pažymėti, kad Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2005 m. balandžio 27 d. įsakymu Nr. 1R-123 „Dėl antrinės teisinės pagalbos teikimo pavyzdinių sutarčių patvirtinimo“ patvirtintos Nuolatinio antrinės teisinės pagalbos teikimo pavyzdinės sutarties 2.2.7 punkte (tuo metu galiojusi redakcija) nurodyta, kad advokatas privalo pranešti Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybai, kad yra Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 11 straipsnio 5 ir 6 dalyse nustatyti pagrindai atsisakyti suteikti antrinę teisinę pagalbą. Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 11 straipsnio 9 punkte įtvirtinta nuostata, kad sprendama dėl antrinės teisinės pagalbos suteikimo, Tarnyba turi teisę prašyti advokato išvados, ar konkrečiu atveju nėra įstatymo nustatytų antrinės teisinės pagalbos neteikimo pagrindų. Be to, to paties įstatymo 9 straipsnio 3 dalies 3 punkte nustatyta, kad sprendimus dėl antrinės teisinės pagalbos teikimo priima Tarnyba. Atsižvelgiant į tai, matyti, kad prieš priimant sprendimą, Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba neturi pareigos kiekvienu nagrinėjamu atveju kreiptis į advokatą dėl teisinės išvados pateikimo. Taigi, vadovaujantis šių teisės normų sisteminiu aiškinimu, darytina išvada, kad Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba turi diskrecijos teisę konkrečiu atveju spręsti, ar jai reikalinga advokato teisinė išvada, ar yra pakankamai kitų objektyvių įrodymų tam, kad prašymas būtų teisingai ir pagrįstai išnagrinėtas. Jei Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba nusprendžia kreiptis į advokatą su paklausimu ar nėra įstatymo nustatytų antrinės teisinės pagalbos neteikimo pagrindų, tuomet advokatas turi ne teisę, o pareigą pateikti išvadą. Tačiau svarbu pastebėti, kad galutinį sprendimą, nepriklausomai nuo to, ar buvo prašyta pateikti advokato išvadą, priima Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba.

6 byla. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2010 m. rugsėjo 23 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A146 - 1162/2010, E. M. prieš Klaipėdos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybą, *dėl valstybės garantuojamos teisinės pagalbos neperspektyvumo*. Analizuojamoje byloje išaiškinta, kad antrinės teisinės pagalbos teikimas gali būti nutrauktas, kai iš visų tam konkrečiam atvejui reikšmingų faktinių duomenų yra pakankamai akivaizdu, jog pradėtas ginčas šaliai, kuriai teikiama antrinė teisinė pagalba, neturi teisinės perspektyvos, t. y. nebus pasiektas siekiamas rezultatas. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas nurodė, kad atstovavimo byloje perspektyvumas yra vertinamojo pobūdžio. Tokį vertinimą valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba kiekvieną kartą turi atlikti konkrečiam atvejui reikšmingų faktinių duomenų kontekste. Pažymėtina, kad informacijos, kuria remiantis turi būti atliktas

atstovavimo byloje perspektyvumo vertinimas, šaltiniai gali būti įvairūs. Tokia informacija apie atstovavimo, kai yra priimtas sprendimas teikti antrinę teisinę pagalbą, neperspektyvumą paprastai yra gaunama iš antrinę teisinę pagalbą teikiančio advokato, taip pat iš teismų priimtų procesinių sprendimų ar asmens, kuriam teikiama antrinė teisinė pagalba, paaiškinimų ir kt. Antrinė teisinė pagalba gali būti nutraukta, kai iš visų reikšmingų faktinių duomenų tampa akivaizdu, kad pradėtas ginčas šaliai, kuriai teikiama antrinė teisinė pagalba, neturi teisinės perspektyvos. Kitaip tariant, kai tampa aišku, kad siekiamas rezultatas nebus pasiektas. Svarbu pažymėti, kad sprendimas nutraukti antrinės teisinės pagalbos teikimą privalo būti pagrįstas nustatytomis faktinėmis aplinkybėmis ir motyvuotas taip, kad antrinės teisinės pagalbos netekusiam asmeniui būtų aiškios teisinės pagalbos nutraukimo priežastys. Taip pat, kad tai atvejais, kai ginčas persikelia į teismą, teismas galėtų patikrinti antrinės teisinės pagalbos nutraukimo pagrįstumą.

7 byla. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2010 m. balandžio 30 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A662 - 682/2010. A. Ž. prieš Klaipėdos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybą, *dėl antrinės teisinės pagalbos nutraukimo, kai asmuo nepateikia metinės turto deklaracijos*. Šioje byloje Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas pasisakė dėl antrinės teisinės pagalbos teikimo nutraukimo tais atvejais, kai asmuo nepateikia metinės turto deklaracijos, tačiau Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybai yra žinoma, kad antrinės teisinės pagalbos prašantis asmuo yra neigalus ir yra pateiktas tai patvirtinantis dokumentas. Analizuojamoje byloje ginčas kilo dėl to, ar Klaipėdos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba turėjo teisę nutraukti antrinės teisinės pagalbos teikimą pareiškėjai byloje, atsižvelgdama į faktą, kad pareiškėja nepateikė metinės turto deklaracijos, tačiau tarnybai kartu su vėlesniu prašymu suteikti antrinę teisinę pagalbą kitoje byloje buvo pateiktas pareiškėjos neįgaliojo pažymėjimas, patvirtinantis nustatytą didelių specialiųjų poreikių lygį. Pastebėtina, kad teisę gauti antrinę teisinę pagalbą, neatsižvelgiant į nustatytus turto ir pajamų lygius teisinei pagalbai gauti, pagal Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymą, turi asmenys, kuriems yra nustatytas didelių specialiųjų poreikių lygis. Šiuo konkrečiu atveju nurodytų asmenų teisę gauti antrinę teisinę pagalbą įrodo neįgaliojo pažymėjimas, patvirtinantis specialiųjų poreikių lygį. Taigi, minėtame įstatyme nurodytiems asmenims, neatsižvelgiant į jų turtą ir pajamas, valstybė garantuoja ir apmoka 100 procentų antrinės teisinės pagalbos išlaidų. Vyriausiasis administracinis teismas pažymėjo, kad nėra reikšminga, jog neįgaliojo pažymėjimas buvo išduotas jau po sprendimo suteikti teisinę pagalbą pirmoje byloje. Svarbus yra faktas, kad sprendimo nutraukti teisinės pagalbos teikimą pirmoje byloje priėmimo metu Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyboje buvo pateiktas neįgaliojo pažymėjimas. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo vertinimu, tokio Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos sprendimo priėmimo metu pareiškėja faktiškai turėjo teisę gauti antrinę teisinę pagalbą, neatsižvelgiant į jos turtą ir pajamas.

8 byla. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. gegužės 31 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-146-881-13, *dėl advokato veiklos tikrinimo ir gynėjo keitimo*. Nagrinėjamoje byloje teigiama, kad jokiuose teisės aktuose – nei nuolatinio antrinės teisinės pagalbos teikimo sutartyse, nei kituose valstybės garantuojamą teisinę pagalbą reglamentuojančiuose teisės aktuose – nėra įtvirtinta Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų pareiga daryti įtaką advokato teikiamų paslaugų kokybei. Pažymėtina, kad Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos yra tik suteikta teisė ir pareiga kontroliuoti sutartimi apibrėžtų reikalavimų vykdymą ir tik tiek, kiek tai leidžia su advokatais sudaryta paslaugų sutartis dėl antrinės teisinės pagalbos teikimo. Tai reiškia, kad Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos turi teisę tikrinti, ar advokatas neteikia paslaugų asmenims, neturintiems teisės į antrinę teisinę pagalbą, tikrinti ataskaitų apie teikiamų paslaugų teisingumą, darbo laiko apskaitą nagrinėjant asmenų skundus dėl advokato teikiamos teisinės pagalbos, reikalauti advokato paaiškinimų, informacijos, reikalingos skundui iširti. Pastebėtina, kad faktas, jog pareiškėjas nepateikia advokatui reikalingų duomenų procesiniams dokumentams parengti, nesudaro pagrindo keisti gynėją. Svarbu pažymėti, kad pareiškėjo veiksmai, aiškiai prieštaraujantys Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos principui, kuris draudžia piktnaudžiauti valstybės garantuojama teisine pagalba ir materialiomis bei procesinėmis teisėmis, paneigia pačią šio įstatymo paskirtį – garantuoti fiziniams asmenims tinkamai ginti pažeistas ar ginčijamas teises ir įstatymų saugomus interesus. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas taip pat pažymėjo, kad advokatas nėra techninis darbuotojas. Jo pareiga – užtikrinti efektyvų antrinės teisinės pagalbos teikimą.

9 byla. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-492-632-13, *dėl Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos kompetencijų viršijimo*. Analizuojamoje byloje nustatyta, kad vertindama pareiškėjo reikalavimų atitiktį pareiškėjo reikalavimų ginti materialiąją teisę pagrįstumą, Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba ėmėsi spręsti klausimus, kurie yra išimtinai tik teismo konstitucinė funkcija, ir taip viršijo savo kompetenciją. T. y. valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba, atsisakydama pareiškėjui teikti antrinę teisinę pagalbą nurodytais pagrindais, nagrinėjo, ar pagal pareiškėjo pateiktą prašymą realiai egzistuoja visos civilinės atsakomybės sąlygos, ir padarė išvadą, kad įmonė nepadarė neteisėtų veiksmų, todėl nusprendė neteikti pareiškėjui antrinės teisinės pagalbos rengiant ieškinį dėl žalos atlyginimo iš nurodytos bendrovės. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, įvertinęs Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybai pateiktą informaciją ir dokumentus, padarė išvadą, kad gauti duomenys buvo pakankami ieškiniui dėl žalos atlyginimo paruošti. Taigi, Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba konkrečiu atveju nepagrįstai atsisakė suteikti antrinę teisinę pagalbą pagal pareiškėjo prašymą. Svarbu pabrėžti, kad

sprešti, ar pagal nurodytus duomenis parengtas ieškinys bus patenkintas, yra byla pagal tokį ieškinį nagrinėjančio teismo, o ne Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos diskrecija.

10 byla. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. birželio 29 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-858-1653-12, dėl *valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimo daugiau kaip 3 bylose*. Analizuojamoje byloje teigiama, kad net ir nustatčius faktą, jog asmeniui antrinė teisinė pagalba teikiama daugiau kaip trijose bylose, tai savaime nelemia Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos atsisakymo suteikti antrinę teisinę pagalbą kitoje byloje pagrįstumo. Norint, kad toks atsisakymas teismo būtų pripažintas pagrįstu, yra būtina patikrinti ir įvertinti jo motyvus Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymo 8 straipsnio reikalavimų dėl individualaus administracinio akto turinio ir formos taikymo prasme. Be to, teismas jau anksčiau yra nurodęs, kad sąvoka „daugiau kaip trys bylos“ reiškia keturias ir daugiau bylų, į minėtą bylų skaičių neįtraukiant baudžiamųjų ir administracinių teisės pažeidimų bylų (išskyrus prašymus dėl proceso atnaujinimo, skundus ar pareiškimus privataus kaltinimo tvarka).

Apibendrinant išanalizuotas bylas, darytina išvada, kad valstybės garantuojamos teisinės pagalbos instituto paskirtis – suteikti kokybišką, efektyvią ir ekonomiškai pagrįstą valstybės garantuojamą teisinę pagalbą. Pabrėžtina, kad teisė gauti antrinę teisinę pagalbą nėra absoliuti, prigimtinė ir neribojama. Dėl šios priežasties ne visais atvejais teisinė pagalba suteikiama. Pažymėtina ir tai, kad perspektyvumas byloje yra vertinamojo pobūdžio. Svarbu pastebėti, kad atsakyti į klausimą, ar pareiškėjo reikalavimas akivaizdžiai pagrįstas, gali tik teismas, nagrinėjantis konkretų reikalavimą. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos kiekvienu konkrečiu atveju turi atlikti konkrečiam atvejui reikšmingų faktinių duomenų įvertinimą. Informacijos šaltiniai gali būti įvairūs. Sprendimas nutraukti antrinės teisinės pagalbos teikimą turi būti pagrįstas nustatytomis faktinėmis aplinkybėmis ir motyvuotas taip, kad antrinės teisinės pagalbos netekusiems asmenims ir teismams, jei ginčo sprendimas persikelia ten, būtų aiškios teisinės pagalbos neteikimo priežastys. Be to, tais atvejais, kai antrinė teisinė pagalba neteikiama viršijus Vyriausybės nustatytą pajamų ir turto lygį antrinei teisinei pagalbai gauti, pareiškėjo parodymai, kad iš gaunamų pajamų moka alimentus, taip pat tie argumentai, kad didelė dalis pajamų skiriama gydymui, vaistams, būstui ir kt., negali būti pagrindas pripažinti įrodymais, patvirtinančiais objektyvias priežastis, dėl kurių asmuo negali disponuoti savo turtu ir lėšomis. Svarbus ir tas faktas, kad nagrinėjamų skundų, paduotų prašymų suteikti tiesinę pagalbą skaičius negali būti laikomas pagrindu kategoriškai ir neginčijamai išvada apie pareiškėjo piktnaudžiavimą Konstitucijos ir Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos suteiktomis teisėmis. Be to, Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų netinkama veikla, t. y. neteisingas prašymo suteikti antrinę teisinę pagalbą turinio nustatymas, kompetencijų viršijimas ir kitos priežastys sumažina valstybės garantuojamos teisinės pagalbos socialinį veiksmingumą.

IŠVADOS

1. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sampratos ir jos vaidmens Lietuvos kaip teisinės valstybės vystymuisi tyrimas *atskleidė*:

1.1. Valstybės garantuojama teisinė pagalba yra vienas iš svarbiausių žmogaus teisių garantų, kurio tikslas – užtikrinti žmogaus, dėl sunkių ekonominių ir finansinių priežasčių negalinčio naudotis mokamomis teisinėmis paslaugomis, teisę apginti pažeistas teises ir įstatymų saugomus interesus bei įpareigoti ginčus nagrinėjančias institucijas, teismus ir ikiteisminio tyrimo institucijas veikti tinkamai, nepriklausomai nuo besikreipiančiojo turtinės ar socialinės padėties.

1.2. Valstybės garantuojama teisinė pagalba – tiek pirminė, tiek antrinė – socialiai veiksminga yra tada, kai ji prieinama labiausiai nepasiturintiems, vargingai gyvenantiems visuomenės nariams, taip pat kai ji savalaikė, kokybiškai teikiama ir suteikiama visais atvejais būtent tada, kai ji asmeniui yra būtina, bei visa apimtimi taip, kad būtų užtikrinamas tinkamas teisės į teisminę gynybą įgyvendinimas.

1.3. Tik tinkamo teisinės pagalbos teikimo mechanizmo suformavimas, tinkamų organizacinių ir procesinių priemonių parinkimas, besąlyginis valstybės garantuojamos teisinės pagalbos principų laikymasis ir teisinės pagalbos teikimo garantijų įtvirtinimas užtikrina veiksmingą ir savalaikę ekonomiškai jautriausių visuomenės narių pažeistų ar ginčijamų teisių ir įstatymų saugomų interesų gynybą.

2. Išanalizavus valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teisinį reglamentavimą, *paaiškėjo*, kad pagrindinis jos organizavimą ir teikimą reglamentuojantis teisės aktas yra Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas. Pastarojo laikmečio nereta įstatymo tikslinimo ir tobulinimo tendencija leidžia teigti, kad iki šiol nėra iki galo nusistovėjęsios valstybės garantuojamos teisinės pagalbos organizavimo tvarkos, kad dar ieškoma būdų ir priemonių, kurios užkirstų kelią piktnaudžiaujantiems teisinės pagalbos teikimu (nuostata, kad gali tekti apmokėti 50 arba 75 procentus valstybės garantuojamos teisinės pagalbos išlaidų) ir tuo pat metu sudarytų sąlygas prieinamesnei valstybės garantuojamai teisei pagalbai (galimybė pasirinkti antrinę teisinę pagalbą teikiantį advokatą).

3. Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos veiklos teritorija – apima daugiausiai Lietuvos gyventojų (18 savivaldybių, kurios apima 30 procentų šalies gyventojų), kuriems teikia valstybės garantuojamą teisinę pagalbą. Išanalizavus suteiktos pagalbos statistinius duomenis, *paaiškėjo*, kad:

3.1. Pirminės teisinės pagalbos poreikis šioje teritorijoje kasmet padidėja vidutiniškai 3 procentais. Dažniausiai asmenys kreipiasi dėl pagalbos išspręsti klausimus, susijusius su civiline teise ir civiliniu ieškinio pateikimu – 48 procentai, bei su šeimos teise – 27 procentai visų klausimų.

Pirminę teisinę pagalbą teikia 4 advokatai ir 31 valstybės tarnautojas. Pagal tenkančių pareiškėjų skaičių pasiskirstymas yra netolygus: Kauno mieste pirminės teisinės pagalbos specialistui tenka 1612 pareiškėjų, Kauno rajone – vos 77 pareiškėjai. Aktyviausiai pirmine teisine pagalba naudojami 600–1000 litų pajamų per mėnesį gaunantys, vidurinį išsilavinimą turintys 33–55 metų asmenys, nurodantys pagrindinę kreipimosi priežastį – lėšų stoka, ir teisinės pagalbos teikimą vertinantys puikiai arba gerai. Pirminės teisinės pagalbos teikimas daugiau kaip 50 procentų atvejų trunka vidutiniškai 0,5 valandos. 62 procentų atvejų paaiškėja, kad bus reikalinga antrinė teisinė pagalba.

3.2. Antrinės teisinės pagalbos poreikis kasmet padidėja vidutiniškai 10 procentų. Antrinę teisinę pagalbą teikia 15 advokatų, nuolat teikiančių teisinę pagalbą, ir 99 advokatai, prireikus teikiantys teisinę pagalbą.

3.2.1. Išanalizavus prašymus, *paaiškėjo*, kad daugiausiai, t. y. 80 procentų, prašymų sulaukiama civilinės teisės srityje. Iš jų dažniausiai dėl santuokos nutraukimo ar separacijos pripažinimo, dėl vaikams išlaikymo pratęsimo ir dėl tėvystės (motinystės) nustatymo. Taip pat civilinėse bylose antrinė teisinė pagalba reikalinga dalyvaujančių byloje asmenų procesiniams dokumentams parengti (43 procentai) ir pirmosios instancijos teisme atstovauti (36 procentai). Prašymai suteikti antrinę teisinę pagalbą baudžiamosios teisės srityje sudaro 14 procentų, iš kurių dažniausiai – bylose dėl nusikaltimų žmogaus sveikatai ir gyvybei, bylose dėl nusikaltimų nuosavybei, turtiniams interesams. Prašymai suteikti antrinę teisinę pagalbą administracinės teisės srityje sudaro vidutiniškai 6 procentus, dažniausiai bylose dėl nutarimo administracinio teisės pažeidimo byloje apskundimo ir bylose dėl valstybinio administravimo subjektų priimtų teisės aktų veiksmų teisėtumo. Baudžiamosios teisės srityje antrinė teisinė pagalba dažniausiai reikalinga ikiteisminiame tyrime (46 procentai) ir bylos procese pirmosios instancijos teisme (36 procentų).

3.2.2. Antrinės teisinės pagalbos koordinavimo baudžiamosiose bylose, kai gynėjo dalyvavimas būtinas pagal Baudžiamojo proceso kodekso 51 straipsnį, situacijos analizė *atskleidė*, kad dažniausiai gynėjas pripažįstamas būtinu byloje dėl nusikaltimų nuosavybei (48 procentai) ir nusikaltimų žmogaus sveikatai ir gyvybei (23 procentai). Dažniausiai (33 procentai visų atvejų) advokato paskyrimo būtinu gynėju baudžiamajame procese pagrindu nurodoma Baudžiamojo proceso kodekso 51 straipsnio 2 dalis.

3.3. Empirinio tyrimo metu nustatytas su pirmine ir antrine teisine pagalba susijusias problemas galima suskirstyti į tokias grupes:

3.3.1. *Nepakankamai išsamus ir aiškus teisinis reglamentavimas:*

a) Atsižvelgiant į tai, kad praktinis teisės į antrinę teisinę pagalbą įgyvendinimas yra sietinas su pareiškėjo turimu turtu ir gautomis pajamomis, asmuo prašyme suteikti antrinę teisinę pagalbą privalo pažymėti, kad sutinka arba nesutinka apmokėti kitą antrinės teisinės pagalbos išlaidų dalį. Skaičiuojant preliminarią sumą, kyla problema: galimybės tiksliai įvertinti ir suskaičiuoti

preliminarias teisinės pagalbos išlaidas nėra, nes tiksli suma priklauso ir nuo faktinio antrinės teisinės pagalbos laiko, ir nuo kito pobūdžio išlaidų, pavyzdžiui, skirtų įrodymų rinkimui ar vertinimui.

b) Tais atvejais, kai antrinė teisinė pagalba neteikiama viršijus Vyriausybės nustatytą pajamų ir turto lygį antrinei teisinei pagalbai gauti, pareiškėjo parodymai, kad iš gaunamų pajamų moka alimentus, taip pat tie argumentai, kad didelė dalis pajamų skiriama gydymui, vaistams, būstui ir kt., nelaikomi pagrindu pripažinti įrodymais, patvirtinančiais objektyvias priežastis, dėl kurių asmuo negali disponuoti savo turtu ir lėšomis. Taigi, nėra įvertinamos reikšmingos bylos aplinkybės ir konkreti asmens situacija.

c) Jei antrinės teisinės pagalbos teikimas gali būti nutrauktas nustačius piktnaudžiavimo faktą, kai antrinė teisinė pagalba suteikiama Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos sprendimu, tai teikiant antrinę teisinę pagalbą tais atvejais, kai gynėjo dalyvavimas yra būtinas pagal Baudžiamojo proceso kodekso 51 straipsnį, net esant ginamojo akivaizdžiam piktnaudžiavimui savo procesinėmis teisėmis, antrinė teisinė pagalba vis tiek turi būti teikiama, tarnyba vis tiek turi parinkti gynėją, ir, esant skundams, parinkti vis kitą advokatą.

3.3.2. Netinkama teisės aktų įgyvendinimo praktika dėl gebėjimų stygiaus, dėl žmogiškųjų išteklių trūkumo ar dėl reikiamų priemonių neturėjimo:

a) Blogai užpildoma vidutiniškai 4,5 procento visų prašymų dėl antrinės teisinės pagalbos suteikimo, kuriuos surašo ar padeda surašyti pirminės teisinės pagalbos specialistai. Daugiausiai blogai užpildytų prašymų – Alytaus ir Kalvarijos rajonų savivaldybėse (vidutiniškai 11 procentų), mažiausiai – Birštono ir Kaišiadorių rajonų savivaldybėse (iki 1 procento). Pagrindinės klaidos: prašymai užpildomi neaiškiai ir neišsamiai, neišsigilinama, kad viršijamas pirmasis, ir antrasis pajamų ir turto lygiai, pateikiama netinkama metinė turto deklaracija, prašymas parengiamas neatsižvelgiant, kad asmuo nesutinka apmokėti, jei reikės, dalies išlaidų. Pastebėta, kad netinkamai užpildytų prašymų padaugėjimą nulemia pirminę teisinę pagalbą teikiančių specialistų kaita.

b) Turto ir pajamų lygio nustatymą patiems gyventojams sunkina sudėtinga jo skaičiavimo metodika, todėl pareiškėjams, siekiantiems gauti antrinę teisinę pagalbą, būtų reikalinga elektroninė programa, kuria asmenys galėtų paprasčiau, nesikreipdami į pirminės ar antrinės teisinės pagalbos specialistus, nustatyti savo pajamų ir turto lygį.

c) Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyboje nėra įdiegta teisinės pagalbos vieninga informacinė sistema, kuri sudarytų sąlygas sprendimų dėl antrinės teisinės pagalbos teikimo priėmimo ir antrinės teisinės pagalbos teikimo veiksmingesniam, paprastesniam, tikslesniam kontrolės procesui.

d) Savivaldybėse itin skiriasi gyventojų informavimo apie pirminės ir antrinės teisinės pagalbos teikimą mastas ir priemonės. Pavyzdžiui, jei Druskininkų ir Jurbarko rajono savivaldybės

skelbia minėto pobūdžio informaciją daugelyje priemonių (miesto stenduose, regioninėje spaudoje, interneto tinklalapyje), taip pat teikia pirminę teisinę pagalbą po darbo valandų, tai Marijampolės savivaldybė naudoja tik vieno pobūdžio informacijos skelbimą – interneto tinklalapyje.

3.3.3. *Skirtingos teisinės institucijos daro prieštaringą poveikį valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų funkcijų atlikimo praktikai:*

a) Pastebėta, kad teismai labai skirtingai pripažįsta gynėjo dalyvavimą būtinu baudžiamajame procese. Pavyzdžiui, jei Prienų rajono apylinkės teismas net 44 procentų naujai pradėtų bylų pripažino gynėjo dalyvavimą procese būtinu, tai Kaišiadorių rajono apylinkės teisme tokių sprendimų skaičius tesudaro vos 6 procentus. Kyla klausimas, ar visais atvejais pagrįstai yra pripažįstamas gynėjo dalyvavimas būtinu baudžiamajame procese.

b) Esant būtinojo gynėjo dalyvavimo baudžiamojoje byloje pagrindams, teismai priima nutartis parinkti valstybės apmokamą gynėją neatsižvelgdami į tai, kad asmuo jau yra sudaręs susitarimą su savo pasirinktu gynėju; teismai, skirdami posėdžių datas, ne visada atsižvelgia į advokatų užimtumą kitose bylose, ligas, atostogas; teismai, ikiteisminio tyrimo institucijos ar prokuratūra kreipiasi į Kauno valstybės garantuojamą teisinės pagalbos tarnybą su pakartotiniu prašymu parinkti gynėją byloje, kurioje gynėjas jau yra parinktas.

c) Nepakankamas teismų ir advokatų bendradarbiavimas organizuojant, planuojant proceso veiksmus ir užtikrinant efektyvų asmenų teisių gynimą. Nepaisant to, kad teisės aktai numato ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui pareigą informuoti gynėją apie ikiteisminio tyrimo baigtį ar prokuroro sprendimą užbaigti baudžiamąją bylą pagreitinato proceso tvarka, praktika rodo, kad apie tokius procesinius sprendimus advokatai neretai yra neinformuojami. Dėl šios priežasties advokatai dažnai neturi galimybės laiku sužinoti apie priimtus sprendimus, todėl negali savalaikiai patarti, kokių veiksmų ginamajam toliau yra būtina imtis.

4. Išanalizavus 70 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutarčių ir sprendimų bylose, susijusiose su valstybės garantuojamos teisinės pagalba, *paaiškėjo*, kad:

a) Ginčai, susiję su valstybės garantuojama teisine pagalba, dažniausiai kyla dėl to, kad Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos priima sprendimą nesuteikti antrinės valstybės garantuojamos teisinės pagalbos arba ją nutraukti. Pagrindinėmis tokių sprendimų priėmimo priežastimis dažniausiai įvardinama: nepagrįsti ir neperspektyvūs prašymai suteikti antrinę teisinę pagalbą, asmenys nesutinka, kad jų duomenys būtų tvarkomi, viršijami pajamų ir turto lygiai, piktnaudžiuojama teisine pagalba, ir kita.

b) Neretai antrinė teisinė pagalba nesuteikiama dėl Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų netinkamų veiksmų. Pavyzdžiui, Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos imasi spręsti klausimus, kurie yra tik teismo konstitucinė funkcija, ir taip viršija savo kompetenciją; Tarnybos priima sprendimus neišanalizavusios visų aplinkybių arba neteisingai nustato prašymo

turinį sprendimas neteikti antrinės teisinės pagalbos priimamas nesant teisinio pagrindo atsisakymui ir kt. Ne visuomet atsižvelgiama į tai, kad sprendimas nutraukti antrinės teisinės pagalbos teikimą turi būti pagrįstas nustatytais faktinėmis aplinkybėmis ir motyvuotas taip, kad antrinės teisinės pagalbos netekusiems asmenims ir teismams, jei ginčo sprendimas persikelia ten, būtų aiškios teisinės pagalbos neteikimo priežastys. Atsakyti į klausimą, ar pareiškėjo reikalavimas akivaizdžiai pagrįstas, gali tik teismas, nagrinėjantis konkretų reikalavimą. Nagrinėjamų skundų, paduotų prašymų suteikti tiesinę pagalbą skaičius negali būti laikomas pagrindu kategoriškai ir neginčijamai išvadai apie pareiškėjo piktnaudžiavimą Konstitucijos ir Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo suteiktomis teisėmis.

5. Taigi, darbo pradžioje iškelta hipotezė, kad valstybės garantuojama teisinė pagalba yra menkai prieinama, todėl tai riboja jos teisinį veiksmingumą, iš dalies patvirtinta. Darytina išvada, kad valstybės garantuojamos teisinės pagalbos socialiniam veiksmingumui neigiamą įtaką daro tiek Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų netinkama veikla, t. y. neteisingas prašymo suteikti antrinę teisinę pagalbą turinio nustatymas, kompetencijų viršijimas, tiek pirminės teisinės pagalbos specialistų nekokybiškas darbas, pavyzdžiui, netinkamas prašymų antrinei teisei pagalbai gauti parengimas, tiek pačių pareiškėjų piktnaudžiavimas savo teisėmis ir kiti panašūs veiksmai, mažinantys teisinės pagalbos prieinamumą ir kokybiškumą.

REKOMENDACIJOS

1. Tyrimo rezultatai parodė, kad visuomenė yra nepakankamai informuojama apie valstybės garantuojamą teisinę pagalbą. Galima teigti, kad jei visuomenė nežino apie valstybės garantuojamą teisinę pagalbą, tai tam tikra prasme ši teisinė pagalba jai tampa neprieinama. Atsižvelgiant į tai, rekomenduojama sudaryti sąlygas gyventojams gauti kuo išsamesnę informaciją apie valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimo sąlygas ir tvarką ir šią informaciją platinti ne tik tarnybų ar savivaldybių tinklalapiuose, kaip dabar dažnai yra daroma, bet ir panaudojant kitas priemones: organizuoti susitikimus su gyventojais, skleisti informaciją vietinėje ar regioninėje žiniasklaidoje, per radijo stotį ar televiziją ir kt.

2. Siekiant sumažinti antrinę teisinę pagalbą teikiančių specialistų darbo krūvį, rekomenduojama Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 2 straipsnio 6 dalį papildyti nuostata, kad pirminė teisinė pagalba apimtų ir paprastų procesinių dokumentų rengimą, t. y. kad pirminę teisinę pagalbą teikiantys specialistai, paprastai turintys pakankamai aukštą kvalifikaciją, rengtų ne tik dokumentus valstybinėms institucijoms, bet ir, pavyzdžiui, surašytų prašymus išduoti teismo įsakymą ir kt. Atkreiptinas dėmesys, kad to pageidauja ir patys pirminę teisinę pagalbą teikiantys specialistai.

LITERATŪRA

Teisės aktai

1. Baudžiamojo proceso kodeksas (2014 m. kovo 25 d. redakcija). *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341.
2. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas (2013 m. gruodžio 14 d. redakcija). *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 13-308; 2000, Nr. 85-2566.
3. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas (2014 m. sausio 1 d. redakcija). *Valstybės žinios*, 1985, Nr. 1-1.
4. Lietuvos Respublikos Advokatūros įstatymas (2013 m. rugsėjo 1 d. redakcija). *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 50-1632.
5. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2014 m. kovo 25 d. redakcija). *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741.
6. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (2014 m. kovo 28 d. redakcija). *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 36-1340.
7. Lietuvos Respublikos civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymas (2011 m. gegužės 28 d.). *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 87-3462.
8. Lietuvos Respublikos gyventojų turto deklaravimo įstatymas (2013 m. gruodžio 14 d. redakcija). *Valstybės žinios*, 1996, Nr.50-1197.
9. Lietuvos Respublikos Konstitucija (2014 m. sausio 24 d. redakcija). *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.
10. Lietuvos Respublikos piniginės socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatymas (2013 m. gruodžio 10 d. redakcija). *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 73-3352; 2011, Nr. 155-7353.
11. Lietuvos Respublikos taikinamojo tarpininkavimo įstatymas (2011 m. gegužės 28 d. redakcija). *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 87-3462.
12. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos nuostatai (2010 m. gruodžio 5 d. redakcija). *Valstybės žinios*, 1998, Nr. 63-1816.
13. Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas (aktuali redakcija 2014 m. sausio 1 d.). *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 30-827.
14. Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstatymas (2013 m. sausio 30 d. redakcija). *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 43-772; 1998, Nr. 41(1)-1131.
15. Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas (2013 m. liepos 20 d. redakcija). *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 60-1945; 2006, Nr. 77-2975.
16. 2003 m. lapkričio 25 d. Tarybos direktyvos 2003/109/EB dėl trečiųjų valstybių piliečių, kurie yra ilgalaikiai gyventojai, statuso (OL 2004 m. specialusis leidimas, 19 skyrius, 6 tomas, p. 272).
17. 2003 m. sausio 27 d. Tarybos direktyva 2003/8/EB, numatanti teisės kreiptis į teismą įgyvendinimo tarptautiniuose ginčiuose pagerinimą nustatant minimalias bendras teisinės pagalbos tokiems ginčams taisykles (OL 2003 m. specialus leidimas, 19 skyrius, 6 tomas, p. 90).

18. 2011 m. balandžio 5 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/36/ES dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos, pakeičianti Tarybos pamatinį sprendimą 2002/629/TVR (OL, 2011 m. specialusis leidinys, 101, p. 1).
19. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2005 m. birželio 15 d. įsakymas Nr. 1R-189 „Dėl valstybės garantuojamos teisinės pagalbos koordinavimo tarybos nuostatų ir sudėties patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 84-4432.
20. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2005 m. birželio 15 d. įsakymu Nr. 1R-189 patvirtinti „Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos koordinavimo tarybos nuostatai“. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 84-4432.
21. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2008 m. birželio 12 d. įsakymu Nr. 1R-241 patvirtintas „Sprendimo dėl antrinės teisinės pagalbos teikimo byloje, kurios ginčo dalykas yra valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos sprendimas dėl antrinės teisinės pagalbos, priėmimo tvarkos aprašas“. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 68-2608.
22. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2008 m. birželio 28 d. įsakymu Nr. 1R-260 patvirtinta prašymo suteikti antrinę teisinę pagalbą forma. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 75-2987.
23. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2009 m. birželio 10 d. įsakymu Nr. 1R-185 patvirtinta „Pirminės teisinės pagalbos teikimo funkcijai atlikti skirtų lėšų apskaičiavimo metodika“. *Valstybės žinios*, 2009, Nr. 70-2872.
24. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2009 m. birželio 9 d. įsakymu Nr. 1R-179 „Dėl advokato parinkimo teikti antrinę teisinę pagalbą baudžiamosiose bylose rekomendacijų patvirtinimo“ patvirtintos „Advokato parinkimo teikti antrinę teisinę pagalbą baudžiamosiose bylose rekomendacijos“. *Valstybės žinios*, 2009, Nr. 70-2869.
25. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2010 m. gegužės 28 d. įsakymu Nr. 1R-121 „Dėl rekomenduojamos sprendimo dėl antrinės teisinės pagalbos teikimo formos patvirtinimo“ patvirtintas „Sprendimo dėl antrinės teisinės pagalbos teikimo formos pavyzdys“. *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 64-3166.
26. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2012 m. liepos 30 d. įsakymas Nr. 1R-208 „Dėl teisingumo ministro 2005 m. balandžio 5 d. įsakymo Nr. 1R-105 „Dėl valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų steigimo ir viešųjų įstaigų Vilniaus viešosios advokatų kontoros bei Šiaulių viešosios advokatų kontoros pertvarkymo“ pakeitimo“. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 91-4759.
27. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2013 m. gruodžio 27 d. įsakymu Nr. 1R-300 „Dėl metinės pajamų ir turto deklaracijos antrinei teisinei pagalbai gauti formos patvirtinimo“ patvirtintos „Metinės pajamų ir turto deklaracijos antrinei teisinei pagalbai gauti pildymo taisyklės“. *Valstybės žinios*, 2013, Nr. 2013-00270.
28. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2013 m. gruodžio 27 d. įsakymu Nr. 1R-300 „Dėl metinės pajamų ir turto deklaracijos antrinei teisinei pagalbai gauti formos patvirtinimo“ patvirtinta „Metinės pajamų ir turto deklaracijos antrinei teisinei pagalbai gauti forma“. *Valstybės žinios*, 2013, Nr. 2013-00270.
29. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2014 m. sausio 20 d. įsakymu Nr. 1R-16 „Dėl teisingumo ministro 2005 m. balandžio 15 d. įsakymu Nr. 1R-114 „Dėl advokatų, teikiančių antrinę teisinę

- pagalbą, konkurso nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo“ patvirtinti „Advokatų, nuolat teikiančių antrinę teisinę pagalbą, konkurso nuostatai“. *Teisės aktų registras*, 2014, Nr. 2014-00305.
30. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2014 m. sausio 20 d. įsakymu Nr. 1R-15 patvirtintas „Sutarčių su advokatais, prireikus teikiančiais antrinę teisinę pagalbą, sudarymo tvarkos aprašas“. *Teisės aktų registras*, 2014, Nr. 2014-00307.
31. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2014 m. sausio 20 d. įsakymu Nr. 1R-15 patvirtintas „Sutarčių su advokatais, konkrečioje byloje teikiančiais antrinę teisinę pagalbą, sudarymo tvarkos aprašas“. *Teisės aktų registras*, 2014, Nr. 2014-00307.
32. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2014 m. sausio 8 d. įsakymas Nr. 1R-4 „Dėl preliminarios antrinės teisinės pagalbos išlaidų sumos apskaičiavimo tvarkos aprašo patvirtinimo“. *Teisės aktų registras*, 2014, Nr. 2014-00082.
33. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. sausio 22 d. nutarimu Nr. 69 patvirtintos „Už antrinės teisinės pagalbos teikimą ir koordinavimą mokamo užmokesčio dydžiai ir mokėjimo taisyklės“ (2013 m. rugsėjo 1 d. redakcija). *Valstybės žinios*, 2013, Nr. 79-4011.
34. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. balandžio 27 d. nutarimas „Dėl asmenų turto ir pajamų lygių antrinei teisinei pagalbai gauti nustatymo“. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 54-1856; 2006, Nr. 61-2181.
35. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo pirmininko 2009 m. birželio 1 d. įsakymu Nr. TP-28 patvirtinti Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo veiklos nuostatai.
36. Estonia State Legal Aid Act (28 june 2004) [interaktyvus]. – Estonia, 2004. – URL: http://www.riigioigusabi.ee/_eng [žiūrėta 2014 m. vasario 3 d.].
37. Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1998 m. lapkričio 4 d. redakcija). *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 40-987.
38. Loi relative a l'aide juridique (23 novembre 1998) [interaktyvus]. – Belgique, 1998. – URL: <http://reflex.raadvst-consetat.be/reflex/pdf/Mbbs/1998/12/22/60122.pdf> [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 10 d.]
39. Loi relative à l'aide juridique (No. 91-647 du 10 juillet 1991) [interaktyvus]. – France, 1991. – URL: www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do;jsessionid=15B338559A09A9475DA039E15C56E777.tpdjo09v_1?cidTexte=LEGITEXT000006077779&dateTexte=20140218 [žiūrėta 2014 m. vasario 18 d.].
40. Kauno rajono savivaldybės administracijos direktoriaus 2008 m. sausio 4 d. įsakymu Nr. IS-08 patvirtinti „Teisės skyriaus vyriausiojo specialisto pareiginiai nuostatai“ [interaktyvus]. – URL: www.krs.lt/alfresco/guestDownload/direct/workspace/SpacesStore/75b4e626-565b-4ec19cb1fb2e3e21c561/Grigonis.pdf [žiūrėta 2014 m. kovo 7 d.]
41. Latvijos Vyriausybės 2009 m. nutarimas „Dėl valstybės garantuojamos teisinės pagalbos apimties, apmokėjimo dydžio, kompensuojamų išlaidų ir jų mokėjimo tvarkos“. – URL: <http://m.likumi.lv/doc.php?id=202908&from=off> [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 15 d.].
42. Le Code judiciaire (10 octobre 1967) [interaktyvus]. – Belgique, 1967. – URL: <http://www.juristax.be/Codes/CodeJudiciaire.htm> [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 10 d.]
43. Legal Aid Act (No. 257, 2002) [interaktyvus]. – Finland, 2002. – URL: www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/2002/en20020257.pdf [žiūrėta vasario 18 d.].

44. Rättshjälpslag (1996: 1619) [interaktyvus]. – Sweden, 1996. – URL: www.notisum.se/rnp/sls/lag/19961619.HTM [žiūrėta vasario 18 d.].
45. The Civil Legal Aid Act (No. 32 of 1995) [interaktyvus]. – Ireland, 1995. – URL: <http://www.irishstatutebook.ie/1995/en/act/pub/0032/index.html>. [Žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 10 d.]
46. The Criminal Justice (Legal Aid) Act (No. 12 of 1962) [interaktyvus]. – Ireland, 1962. – URL: <http://www.irishstatutebook.ie/1962/en/act/pub/0012/index.html> [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 11 d.].
47. Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likums (17 march 2005) [interaktyvus]. – Latvia, 2005. URL: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=104831> [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 15 d.].

Specialioji literatūra

48. Abramavičius, A. Teisė į teisminę gynybą Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo jurisprudencijoje // *Jurisprudencija: mokslo darbai*. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009, Nr. 3(117), p. 21–40. – ISSN 1392–6195.
49. Ažubalytė R. ir kt. Specifinės baudžiamojo proceso rūšys. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011. – 486 p. – ISBN -78-9955-19-376-0.
50. Berger, V. Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencija. – Vilnius: Pradai, 1997. – 309 p.
51. Bieliauskienė, J. Socialinio teisingumo principų sistema šiuolaikinėje vakarų teisės tradicijoje // *Socialinių mokslų studijos*, 2009, Nr. 2(2), p. 199–135. – ISSN 2029-2236.
52. Hirsch, E. *Das Recht in Socialen Ordnungsgelfuge*. Berlin, 1966.
53. Höffe, O. *Gerechtigkeit*. München: Beck, 2001, p. 11.
54. Jurka, R. ir kt. Baudžiamojo proceso tarptautiskumas: patirtis ir iššūkiai. Mokslo studija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013, p. 245. – ISBN 978-9955-19-536-8.
55. Kaminskienė N. ir kt. *Mediacija: vadovėlis*. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013. – 214 p. – ISBN 978-9955-19-567-2.
56. Kaminskienė, N. *Privaloma mediacija: galimybės ir iššūkiai* // *Jurisprudencija: mokslo darbai*. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013, Nr. 20(2), p. 683–705. – ISSN 1392-6195.
57. Kelsen, H. *Grynoji teisės teorija*. – Vilnius, 2002. p. 174.
58. Krolienė, I. Teisinės pagalbos teikimo kokybės vertinimo kriterijai // *Lietuvos advokatūra*. – Vilnius: Justitia. 2011, Nr. 1-2(38-39). – ISSN 1648-3006.
59. Kruminienė, K. Teisės socialinis veiksmingumas // *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. – Vilnius: Šiaulių universitetas, 2006, Nr. 2(7), p. 94–97. – ISSN 1648-9098.
60. Lakis J. Taikinamojo tarpininkavimo Lietuvos viešajame sektoriuje būtinybė // *Viešoji politika ir administravimas*, 2010, Nr. 34, p. 61–70. – ISSN 1648-2603.
61. Laužikas, E., Mikelėnas, V., Nekrošius, V. *Civilinio proceso teisė: vadovėlis*. – Vilnius: Justitia, 2003. – 199 p. – ISBN 9986-567-91-2.
62. Manning, D. D. *Development of Civil Legal Aid System: Issues for Consideration. Paper Prepared for the 2ns European Forum on Acces to Justice. Background Materials, 24–25 February 2005, Budapest.*

63. Mittal, R. Legal aid: Catalyst for Social Change. – Satyam Law International, 2013.– 251 p. – ISBN 8192120422.
64. Montvydienė, I. Asmens turtinės padėties kriterijus suteikiant valstybės garantuojamą teisinę pagalbą civilinio proceso tvarka nagrinėjamosiose bylose // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007, Nr. 5(59), p. 64–70. – ISSN 1392–6195.
65. Montvydienė, I. Pacta de quata litis, kaip alternatyva valstybės garantuojamai teisei pagalbai užtikrinti civilinėse bylose // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008, Nr. 7(109), p. 85–91. – ISSN 1392-6195.
66. Montvydienė, I. Valstybės garantuojama teisinė pagalba civilinėse bylose: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010. – 267 p.
67. Petkuvienė, R. Teisingumas ir nešališkumas civiliniame procese // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013, Nr. 20(3), p. 1061–1080. – ISSN 1392–6195.
68. Puškorius, S. 3E koncepcijos plėtra // Viešoji politika ir administravimas. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002, Nr. 3, p. 31–38. – ISSN 1648-2603.
69. Rawls, J. Politinis liberalizmas. – Vilnius: Eugrimas, 2002. – 445 p. – ISBN 9955-501-09-X.
70. Šimašius, R. Teisėkūra ir teisės socialinis veiksmingumas // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004, Nr. 54(46), p. 62-73. – ISSN 1392-6195.
71. Šlapkauskas, V. Pasitikėjimas – teisės socialinio veiksmingumo veiksnys // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2002, Nr. 24(16), P. 184–195. – ISSN 1392-6195.
72. Šlapkauskas, V. Teisės socialinio veiksmingumo sampratos tyrimas // Filosofija, psichologija, Nr. 1, Vilnius, 2002, p. 47–51. ISSN 0235–7186.
73. Šlapkauskas, V. Teisės sistemos disfunkcija – silpnos socialinės politikos požymis // Socialinis darbas. Mokslo darbai – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. Nr. 5(1). P. 21-29. – ISSN 1648-4789.
74. Šlapkauskas, V. Teisės socialinio veikimo modeliavimas ir jo ribos: sociologinis požiūris // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius, Mykolo Romerio universitetas, 2004, Nr. 51(43), P.5–16.
75. Tamošiūnienė, E., Kudinavičiūtė-Michailovienė I. Šeimos bylų nagrinėjimo teismo sprendimų vykdymo ypatumai. Mokslo studija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013. – 243 p. – ISBN 978-19-581-8.
76. Trumpulis, U. Teorinės ir praktinės mediacijos taikymo prielaidos sprendžiant administracinius ginčus Lietuvoje // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012, Nr. 19(4), p. 1423–1437. – ISSN 1392-6195.
77. Uscila, R. Nusikaltimų aukų socialinė ir teisinė apsauga Lietuvoje: padėties vertinimas // Jurisprudencija: mokslo darbai,– Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004, Nr. 59 (51), p. 16-25. – ISSN 1392-6195.
78. Vaišvila, A. Ar kiekvienam įstatymui taikytinas socialinio veiksmingumo kriterijus? // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004, Nr. 54(46), p. 6–15. – ISSN 1392-6195.
79. Vaišvila, A. Teisės teorija. – Vilnius: Justitia, 2004. – 462 p. – ISBN 9955-616-07-5.

80. Vaišvila, A. Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje. – Vilnius: Litimo, 2000. – ISBN 9955401575.
81. Vaišvila, A. Teisingumas: jo formos ir socialinė reikšmė // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2002, Nr. 24(16), p. 196–203. – ISSN 1392-6195.

Elektroniniai šaltiniai

82. A Survey of Pro Bono Practices and Opportunities in 71 Jurisdictions (2012) [interaktyvus]. – URL: <http://www.probonoinst.org/wpps/wp-content/uploads/a-survey-of-pro-bono-practices-and-opportunities-in-71-jurisdiction-2012.pdf> [Žiūrėta 2014 m. vasario 18 d.].
83. Aide juridictionnelle [interaktyvus]. – URL: <http://www.vos-droits.justice.gouv.fr/aide-a-laces-au-droit-11952/aide-juridictionnelle-20262.html> [Žiūrėta 2014 m. vasario 18 d.].
84. Are you entitled to legal aid? (2013) [interaktyvus]. – URL: www.rattshjalp.se/In-English/In-English/Are-you-entitled-to-legal-aid/ [Žiūrėta 2014 m. vasario 19 d.].
85. Bendra pirminės teisinės pagalbos organizavimo situacija Lietuvos savivaldybėse (2011) [interaktyvus]. – URL: <https://sites.google.com/site/pirmineteisinepagalba/paslaugos-organizavimas> [Žiūrėta 2013 m. spalio 19 d.].
86. Civilinių, administracinių, baudžiamųjų bylų klasifikatoriai, patvirtinti Kauno valstybinės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos direktorės 2013 m. kovo 26 dienos įsakymu Nr. 0–3–(1.4) [interaktyvus]. – URL: <http://kaunas.teisinepagalba.lt/lt/lt/tm/informacijos-rinkmenos> [žiūrėta 2014 m. kovo 2 d.].
87. Cost of legal aid (2012) [interaktyvus]. – URL: www.oikeus.fi/20619.htm [Žiūrėta 2014 m. vasario 19 d.].
88. Étude de législation comparée: l'aide juridique (No. 137, juillet 2004) [interaktyvus]. – URL: www.senat.fr/lc/lc137/lc1375.html [Žiūrėta 2014 m. vasario 20 d.].
89. Figūrinitė, K. Teisminė mediacija padeda konfliktuojančioms šalims rasti abipusiai naudingą sprendimą // Teismai: naujienlaiškis, Nr. 1, 2010 [interaktyvus]. – URL: http://www.teismai.lt/images/foto/teismai.lt_1nr_spalis.pdf [žiūrėta 2014 m. vasario 25 d.].
90. Financial eligibility limits [interaktyvus]. – URL: <http://www.legalaidboard.ie/lab/>
91. Finland National Report, 2013. – URL: www.ilagnet.org/jscripts/tiny_mce/plugins/filemanager
92. Funkcijų peržiūros ataskaita. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, 2012, 25 p. [interaktyvus]. – URL: <http://vakokybe.vrm.lt/get.php?f.712> [žiūrėta 2014 m. vasario 24 d.].
93. Jarašiūnas, Egidijus. Konstitucija ir įstatymas: Kelios interpretavimo problemos [interaktyvus]. – URL: <http://www.lrkt.lt/PKonferencijose/13.pdf> [žiūrėta 2013 spalio 28 d.].
94. Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos direktorės 2014 m. vasario 26 d. įsakymu Nr. 0-3-(1.4)-1 patvirtinta rekomendacija pirminę teisinę pagalbą teikiančioms institucijoms. – <http://kaunas.teisinepagalba.lt/dok/2013%20m.%20veiklos%20ataskaita%20Final%20Ministerijai%20%282%29.pdf> [žiūrėta 2014 m. balandžio 7 d.].

95. Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos direktorės 2013 m. vasario 26 d. įsakymu Nr. 0-3(1.4)-8 patvirtinta Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos 2012 m. veiklos ataskaita.
96. Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos direktorės 2014 m. vasario 26 d. įsakymu Nr. O-3-(1.4.)-1 patvirtinta tarnybos 2013 m. veiklos ataskaita [interaktyvus]. – URL: <http://kaunas.teisinepagalba.lt/dok/2013%20m.%20veiklos%20ataskaita%20Final%20Ministerijai%20%282%29.pdf> [žiūrėta 2014 m. balandžio 7 d.].
97. Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos funkcijos [interaktyvus]. – URL: <http://kaunas.teisinepagalba.lt/lt/tm/veiklossritys/> [žiūrėta 2013 m. spalio 15 d.]
98. Krolienė, I. Pranešimas. Procesinės ir administracinės problemos teikiant valstybės garantuojamą teisinę pagalbą [interaktyvus]. – URL: http://denver.infolex.lt/advoco_old/getfile.aspx?dokid=4065b032-5e4e-492d-86c8-902926d81493 [žiūrėta 2014 m. vasario 24 d.].
99. Legal aid provided by the state (2014) [interaktyvus]. – URL: www.jpa.gov.lv/valsts-nodrosinata-juridiska-palidziba-eng59 [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 10 d.].
100. Lietuvos advokatūra 2014 m. vasario 25 d. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos koordinacinės tarybos posėdžiui teikia svarstyti du teisės aktų pakeitimų projektus (2014 m. vasario 20 d.) [interaktyvus]. – URL: http://www.advoco.lt/lt/teisine-informacija/teises-aktu-projektai_324.html [žiūrėta 2014 m. vasario 22 d.].
101. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos 2009–2011 metų strateginis veiklos planas, 1a forma. Nr. 23.900.551 [interaktyvus]. – URL: http://www.tm.lt/dok/strategplanai/1a_formaa.pdf [žiūrėta 2011 m. spalio 29 d.].
102. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2013 m. balandžio 18 d. organizuota apskritojo stalo diskusija „Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos aktualijos“, Vilnius [interaktyvus]. – URL: http://www.advoco.lt/download/30119/2_vgtp_diskusija_problemos-siulymai_santrauka.pdf [žiūrėta 2014 m. kovo 26 d.]
103. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos ataskaita apie *antrinės teisinės pagalbos* organizavimą ir teikimą 2009 m. – Vilnius, 2010, 25 p. [interaktyvus]. – URL: http://teisinepagalba.tic.lt/dok/2009_ataskaita-antrine.pdf [žiūrėta 2014 m. sausio 20 d.].
104. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos ataskaita apie *antrinės teisinės pagalbos* organizavimą ir teikimą 2010 m. – Vilnius, 2011, 26 p. [interaktyvus]. – URL: http://teisinepagalba.tic.lt/dok/2010_ataskaita_antrine.pdf [žiūrėta 2014 m. sausio 20 d.].
105. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos ataskaita apie *antrinės teisinės pagalbos* organizavimą ir teikimą 2011 m. – Vilnius, 2012, 35 p. [interaktyvus]. – URL: <http://teisinepagalba.tic.lt/dok/2011%20ANTRINES%20ataskaita-final%202012-06.pdf> [žiūrėta 2014 m. sausio 20 d.].
106. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos ataskaita apie *antrinės teisinės pagalbos* organizavimą ir teikimą 2012 m. – Vilnius, 2013, 31 p. [interaktyvus]. – URL: <http://teisinepagalba.tic.lt/dok/2012%20ATP%20ataskaita.pdf> [žiūrėta 2014 m. sausio 20 d.].

107. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos ataskaita apie *pirminės teisinės pagalbos* organizavimą ir teikimą 2009 m. – Vilnius, 2010, 29 p. [interaktyvus]. – URL: http://teisine.pagalba.tic.lt/dok/2009_ataskaita_pirmine.pdf [žiūrėta 2014 m. sausio 14 d.].
108. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos ataskaita apie *pirminės teisinės pagalbos* organizavimą ir teikimą 2010 m. – Vilnius, 2011, 32 p. [interaktyvus]. – URL: http://teisine.pagalba.tic.lt/dok/2010_ataskaita_pirmine2.pdf [žiūrėta 2014 m. sausio 14 d.].
109. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos ataskaita apie *pirminės teisinės pagalbos* organizavimą ir teikimą 2011 m. – Vilnius, 2012, 41 p. [interaktyvus]. – URL: <http://teisine.pagalba.tic.lt/dok/2011%20PIRMINES%20ataskaita-final%202012-06.pdf> [žiūrėta 2014 m. sausio 14 d.].
110. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos ataskaita apie *pirminės teisinės pagalbos* organizavimą ir teikimą 2012 m. – Vilnius, 2013, 35 p. [interaktyvus]. – URL: <http://teisine.pagalba.tic.lt/dok/2012%20PTP%20ataskaita.pdf> [žiūrėta 2014 m. sausio 14 d.].
111. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos Funkcijų peržiūros ataskaita. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų vidaus procedūrų atliekant priskirtas funkcijas peržiūra [interaktyvus]. – Vilnius, 2012, p. 25. – URL: <http://vakokybe.vrm.lt/get.php?f.712> [žiūrėta 2014 m. balandžio 8 d.].
112. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2008 metų veiklos ataskaita. Parengė Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga. – URL: <http://www.vaikoteises.lt/media/file/2011patigalutine.pdf> [žiūrėta 2013 m. lapkričio 25 d.].
113. Pranešimas VIR. Privatiems advokatams atostogas apmoka valstybė. Valstybinio audito ataskaita „Valstybės garantuojama antrinė teisinė pagalba“. 2009 m. spalio 1 d. – URL: www3.lrs.lt/docs2/TWTSGQRY.DOC [žiūrėta 2013 m. lapkričio 25 d.].
114. Svečiams iš Azerbaidžano išsakyta Lietuvos advokatūros pozicija apie VGTP sistemą Lietuvoje (2012-07-25) [interaktyvus]. – URL: http://denver.infolex.lt/advoco_old/default.aspx?item=news&id=17600 [žiūrėta 2014 m. vasario 19 d.].
115. Teisinė pagalba baudžiamosiose bylose Airijoje (angl. Criminal Legal Aid). Public Service Information, Provided by the Citizens information Board [interaktyvus]. – URL: http://www.citizensinformation.ie/en/justice/legal_aid_and_advice/criminal_legal_aid.html [žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 10 d.].
116. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos kolegijos posėdžio 2010 m. sausio 19 d. protokolai Nr. 1. [interaktyvus]. – URL: http://klaipeda.teisine.pagalba.lt/dok/2010-09-23_Nr._1.pdf [žiūrėta 2014 m. balandžio 7 d.].
117. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos prieinamumas: pirminė ir antrinė teisinė pagalba: tyrimas, 2011. [interaktyvus]. – URL: http://www.hrmi.lt/uploaded/TYRIMAI/VGTP_tyrimas_20111216_FINAL.pdf [žiūrėta 2013 m. spalio 12 d.].
118. Valstybinio audito ataskaita: valstybės garantuojama antrinė teisinė pagalba, 2009 m. rugpjūčio 7 d. Nr. VA-P-40-12-15. – Vilnius, 46 p. [interaktyvus]. – URL: http://www.vkontrole.lt/failas_senas.aspx?id=3554 [žiūrėta 2013 m. spalio 19 d.].

Teismų praktika

119. Lietuvos Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos komercinių bankų įstatymo 37 straipsnio pirmosios dalies 7 punkto, 39 straipsnio, 40 straipsnio pirmosios bei antrosios dalių, 45 straipsnio ir 46 straipsnio antrosios bei trečiosios dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 1996-04-24, Nr. 36-915.
120. Lietuvos apeliacinio teismo civilinių bylų skyriaus kolegijos 2003 m. lapkričio 13 d. nutartis civilinėje byloje pagal A. (E) Č. skundą dėl valstybės garantuojamos teisinės pagalbos kreipimuisi į Europos Žmogaus Teisių Teismą skyrimo panaikinimo (bylos Nr. 2-434/2003).
121. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. balandžio 23 d. nutartis Nr. T-84-2012.
122. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. balandžio 19 d. nutartis Nr. 3K-3-232/2013.
123. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. balandžio 23 d. nutartis Nr. 3K-3-256/2013.
124. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. kovo 3 d. nutartis byloje Nr. T-31-2014.
125. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. vasario mėn. 14 d. nutartis, priimta civilinėje byloje J. B. v. Šaulių valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba, bylos Nr. 3K-321/2013.
126. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2010 m. balandžio 30 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A662-682/2010.
127. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2010 m. rugsėjo 23 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A146 - 1162/2010.
128. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. lapkričio 14 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A62-3506/2011
129. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-492-632-13.
130. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. gegužės 31 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-146-881-13.
131. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. kovo 27 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A525-678/2013.
132. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. rugpjūčio 12 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A444-1357/2013.
133. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. sausio 30 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A602-116/2013
134. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. vasario 6 d. nutartis administracinėje byloje Nr. 425-529/2013.
135. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. birželio 29 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-858-1653-12.
136. Vilniaus apygardos administracinio teismo 2011 m. sausio 14 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. I-686-562/2011 dėl sprendimo panaikinimo, įpareigojimo atlikti veiksmus ir neturtinės žalos atlyginimo.

Lukoševičiūtė S. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos socialinis veiksmingumas / Teisės ir valdymo magistro baigiamasis darbas. Vadovas prof. Dr. V. Šlapkauskas. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Teisės fakultetas, 2014. – 120 p.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe atskleistas valstybės garantuojamos teisinės socialinis veiksmingumas. Pirmoje darbo dalyje teoriniu požiūriu nagrinėjamos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos ir teisės socialinio veiksmingumo samprata ir reikšmė. Antroje darbo dalyje nagrinėjamas valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teisinis reglamentavimas. Trečioje darbo dalyje analizuojami ir apibendrinami empirinio tyrimo apie valstybės garantuojamos teisinės pagalbos organizavimą ir teikimą rezultatai, kurie leido iš dalies patvirtinti iškeltą hipotezę, kad valstybės garantuojama teisinė pagalba yra menkai prieinama, todėl tai riboja jos socialinį veiksmingumą.

Raktiniai žodžiai: valstybės garantuojama teisinė pagalba, pirminė teisinė pagalba, antrinė teisinė pagalba, socialinis veiksmingumas.

Lukoševičiūtė S. The social effectiveness of state guaranteed legal aid / Master's Degree Thesis in Law and Management. Supervisor assoc. prof. dr. V. Šlapkauskas. – Vilnius: Faculty of Law, Mykolas Romeris University, 2014. – 120 p.

ANNOTATION

This Master's Degree Thesis analyses the social effectiveness of state guaranteed legal aid. The Thesis consists of preface, three main parts, conclusions and recommendations. The first part of the Thesis presents the conception and significance of state guaranteed legal aid and social effectiveness. In the second part of the Thesis the juridical regulation of state guaranteed legal aid are being analysed. In the third part of the Thesis are presented the results of the research that partially confirm the hypothesis that says, that state guaranteed legal aid is not accessible to every eligible person.

Key words: state guaranteed legal aid, primary legal aid, secondary legal aid, social effectiveness.

Lukoševičiūtė S. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos socialinis veiksmingumas / Teisės ir valdymo magistro baigiamasis darbas. Vadovas prof. Dr. V. Šlapkauskas. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Teisės fakultetas, 2014. – 120 p.

SANTRAUKA

Magistro baigiamajame darbe atskleistas valstybės garantuojamos teisinės socialinis veiksmingumas. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tikslas – užtikrinti teisinės pagalbos teikimą asmenims, dėl socialinių ir finansinių priežasčių negalintiems įgyvendinti savo teisių ir teisminę gynybą. Pagrindinė valstybės garantuojamos teisinės pagalbos paskirtis – užtikrinti visų asmenų vienodas galimybes apginti pažeistas teises ir teisėtus interesus.

Šio darbo tikslas – atskleisti valstybės garantuojamos teisinės pagalbos socialinį veiksmingumą. Atsižvelgiant į tai suformuoti tokie uždaviniai: 1) *išnagrinėti* valstybės garantuojamos teisinės pagalbos socialinio veiksmingumo sampratą; 2) *išanalizuoti* norminę bazę, reglamentuojančią valstybės garantuojamą teisinę pagalbą; 3) išanalizavus statistinius duomenis apie pirminės ir antrinės teisinės pagalbos organizavimą ir teikimą, taip pat teismų praktiką, *identifikuoti* pagrindines problemas ir sunkumus, su kuriais susidurta pasinaudojant tokio pobūdžio teisine pagalba. Darbą sudaro įvadas, trys pagrindinės darbo dalys, išvados ir bei literatūros sąrašas.

Pirmoje darbo dalyje teoriniu požiūriu nagrinėjamos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos ir teisės socialinio veiksmingumo samprata ir reikšmė. Analizė parodė, kad valstybės garantuojama teisinė pagalba yra svarbi ir reikalinga tiems asmenims: a) kurie savo pažeistų teisių ir teisėtų interesų negali apginti dėl socialinių ir finansinių priežasčių; b) kuriems teisę gauti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą nepriklausomai nuo socialinės ar finansinės padėties užtikrina Lietuvos Respublikos teisės aktai ir tarptautinės sutartys.

Antroje darbo dalyje nagrinėjamas valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teisinis reglamentavimas. Analizė parodė, kad valstybės garantuojamos teisinės pagalbos organizavimo ir teikimo funkcijas vykdo penkios valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos, 60 savivaldybių bei advokatai, nuolat ar prireikus teikiantys antrinę teisinę pagalbą. Teisinio reglamentavimo taip pat analizė parodė, kad pirminė teisinė pagalba yra teikiama visiems asmenims nepriklausomai nuo jų socialinės padėties, antrinė teisinė pagalba teikiama asmenims, dėl sunkių ekonominių aplinkybių ir finansinių priežasčių negalintiems naudotis teisinėmis paslaugomis.

Trečioje darbo dalyje analizuojami ir apibendrinami empirinio tyrimo apie valstybės garantuojamos teisinės pagalbos organizavimą ir teikimą rezultatai, kurie leido iš dalies patvirtinti iškeltą hipotezę, kad valstybės garantuojama teisinė pagalba yra menkai prieinama, todėl tai riboja jos socialinį veiksmingumą.

Lukoševičiūtė S. The social effectiveness of state guaranteed legal aid / Master's Degree Thesis in Law and Management. Supervisor assoc. prof. dr. V. Šlapkauskas. – Vilnius: Faculty of Law, Mykolas Romeris University, 2014. – 120 p.

SUMMARY

This Master's Degree Thesis analyses the social effectiveness of state guaranteed legal aid. The mission of the state guaranteed legal aid is to ensure judicial aid for persons unable to exercise their rights to judicial defence due to their social or financial situation. So the main purpose of state guaranteed legal aid is that everybody has equal opportunities to seek justice.

The aim of this Master's degree thesis is to present social effectiveness of Lithuanian state guaranteed legal aid. To reach the purpose have been formulated these goals: 1) to analyse the concept of social effectiveness of state guaranteed legal aid; 2) to analyse the juridical regulation of state guaranteed legal aid; 3) to identify the main problems of delivery and management of state guaranteed legal aid.

The Thesis consists of preface, three main parts, conclusions and recommendations.

The first part of the Thesis presents the conception and significance of state guaranteed legal aid and social effectiveness. The analysis has showed that the state guaranteed legal aid is necessary to persons: a) when they can not protect their rights and law protected interests because of their insufficient social or financial situation; b) when laws of the Republic of Lithuania or international treaties provide for the legal aid independent of social or financial situation.

In the second part of the Thesis the juridical regulation of state guaranteed legal aid are being analysed. The analysis has showed that the state guaranteed legal aid is provided by five State guaranteed legal aid offices and 60 municipalities. The representation in court is provided by attorneys. The analyse of juridical regulation of state guaranteed legal aid showed, that Lithuanian laws guarantee to every person under the jurisdiction the right to receive free legal advice or the so called *primary legal aid* and guarantee free legal representation called *secondary legal aid* to persons with low income level.

In the third part of the Thesis are presented the results of the research that partially confirm the hypothesis that says, that state guaranteed legal aid is not accessible to every eligible person.